

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК

**«Юриспруденция» сериясы
Серия «Юриспруденция»
№ 1 (27), 2012**

Алматы, 2012

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Юриспруденция» сериясы
№1 (27), 2012

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2001 ж. бастап шығады

Бас редактор
заң ғыл. к., доцент
Т.Т. БАЛАШОВ

Редакциялық алқа мүшелері:
заң ғыл.д., ҚР ҰҒА академигі, проф.
С.Н. Сабикенов,
заң ғыл.д., РФ ИМ академиясы
профессоры В.Ф. Цепелев (Мәскеу қ.),
заң ғыл.д., проф. Т.К. Айтмухамбетов,
заң ғыл.д., проф. Б.Х. Төлеубекова,
заң ғыл.д., проф., ҚР Конституциялық
Кеңесі мүшесі В.А. Малиновский,
заң ғыл.д., проф. Э.Э. Дүйсенов,
м. ғыл.д., проф. Г.А. Жетписбаев,
заң ғыл.к., доцент А.Ф. Сулейманов,
заң ғыл.к., доцент А.А. Сабитова,
заң ғыл.к., проф. Р.О. Орымбаев,
заң ғыл.к., доцент Ж.К. Орынтаев,
заң ғыл.к. С.Ш. Даубасов,
заң ғыл.к. С.Т. Шайкенова
(жауапты хатшы)

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
2012

Қазақстан Республикасының
мәдениет және ақпарат
министрлігінде 2009 жылы
мамырдың 8-де тіркелген
N 10111 – Ж

Басуға 04.05.2012 қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8.
Көлемі 12 е.б.т.
Таралымы 40 дана.
Тапсырыс 93

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасының
баспаханасында басылды

М а з м ұ н ы
С о д е р ж а н и е

МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ТЕОРИЯСЫ ЖӘНЕ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҒЫ

ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА И КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА

Дүйсенов Э.Э. Слово об академике Сапарғалиеве Г.С.....	3
Сулейманов А.Ф. Проблемы толкования некоторых норм конституции РК о правах и свободах человека и гражданина.....	11
Ищанова Г.Т. Элементы властеотношения.....	14
Ахашева А.К. Правовые проблемы управления государственной собственностью.....	17
Бопабаев Е.Ч. Қазақстан Республикасының конституциясындағы құқықтық мемлекет.....	22
Нұрлыбай К. Семинар сабақтарында интерактивтік әдістерді қолдану тәжірибемізден.....	25
Қожабеков Д.А. Адам құқығын қорғау жүйесінің қалыптасуы, дамуы және оның қазіргі заманғы құқықтық мемлекетте идеялық-нормативтік қамтамасыз етілуі.....	27
Ищанова Г.Т. Место и роль источников международного экономического права на современном этапе развития Республики Казахстан.....	30

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО

Әлпиев Х.Р. Жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесіндегі ҚР ИМ жол полициясының қызметі.....	35
Абжалел Б.А. Административно-юрисдикционная деятельность подразделений по делам несовершеннолетних	39

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҒЫ

УГОЛОВНОЕ ПРАВО И УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

Даубасов С.Ш. Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру институтының қалыптасуы және дамуы.....	42
Танарыкова Г.Н. Қолданыстағы қазақ тіліндегі қылмыстық іс жүргізу заңының жағдайы туралы.....	51
Османова Г.Ж. Особенности предварительного расследование.....	53
Балашов Т.Т. Некоторые вопросы совершенствования производства по делам о преступлениях несовершеннолетних в Республике Казахстан.....	56

Казахский национальный
педагогический
университет имени Абая

ВЕСТНИК
Серия «Юриспруденция»
№1 (27), 2012

Периодичность – 4 номера в год.
Выходит с 2001 года.

Главный редактор
к.ю.н., доцент **Т.Т. БАЛАШОВ**

Члены редколлегии:
д.ю.н., академик НАН РК, проф.
С.Н. Сабикенов,
д.ю.н., проф. Академии МВД РФ
В.Ф. Цепелев (г. Москва),
д.ю.н., проф. **Т.К. Айтмухамбетов,**
д.ю.н., проф. **Б.Х. Толеубекова,**
д.ю.н., проф., член Конституционного
Совета РК **В.А. Малиновский,**
д.ю.н., проф. **Э.Э. Дуйсенов,**
д.м.н., проф. **Г.А. Жетписбаев,**
к.ю.н., доцент **А.Ф. Сулейманов,**
к.ю.н., доцент **А.А. Сабитова,**
к.ю.н., проф. **Р.О. Орымбаев,**
к.ю.н., доцент **Ж.К. Орынтаев,**
к.ю.н. **С.Ш. Даубасов,**
к.ю.н. **С.Т. Шайкенова**
(ответ. секретарь)

© **Казахский национальный
педагогический университет
имени Абая, 2012**

Зарегистрировано в Министерстве
культуры и информации
Республики Казахстан 8 мая 2009 г.
N 10111 – Ж

Подписано в печать 04.05.2012
Формат 60x84 1/8.
Объем 12 уч.-изд.л.
Тираж 40 экз. Заказ 93

050010, г. Алматы, пр. Достык, 13.
КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального
педагогического университета имени Абая

**АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ІС
ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҒЫ**

**ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ГРАЖДАНСКИЙ
ПРОЦЕСС**

Белхожаева Д.Ж. Қазақстандағы лизинг қызметін көрсету
бағыттары..... 61
Байсымакова Д.С. Азаматтық заңдар түсінігі және құрамы 61
Меирбекова Г.Б. Адвокаттардың дәлелдеу процесіне
қатысу барысында тұлғаларға психологиялық мінездеме
беруі..... 63
Ибраев Ж.Е. О кондоминуме и управлении им..... 66
69

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

Doszhanov B. Legal status of repatriates in the Kyrgyzstan
Republic..... 72
Пашаев Р. Активное участие Республики Казахстан в
развитии принципов международной безопасности..... 72
Байжомартова К.А. Организационно-правовые вопросы
управленческой деятельности в сфере охраны окружающей
среды..... 74
Романова Н.В. Политико-правовые аспекты защиты прав
ребенка в современных условиях..... 79
83

МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ТЕОРИЯСЫ ЖӘНЕ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҒЫ ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА И КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА

СЛОВО ОБ АКАДЕМИКЕ САПАРГАЛИЕВЕ Г.С.

Э.Э. Дуйсенов – д.ю.н., профессор, заведующий кафедрой
Теории государства и права и конституционного права, КазНПУ им. Абая

(Выступление на круглом столе, посвященном памяти академика Сапаргалиева Г.С. 1 марта 2012 год.)

Фигура академика Г.С. Сапаргалиева значительна в истории Казахстана, и изучение его политико-правовых воззрений важно в научном и познавательном планах. Определенно значимым, на наш взгляд, представляется и то, что политические и правовые аспекты его воззрений остаются нераскрытыми сторонами его общественной деятельности. На этом этапе познания научного феномена были свои объективные трудности, связанные с недостаточной разработанностью общих проблем политико-правовой организации казахстанского общества в целом.

Одной из важных и основополагающих сфер деятельности Г.С. Сапаргалиева являются его **правовые воззрения**. Надо заметить, что по этой части в архивных документах было обнаружено мало литературы и источников, которые бы могли сфокусироваться на личности нашего современника.

Ученики и современники Г.С. Сапаргалиева особенно остро и рельефно ощущают всю ценность, значимость и многогранность его фигуры. До настоящего времени политико-правовые взгляды Г.С. Сапаргалиева получили освещение лишь в некоторых исследованиях.

Политический рост и кристаллизация взглядов Г.С. Сапаргалиева во-многом определили его незаурядные качества, которые как нельзя лучше характеризуют его личность, как профессионального юриста, ученого, педагога, талантливого публициста. Особенное место в деятельности Г.С. Сапаргалиева занимает способность к непрерывному анализу и прозорливости социально-политической и экономической ситуации в стране, умение прогнозировать.

В более поздний период творчества его политико-правовые воззрения были сфокусированы в монументальных работах, статьях и многочисленных выступлениях на страницах печати. Политико-правовые взгляды Гайрата Сапаргалиевича подвергались анализу, но целесообразным видится обращение к анализу историографии проблемы.

В существующей историографии представляется необходимым выделить три этапа.

Первый этап хронологически выделим как годы учебы и научного становления – 1950-1960-е годы XX века.

Второй этап начинается с 1960-1980 гг. XX века. Этот этап ознаменован исследовательскими исканиями Г.С. Сапаргалиева в области развития Казахской АССР и образования Казахской ССР на срезе формирования национально-государственного устройства и теории государства и права.

Третий этап длится с середины 80-х годов до сегодняшних дней, который хронологически совпал с процессами демократизации советского общества, распадом Союза Советских Социалистических Республик, обретением суверенитета и началом реформаторских перемен в Казахстане.

Мы приняли во внимание что, именно, в этот период сформировались основные тенденции исследований в области права, государства, анализа политического развития, административно-политического и территориального реформирования Казахстана к концу XIX – началу XX вв.

Идет активный процесс по подготовке соответствующих разделов учебников и учебных пособий, монографий по истории государства и права. Такая периодизация логично совпала с важнейшими политическими процессами, охватившими новую и новейшую историю не только нашего края, но и переломными моментами на всем евразийском пространстве, существенно повлиявшими на государственную идеологию, на государствоведение, историко-правовую науку в целом.

Важной характеристикой первого этапа творчества Г.С. Сапаргалиева является то, что оно совпало с развитием, существованием, а затем и столкновением различных направлений и течений. Этот период в отечественной историографии ознаменован концептуальным многообразием. Выделилось два основных направления в историографии. Прежде всего, в силу примата коммунистиче-

ской партии – официальный «классовый подход». К официальному направлению следует отнести общие работы, анализирующие различные аспекты советского и государственного строительства, в которых достойное место занимает творческое и научное наследие Г.С. Сапаргалиева.

Последующее развитие государственно-правовой науки связано с монографическими и иными исследованиями видных ученых-юристов старшего поколения: М.А. Амренова, А.Т. Ащеулова, М.Т. Баймаханова, Е.Б. Баянова, Я.М. Бельсона, М.А. Биндера, С.Я. Булатова, М.А. Ваксберга, М.Х. Джекбатырова, С.Н. Еренова, А.Ж. Жакиповой, С.З. Зиманова, М.Т. Имашева, Г.С. Сапаргалиева, М.Сапаргалиева, С.С. Сартаева, С.Н. Сабикенова, А.Н. Таукелева и мн. др /1/. В трудах этого периода встречается разрозненная, зачастую, не систематизированная информация о государственно-правовых взглядах целой плеяды молодых исследователей. Пристальный интерес вызывают некоторые работы ученых – юристов, историков, философов. Это работы, посвященные вопросам истории государства и права Казахстана С.Д. Асфендиярова «История национально-революционных движений на Востоке», С.Брайнина и Ш.Шафира «Очерки по истории Алашорды», Г.С. Сапаргалиева и В.А. Дьякова «Общественно-политическая деятельность ссыльных поляков в дореволюционном Казахстане», Г.С. Сапаргалиева «Карательная политика царизма в Казахстане (1905-1917 гг.)». Также необходимо упомянуть работу Г.Сафарова «Колониальная революция. Опыт Туркестана». Для произведений этого периода все же характерен специфический подход, определенный крен в сторону конъюнктуры. Сегодня они важны для осознания диалектической сложности исторических событий. Следует отметить, что в этих работах практически отсутствует материал, относящийся к теме нашей монографии, но, тем не менее, содержащиеся в них факты необходимы для всестороннего и взвешенного анализа работ того периода, и полноценного освещения политико-правовых воззрений Г.С. Сапаргалиева.

Вместе с тем, в этот период существовало и другое течение, способствующее раскрытию данного круга проблем. Для представителей этого направления, чьи работы долгое время были недоступны для широкого круга читателей и исследователей, характерен критический подход в оценке действий официальных институтов власти, советской политической системы в целом. Эту категорию трудов можно назвать «возвращенной» научной литературой.

Для *второго* этапа изучения эволюции политико-правовой мысли, который мы также ассоциируем с творчеством Г.С. Сапаргалиева, в целом, был характерен более количественный показатель, который определялся эмпирической, фактологической базой исследований, и по сути, дополнял критическую мысль о социально-политической обстановке в стране. При всем этом, оценка работ Г.С. Сапаргалиева, отнюдь, не однозначна. Его работы стоят особняком.

Для *третьего* этапа развития отечественной историографии проблемы формирования и эволюции теоретических взглядов была характерной оценка нового подхода и переосмысления конституционного пространства, в котором предстояло развиваться суверенному Казахстану. Апология социалистического строя, невозможность критической оценки, стереотипы мышления стали реальностью в науке из-за отсутствия в социуме желания вносить новые коррективы. Однако именно на третьем этапе был создан основной историографический пласт.

Г.С. Сапаргалиев занимается исследованием древней истории государства и права казахского народа. Им опубликованы работы по истории права тюркских народов во II в. до н.э. К последним работам относится «Армяно-кыпчакский «Судебник» – Торе бітігі». Также академик Гайрат Сапаргалиевич Сапаргалиев является членом редакционной коллегии программы «Древний мир права казахов». Материалы, документы и исследования в 10 томах /2/. Им опубликовано свыше 450 научных работ, в числе которых 40 коллективных и 25 индивидуальных монографий, получивших признание среди научной общественности и практиков.

Академика Г.С. Сапаргалиева неоднократно приглашают на различные зарубежные симпозиумы и конференции. В 2007 году на II Азиатском форуме по Конституционному праву в Японии он представил научной общественности доклад на английском языке.

Значительный научный и познавательный интерес представляет его монография «Социологическая мысль в Казахстане в конце XIX – начале XX вв.» По свидетельству коллег, эта работа не была презентована большому кругу читателей, поскольку в ней была усмотрена положительная характеристика в отношении чуждых большевизму личностей, монография была изъята.

До конца своих дней академик успешно работал в одном из старейших вузов Казахстана – **Казахском национальном педагогическом университете им. Абая**, читал лекции по истории и теории государства и права, конституционному праву на юридическом факультете.

С 1961 по 1994 гг. им выпущены учебники по истории государства и права, основам государства и права Республики Казахстан на русском и казахском языках. Учебник для школы «**Основы государства и права Республики Казахстан**» выдержал три издания и вышел в свет миллионным тиражом. В 1998 году академиком Г.С. Сапаргалиевым написан первый учебник для ВУЗов «**Конституционное право Республики Казахстан**», а чуть позже «**Конституционное право Республики Казахстан: академический курс**».

Академик Г.С. Сапаргалиев участвовал в создании проекта Конституции Казахской ССР 1978 года, руководил рабочей группой по разработке проекта Конституции Республики Казахстан 1993 года, был членом экспертно-консультативной комиссии по разработке проекта Конституции 1995 года, принимал активное участие в разработке проектов многих законов, под его руководством проводилась научно-правовая экспертиза законопроектов. Ученый назначался членом Высшего Судебного Совета при Президенте Республики Казахстан, членом Совета по правовой политике при Президенте Республики Казахстан.

Монография «**Карательная политика царизма в Казахстане (1905-1917 гг.)**», которую мы представляем, является раритетным изданием, вышедшим в свет в 1966 году в Алма-Ате в издательстве «Наука». К сожалению, в Казахстане она не переиздавалась и не рецензировалась в силу ряда объективных и субъективных причин. Г.С. Сапаргалиев пишет: «Мы выбрали темой исследования историю карательной политики царизма с начала XX в. и до его падения потому, что этот период ознаменовался первой народной революцией, нанесшей серьезный удар по царскому самодержавию. Задачей данной работы является анализ правового положения и классовой сущности органов карательной системы, созданных в Казахстане во второй половине XIX и начале XX веков» /3/. В качестве задачи, автором представлен показ борьбы царской юстиции против революционного движения в Казахстане на основе анализа конкретных политических дел, исследуя процесс постепенного вызревания идей антиколониального, антифеодального, национально-освободительного движения за период с 1905 по 1917 года.

Г.С. Сапаргалиевым предпринята попытка определить, что царская Россия была военно-феодальным государством, установившим режим колониального гнета на окраинах. В своих колониях царизм насаждал военно-бюрократический режим с целью обеспечения политического господства буржуазии и эксплуататорской верхушки угнетенной нации.

Следующим этапом деятельности является обращение Г.С. Сапаргалиева к проблеме гуманитарного порядка. Этот период творчества приходится на середину 80-х годов прошлого столетия. В соавторстве с В.Н. Вуколовым он рассматривает проблемы *правового воспитания* школьников. Этот цикл работ приходится на активные политические процессы, когда в обществе назревает необходимость переосмысления, перехода к новым реалиям.

В широком смысле слова *правовое воспитание* есть процесс формирования правового влияния социально-экономического уклада жизни, политического режима, идеологической деятельности, системы законодательства и юридической практики, нравственной атмосферы, традиций общества, а также общего образования и специального обучения.

Правовое воспитание в узком смысле – это вид общественной деятельности, целеустремленная и организованная работа государственных органов и общественных организаций, направленная на формирование правосознания. Это воздействие на личность формирует правосознание, правовые установки, навыки и привычки правомерного поведения. Далее авторами выводятся два аспекта цели правового воспитания: 1) воспитание подрастающего поколения «в духе уважения к законам и правопорядку», 2) воспитание людей, способных активно участвовать в общественной и государственной деятельности. Наиболее общими задачами правового воспитания учащихся для достижения цели являются:

1. Овладение необходимыми знаниями о государстве и праве;
2. Формирование уважения к советскому государству и праву, принципам законности;
3. Выработка правомерного поведения. Воспитание активной гражданской позиции, нетерпимость ко всякого рода правонарушениям;
4. Формирование потребности и умения активно защищать в установленном законом порядке интересы и права, как свои, так и государственные, общественные, а также права и интересы иных лиц.
5. Умения противостоять неверным взглядам на государство и право.

В этом же русле выполнена совместная работа Сапаргалиева Г.С. и Баянова Е.Б. «**Правовые основы развития народного образования**»

Логическим продолжением работ этого цикла, явилось издание еще одной работы «**Правовые вопросы школьной реформы**» в Алма-Ате в 1985 году.

Дальнейшее совершенствование проблем образования в творчестве Г.С. Сапаргалиева отражено в его совместной работе с А.А. Тарановым «**Об организационно-правовых педагогических проблемах общеобразовательной школы**», изданной в Алма-Ате в 1988 году.

Хотелось бы отметить о комплексных работах Института философии и права, когда началось постепенное расширение исследований в области истории политической и правовой мысли. В институте философии и права Г.С. Сапаргалиевым в сотрудничестве с А.Н. Таукелевым создана монография «**Государственно-правовые взгляды Аль-Фараби**», изданной в Алма-Ате в 1975 году издательством «Наука» Казахской ССР.

Очень ценны мысли академика в сфере конституционно-правового строительства нашего государства.

Для **анализа** Конституции РК академик выдвигает ряд положений: 1) есть ли в Казахстане на самом деле демократия? 2) можно ли говорить о демократии, если какая-то группа людей озабочена сохранением власти в своих руках? 3) соотношение демократии и сильной власти; 4) что такое сильная власть?

В своих политико-правовых взглядах академик Г.С. Сапаргалиев аргументировано и обоснованно определяет, есть ли демократия, если да, то в чем она проявляется, какова ее перспектива? Проблемы демократии относятся ко всем сторонам общественной и государственной жизни. Поэтому они бесконечны во времени, пространстве и по кругу субъектов.

Трудно переоценить глубокомысленность положений ученого в вопросе, когда **право** отождествляется с **законами**, подзаконными актами. В юридической науке, общепризнано, что нельзя отождествлять право и законы. Право – это средство управления, основанное на принципах демократии, справедливости, гуманизма. Если политика направлена на формирование такого права, тогда управление осуществляется в интересах народа. Они могут опираться на закон, на не правовой закон.

Далее академик отвечает на, отнюдь не риторический вопрос, *может ли быть закон не правовым?* Да может. Такой закон имеет разрушительную силу, например, нормативный акт об обеспечении вкладов населения в сберегательных кассах России. Конституция Республики Казахстан дает нормативистское понимание права. В соответствии с ним любой акт, независимо от его содержания, есть право. Такой подход создает условия для определения любого нормативного акта. Ведь ни один государственный орган не гарантирован от принятия нормативного акта, противоречащего интересам всего народа или отдельной его части. Поэтому существует ценностное понимание права, при котором главным становится содержание акта.

Проекту Конституции должна предшествовать *выработка комплекса концепций*. Таковыми являются концепция государственного строя, концепция прав человека, концепция прав собственности. В свою очередь, концепция государственного строя состоит из относительно самостоятельных теоретических частей: теории разделения власти, теории форм государственного устройства и правления, теории функций государства, теории механизма государства. Концепция прав человека состоит из теории прав человека, гражданина.

Концепции Конституции необходимо разработать с использованием прогностических методов. Если с самого начала не ясны концептуальные положения, то это отрицательно скажется на формулировании конституционных положений. В качестве примера, ученый указывает на положение Конституции РК 1993 г. о праве собственности на землю. Как известно, эта Конституция закрепила право собственности на землю. Но всем известно, что общество переходит к рыночным отношениям, которые нельзя внедрить без частной собственности на землю. Следовательно, концепция права собственности, положенная в основу Конституции 1993 г., была ущербной.

Возможен и другой вариант, когда концепция ясна, а конституционные нормы, положения не следуют в полной мере ее постулатам. Примерно так произошло с концепцией разделения власти. Было ясно, что внедрение разделения власти возможно только при разносторонней разработке механизма сдержек и противовесов. В одном из вариантов проекта Конституции Республики Казахстан механизм был предложен, однако Верховный Совет РК XII созыва не был готов как

теоретически, так и практически для принятия такого механизма, что привело к существенному отступлению от концепции разделения власти. Это привело, в свою очередь, к тому, что положения Конституции РК 1993 г. о разделении власти оказались нежизнеспособными, и вскоре после роспуска двух Верховных Советов республики остро встал вопрос о необходимости создания механизма сдержек и противовесов, что в определенной степени было сделано в Конституции 1995 г.

Большое внимание им уделялось **проблемам формирования политической системы Казахстана.**

Академик Г.С. Сапаргалиев указывает, что концептуальные идеи должны исходить из Конституции, им также замечено, что законотворческая деятельность Парламента имеет исключительное значение в формировании и развитии государственной идеологии, в реализации ее положений.

Следующим субъектом, оказывающим существенное влияние на формирование, развитие и реализацию государственной идеологии, является Правительство РК. Правительство обладает правом законодательной инициативы, оно является высшим органом исполнительной власти, особой ветви государственной власти. Правительство в своей работе опирается на Министерство юстиции, которое обладает научным и практическим потенциалом. Минюст руководит подготовкой законопроектов в соответствии с конституционными идеями, принципами государственной идеологии.

На формирование и развитие государственной идеологии своеобразное влияние оказывают *политические партии, движения, другие общественные объединения*. Общественные объединения могут участвовать в реализации конституционных идей. Ученый, обосновывает свою точку зрения относительно конституционного положения об основополагающих принципах деятельности Республики Казахстан, который относится не только к государству, его органам, но и к обществу, его общественно-политическим институтам. Правовой же основой участия общественных организаций в развитии государственной идеологии является конституционное положение о признании в Республике Казахстан идеологического и политического многообразия.

Что касается конституционных положений о политических партиях то, ученый дает им характеристику и выделяет статью 5 Конституции Республики Казахстан, посвященную их статусу.

Так, пункт 1 гласит:

– Признание идеологического многообразия означает подведение конституционной основы для возникновения различных политических партий, основывающихся на различных идеологиях. Таким образом, политические партии, основывающие свою деятельность на конституционной основе, являются легитимными.

– Политические партии признаются самостоятельными политическими организациями. Иначе говоря, политические партии не сливаются с государственными органами, они независимы от них. Это конституционное положение имеет исключительное значение и является своеобразным выводом из отрицательного исторического прошлого компартии СССР.

– В Конституции определено, что все политические партии равны перед законом. Это означает, что ни одна политическая партия не может претендовать на исключительное положение.

– Конституция запрещает государству незаконно вмешиваться в дела политических партий. Под незаконным вмешательством государства, его органов понимается совершение ими таких действий, которые нарушают статус политических партий, предусмотренный и закрепленный в Конституции, в законодательстве о политических партиях. Как замечено ученым, нельзя считать незаконным вмешательством государства в дела политических партий действия, совершение которых предусмотрено в Конституции, в законодательстве.

– Согласно Конституции не допускается возложение на политические партии функций государственных органов.

В Конституции СССР 1977 г. ядром политической системы общества была признана Коммунистическая партия. Конституция СССР закрепила за ней право определять внутреннюю и внешнюю политику советского государства. Это означало, что на данную партию возложены функции государственных органов. Государственные органы сами должны осуществлять возложенные на них функции. Как указывает академик Г.С. Сапаргалиев, подтверждением данного положения является отделение органов местного самоуправления от местных государственных органов.

– Конституцией запрещено государственное финансирование политических партий. Политические партии и организации могут существовать и функционировать за счет своих средств,

средств, выделяемых гражданами, и юридическими лицами Республики Казахстан. Политические партии Казахстана не должны получать средства от иностранных юридических лиц и граждан, от иностранных государств и международных организаций. Такая правовая норма обусловлена недопущением возможного влияния на деятельность политических партий.

– В соответствии с Конституцией запрещены создание и деятельность политических партий, цели и действия которых направлены на насильственное изменение конституционного строя, нарушение целостности, подрыв безопасности государства, разжигание социальной, расовой, национальной, религиозной, сословной и родовой розни.

– Согласно Конституции в Республике Казахстан не допускается деятельность политических партий других государств. Запрещение деятельности политических партий других государств вытекает из необходимости обеспечения суверенитета и независимости РК.

– В Республике Казахстан запрещена деятельность политических партий на религиозной основе. Данное конституционное положение следует понимать в том смысле, что: 1) нельзя создавать политические партии с религиозным мировоззрением; 2) созданные и зарегистрированные партии не имеют права осуществлять свою деятельность, руководствуясь религиозной идеологией; 3) нельзя создавать политические партии на национальной (этнической) основе.

Констатация этих фактов ученым, привела к ряду обоснованных выводов. Конституция Республики Казахстан создала широкую конституционную основу для организации и деятельности политических партий. Сформировано конституционное поле для обеспечения политического плюрализма, демократическими средствами защищаются права и свободы граждан, суверенитет и законные интересы государства.

Закон Республики Казахстан «О политических партиях» конкретизирует конституционное право граждан на свободу объединений. В соответствии с Законом, право на объединение в политические партии заключается в следующем.

1. Граждане Республики Казахстан имеют право на свободу объединения в политические партии.
2. Гражданин Республики Казахстан может состоять только в одной политической партии.
3. Членство в политической партии не может быть основанием ограничения прав и свобод гражданина РК.
4. Каждый гражданин вправе указывать или не указывать свою партийную принадлежность. Это одна из весьма демократических и гуманных правовых норм.

Закон, конкретизируя положение Конституции о недопустимости незаконного вмешательства государства в дела общественных объединений и общественных объединений – в дела государства, говорит о незаконном вмешательстве государства в дела политических партий и наоборот.

Ученый продолжает многопарадигматический дискурс относительно *демократизации* политической жизни казахстанского общества. Так, он указывает, что все граждане вправе вступать в политические партии, независимо от занимаемой должности, служебного положения. Вместе с тем в законодательстве есть определенные *ограничения* в отношении некоторых категорий государственных служащих. Так оговаривается положение, предусматривающее невозможность депутатов Парламента, членов Правительства занимать оплачиваемые должности в политических партиях. Государственные служащие, даже являющиеся членами политических партий, при исполнении должностных обязанностей должны руководствоваться требованиями законодательства и не быть связанными с решениями политических партий и их органов.

Закон Республики Казахстан «О политических партиях» также определяет основы создания и деятельности политических партий, которые создаются на основе добровольности и равноправия их членов, организационная структура которых формируется по территориальному принципу. Не допускается создание в государственных органах организаций политических партий. Законом также запрещаются создание и деятельность военизированных политических партий, а также военизированных формирований при политических партиях.

Определенное значение имеет и положение Закона о недопустимости пропаганды программных, уставных требований политических партий в учебном процессе учебных заведений. При этом Закон предоставляет широкое поле деятельности для политических партий.

Политико-правовые концепты Г.С. Сапаргалиева выдерживают критику в той части, когда он рассматривает *политические права и свободы*. Давая анализ понятию гражданства, он выходит на уровень взаимоотношений граждан и государства. Граждане в первую очередь постоянно поли-

тически связаны со своим государством. Такое состояние означает наличие у граждан политических прав и свобод, то есть прав и свобод, тесно связанных с управлением делами государства, с демократией.

Самая главная проблема организации государства – формирование представительных органов. Граждане государства участвуют непосредственно в формировании представительных органов всех уровней: от районных, городских, областных Маслихатов – Собрании депутатов до Верховного Совета Республики. Только в двух случаях ограничение избирательного права считается законным: 1) если суд признал гражданина недееспособным; 2) если по приговору суда за преступление гражданин находится в местах лишения свободы.

Подготовка и проведение выборов осуществляется открыто и гласно. Политические партии, другие общественные объединения выдвигают кандидатов в депутаты свободно. Каждый гражданин вправе участвовать в обсуждении кандидатов в депутаты, поддерживать либо выступать против.

К политическим правам граждан относится и возможность служить в государственных органах. Вопрос о государственной службе впервые поднят на уровень конституционного положения.

«Граждане имеют равное право на доступ к государственной службе. Требования, предъявляемые к кандидату на должность государственного служащего, обуславливаются только характером должностных обязанностей» (Конституция, ст. 17).

Унитарные государственно-правовые отношения складываются между некоторыми высшими органами государственной власти и местными органами государства, которые не объединены в единую систему. Унитарные организационно-правовые отношения складываются между Президентом Республики и местными исполнительными органами. Местный исполнительный орган возглавляет аким соответствующей административно-территориальной единицы, являющийся представителем Президента и Правительства. В Конституции предусмотрены прямые унитарные отношения между Президентом и руководителями местных исполнительных органов, основанные на принципе власти и подчинения, хотя Президент не является высшим представителем исполнительной власти, а местные исполнительные органы являются звеньями единой системы исполнительных органов. В то же время первые руководители местных исполнительных органов обладают двояким статусом: являются представителями Президента и Правительства. Однако власть Президента над акимами является приоритетной, чем власть Правительства, что подтверждается еще и правом Президента освобождать акимов по своему усмотрению.

Анализ показывает, что в данном круге проблем высвечивается несколько уровней. В частности, на что также обратил внимание академик Г.С. Сапарғалиев: 1) означает, что аким является представителем Президента и Правительства; 2) почему Президент может освобождать по своему усмотрению акимов.

По логике усмотренной ученым, обнаруживаем, что аким, целиком и полностью, должен быть представителем Правительства и отвечать за свою деятельность перед ним. Но аким, одновременно является представителем Президента, следовательно, он должен выполнять поручения Президента и отвечать также перед ним. Возникает не иерархическая, а конкурирующая подчиненность, при которой доминирующее значение приобретает ответственность перед Президентом. Также ученым замечено, что вряд ли можно считать удачной формулировку Конституции: «Президент Республики Казахстан вправе по своему усмотрению освобождать акимов от должностей» (п. 4. ст. 87). Здесь имеются в виду акимы всех уровней: от областных до аульных. Президент решает вопросы освобождения акима от должности не «по своему усмотрению», а в соответствии с положением присяги «...гарантировать права и свободы граждан». В соответствии с Законом РК «О государственной службе» от 23 июля 1999 г. акимы считаются политическими государственными служащими.

В соответствии с этим Законом основания и порядок увольнения политических государственных служащих определяются Президентом.

Унитарные государственно-правовые отношения неиерархического порядка могут возникать между Парламентом и местными представительными органами – маслихатами.

Как отмечает ученый, необходимо актуализировать постановку и решение следующих проблем: сохранение территориальной целостности, успешное проведение государственно-правовых и экономических реформ и выхода из кризиса, демократизация политической жизни, обеспечение эффективности действия законов, упорядочение государственной службы, создание профес-

сиональных органов государства – Парламента, Правительства, судебных и местных органов государственной власти.

Должны быть приняты законы, направленные на совершенствование вертикальных государственно-правовых отношений между Правительством, центральными исполнительными органами и местными исполнительными органами. При подготовке таких законодательных актов следует учитывать фрагментарность конституционных положений, относящихся к сфере исполнительной власти, а также то, что акты, устанавливающие и конкретизирующие отношения между высшими органами исполнительной власти, создаются вне Парламента. К тому же, в качестве одной из причин, определяем заключение двусторонних договоров местных исполнительных органов Республики Казахстан с административно-территориальными единицами зарубежных государств, что еще требует всестороннего правового регулирования.

Следующей по значимости, представляется постановка проблемы *разграничения предметов ведения между высшими и местными органами государственной власти*

Г.С. Сапаргалиев конкретизирует, что Парламент в отношении маслихатов, не имеет каких-либо властных полномочий, кроме досрочного прекращения полномочий маслихата в двух случаях: неоднократного нарушения Конституции, законов РК, выразившегося в принятии решений, признанных в судебном порядке незаконными. И если вновь избранный маслихат по истечении тридцати дней со дня открытия первой сессии не определил свою структуру и не образовал соответствующие органы.

Единую систему органов государственной власти составляют исполнительные органы сверху донизу. В силу этого законодательно разграничиваются полномочия между высшим исполнительным органом, центральными органами и местными исполнительными органами. Центральные исполнительные органы построены на отраслевом и функциональном принципах, и определенная их часть имеет подразделения в местных исполнительных органах. В целом *разграничение полномочий* между высшими и местными органами исполнительной власти оказалось для Республики Казахстан одним из трудных вопросов.

Наш анализ станет более тонким и сбалансированным в том случае, если рассмотрим также проблему административно-территориального устройства Казахстана, традиционно разделенного на равноправные одноуровневые административные единицы. Здесь следовало бы, указать на разность, связанную с различиями административно-территориальных образований в экономическом, этническом, культурном, социальном, географическом отношениях.

Г.С. Сапаргалиев совершенно верно приводит тезис о значении административно-территориального устройства при построении системы местных органов власти, который является одним из основополагающих факторов всей организации системы административно-территориального устройства государства. Ученый апеллирует к тому, что нельзя противопоставлять данные понятия, так как из контекста рассматриваемой проблемы определяемо, что институт административно-территориального устройства государства тесно взаимосвязан с системой органов местного государственного управления.

Административно-территориальное деление, служит организационно-правовой и социально-экономической основой для всей системы местных органов власти. Ученый также заостряет внимание на развитии и совершенствовании законодательства об административно-территориальном устройстве государства и законодательства о местном государственном управлении и местном самоуправлении должен идти параллельно.

В своем фундаментальном исследовании **«Правовые проблемы унитаризма в Республике Казахстан»** совместно с плеядой своих учеников и последователей научной школы Г.С. Сапаргалиев продолжает развивать теоретико-правовые идеи.

Одной из малоизученных и почти неисследованных проблем правовой науки является политико-правовая природа *унитарной* формы государственного устройства. Унитаризм – это такое состояние государства, в котором выражаются особенности организации его как в целом, так и применительно к отдельным частям его механизма, специфика взаимоотношений государственных органов, как по вертикали, так и по горизонтали, различие полномочий, способы и методы деятельности государственных органов. Унитаризм, как форма государственного устройства, создается на основе реализации права на политическое самоопределение нации, народа. Как показала история возникновения современных унитарных государств, она возникает в стране, где преиму-

существенно существует одна нация или наряду с коренной нацией проживает одна или несколько национальных групп. Унитарное государство ставит своей целью осуществление своих функций для развития не только коренной, но и других этнических групп.

Создавая унитарную форму государственного устройства в Казахстане, правовые акты подчеркивали, что она должна обеспечить равенство всех национальностей, проживающих в Казахстане.

Конституция Республики Казахстан 1995 г. закрепила унитарную форму Казахстанского государства. В ней провозглашено, что Республика Казахстан является унитарным государством с президентской формой правления.

Далее рассуждения об унитаризме сталкиваются с рассуждениями о государственной идеологии. Ученый дает условное, приближенное определение *государственной идеологии*. Это идеология, которая отражает, оценивает общественную действительность и служит средством преобразования ее в интересах определенных социальных слоев или всего общества. Автор видит в этом цель – выяснить вопросы, связанные с проблемами идеологии унитарного государства Казахстан. По мнению академика, идеология унитарного государства имеет свои особенности по сравнению с уровнями идеологии федеративного государства. Идеология федеративного государства, содержащего в своем составе национально-государственные образования, существенно отличается от идеологии мононационального федеративного государства /4/.

В государственных правовых актах употребляются такие понятия, как «казахская нация», «национальные группы», «народ». Этим самым официально признается, что территорию Казахстана заселяет одна нация – казахская нация. Официально употребляется также термин «национальные группы», что в определенной степени весьма условное наименование. Вместе с тем такие наименования имеют значение для формирования государственной идеологии, которая должна учитывать интересы всех людей, независимо от национальной принадлежности. Казахская нация, другие национальные группы, проживающие в Казахстане, в своей совокупности образуют народ Казахстана. Понятие «народ Казахстана» конституировано в основных проявлениях. В преамбуле Конституции Республики Казахстан говорится, что она принята «народом Казахстана». В Конституции написано, что «единственным источником государственной власти является народ».

Вот лишь малая часть тех проблем, которые поднимались и разрешались академиком **Сапарғалиевым Г.С.** в его научных изысканиях, и, который я смог за отведенное для выступления время, осветить. Это был поистине патриот своего Отечества, которому была не безразлична судьба нашего суверенного государства под названием Казахстан!

Благодарю за внимание!

1. Тлепина Ш.В. *Эволюция государственно-правовой науки в Казахстане (1930-е – 1991 гг.)* – Алматы, 2005. – С. 11.
2. *Библиография обществоведов Казахстана*. – Алматы, 1996. – С. 369.
3. *Карательная политика царизма в Казахстане (1905 – 1917 гг.)*. Алма-Ата: Наука, 1966. – С. 3-9.
4. Алексеев С.В. *Идеологические ориентиры России*. – М., Т. 2. – С. 23-44.

ПРОБЛЕМЫ ТОЛКОВАНИЯ НЕКОТОРЫХ НОРМ КОНСТИТУЦИИ РК О ПРАВАХ И СВОБОДАХ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА

А.Ф. Сулейманов – д.ю.н., доцент, кафедра теории
государства и права и конституционного права, КазНПУ им. Абая

Конституция Республика Казахстан 1995 года значительно расширила перечень прав и свобод человека и гражданина, усилила гарантии их обеспечения и механизмы защиты. Благодаря этим конституционным положениям произошли определенные положительные изменения в сторону улучшения в сфере обеспечения прав личности.

Как известно, процесс правоприменения тесно связан с процессом толкования правовых норм, и, в зависимости от того, как будут истолкованы уполномоченными правоприменителями, те или иные нормы права, зависит не только принятие законного, справедливого решения, но и степень защищенности гарантированных Основным законом страны субъективных прав индивида.

В связи с этим, представляется, актуальным задуматься над отдельными, не совсем корректными, с точки зрения точности определениями, нормативными положениями Конституции Рес-

публики Казахстан в сфере прав и свобод человека и гражданина, осуществить попытку их юридического толкования и сделать конкретные предложения по изменению их формы изложения, либо уточнения.

Так, касаясь прав индивида, юридическая наука оперирует рядом смежных понятий. В одних случаях она использует термин *"права человека"*, в других – *"права гражданина, права иностранцев и лиц без гражданства"*. В последнее время многие конституции стали говорить о правах человека и гражданина. По словам Н.А. Шайкенова, словосочетание *"права человека"* (а, скажем, не личности) наводит на мысль, что оно несет, главным образом, общегуманистическую нагрузку, юридически выделяя *"человеческую"*, родовую сущность потребностей и интересов членов общества. Целью прав человека является обеспечение первичных предпосылок достойного человеческого существования, человеческого общежития. В этом смысле они первичны и элементарны, а потому и всеобщы, независимы от национальных и межнациональных границ [1].

Объединение же прав человека с правами гражданина, рассмотрение их под углом зрения возможности совместного регулирования актами конституционного законодательства имеет определенный смысл. Хотя права человека не тождественны с правами гражданина, но они взаимосвязаны [2]. В необходимых же случаях конституционный законодатель проводит дифференциацию названных понятий, вкладывая в них разный смысл в зависимости от конкретных обстоятельств и условий. Как замечает С.К. Амандыкова, признание нашей Конституцией прав человека означает признание конституционной доктриной Казахстана естественных прав, носящих неотъемлемый характер [3].

Существенное значение имеет классификация конституционных прав с группировкой на права человека и права гражданина. При этом предполагается, что последние принадлежат только гражданам Республики Казахстан, в то время как права человека не детерминируются гражданством. При этом некоторые права получили в Конституции оценку, не соответствующую их реальному правовому статусу. Так, в статье 26 Конституции Республики Казахстан право иметь в собственности любое законно приобретенное имущество отнесено не к правам человека, а к правам гражданина, хотя иностранные граждане не имеют существенных правовых ограничений, связанных с владением имуществом. По нашему мнению, данная конституционно-правовая норма требует своей корректировки.

В то же время использование современными конституциями синтетической формулы *"права человека и гражданина"* – это результат усиливающегося сочетания внутригосударственного регулирования статуса индивида с регулированием международно-правовым. В силу значительного сближения и даже переплетения эти два вида регулирования неизбежно вынуждены во многих случаях ставить на один уровень являющиеся предметом их закрепления права человека и права гражданина, хотя это, конечно, никак не снимает проблему их различия [4, с. 117]. Факты распространения прав граждан на неграждан приводит А.К. Котов: *"По Конституции теперь целостный комплекс прав и свобод, в т.ч. право на неприкосновенность частной жизни, свободу объединений и на участие в управлении делами государства, открывает значительные возможности для самореализации личности (см. 13-33 с.с.) не только его гражданам, но и человеку вообще. Но формула о правах человека и гражданина не означает, что входящее в нее понятие "права человека" – то же самое, что и понятие "права гражданина"* [5].

В теоретическом плане следует разграничивать: а) конституционные права и свободы; б) права, закрепленные текущим законодательством; в) субъективные права. Права, закрепленные в Конституции, и права, не нашедшие закрепления в ней, в целом имеют одинаковую юридическую природу. Они являются мерой дозволенного поведения, установленной государством для неопределенного круга лиц. В отличие от них субъективные права, во-первых, возникают в конкурентном правоотношении; во-вторых, у конкретных лиц, в-третьих, им соответствуют встречные обязанности других участников правовых отношений. В правах, закрепленных в Конституции и текущем законодательстве, субъекты прав и обязанностей не конкретизированы и определяются родовыми понятиями – *"гражданин"*, *"депутат"*, *"избирательная комиссия"* и т.д.

Способность иметь права и обязанности именуется правоспособностью. Человек может отказаться от принадлежащего ему конкретного субъективного права – например, передать право собственности на конкретную вещь третьему лицу путем ее продажи, дарения. Однако он не может отказаться от права иметь имущество или от права заниматься определенными видами

деятельности (например, предпринимательской). Всякие соглашения, ограничивающие правоспособность, не имеют юридической силы и являются ничтожными.

Вряд ли правомерно утверждение о том, что конституционные права и свободы выражают отношения и связи граждан с государством, где одной из сторон всегда является государство в целом, либо государственный орган, либо иной представитель государства. Еще большей категоричностью страдает утверждение, что подобный субъективный состав в других отраслях права исключительно редок. В административном праве одним из участников правовых отношений всегда является исполнительный орган или наделенный властными полномочиями служащий.

С проблемой разграничения режима конституционных и иных прав граждан напрямую связаны некоторые теоретические и практические вопросы:

Первое, должны ли все права граждан вытекать из конституционных прав и возможны ли права, не имеющие конституционной предпосылки? Мы полагаем, что на этот вопрос следует ответить положительно. Например, право иметь фамилию, имя, отчество и изменять их в установленном законом порядке не имеет конституционных аналогов. Не имеют его и другие права граждан.

Второе, в каких нормативных актах могут быть закреплены права человека? В законодательстве нет прямых ограничений и, следовательно, принять нормативный акт, уполномочивающий определенные категории людей, может любой государственный орган, обладающий нормотворческой компетенцией.

Третье, должны ли понятия "права" и "свободы" употребляться как синонимы? Анализ содержания раздела II Конституции Республики Казахстан показывает, что, как правило, закрепляемому "праву" соответствует корреспондируемая обязанность другого лица, в то время как "свобода" реализуется действиями самого управомоченного субъекта и не связана с осуществлением каких-либо действий со стороны других лиц. Так, право на получение квалифицированной юридической помощи, и в отдельных случаях бесплатно (п. 3 ст. 13 Конституции РК), предполагает обязанность соответствующих государственных органов предоставить ее в полном объеме гражданину, в то время как свобода труда (ст. 24 Конституции РК) не предполагает чьей-либо обязанности обеспечить человека рабочим местом. Точно также не нуждается во втором участнике правоотношений свобода предпринимательской деятельности. Однако иногда эти свободы и права граждан смешиваются, и законодатель употребляет сочетания "право на свободу" или "право свободно" что-либо делать, например: право на личную свободу, право свободного передвижения и свободного выбора места жительства. Подобные формулировки чаще всего тяготеют не к праву с его встречной обязанностью, а к свободе, для реализации которой не требуется обязательное участие третьих лиц. Реже встречаются случаи, когда в одностороннем порядке реализуется не свобода, а право – например, право распространять информацию. Видимо, используемая в Конституции 1995 года терминология нуждается в унификации. Полагаем, что данный коллизийный вопрос должен быть решен посредством правотворческого процесса, при использовании потенциала законотворческой деятельности органов государства и общества.

1. *Шайкенов Н.А. Правовое обеспечение интересов личности. – Свердловск: Изд. Уральского университета, 1990. – С. 160-161.*

2. *Толковый словарь Конституции Республики Казахстан – Алматы: Жеті Жарғы, 1996. – С. 77-78.*

3. *Амандықова С.К. Становление доктрины конституционализма в Казахстане. – Караганда: Изд. КарГУ, 2002. – С. 360.*

4. *Баймаханов М., Баймаханова Д. Права человека как объект изучения юридической науки // Правовая реформа в Казахстане. – 2003. – №3 (21). – С. 111-117.*

5. *Котов А.К. Конституционализм в Казахстане: опыт становления и эффективность механизма власти. – Алматы: Изд. КазГЮА, 2000. – С. 36.*

Түйін

Қазақстан Республикасының Конституциясындағы азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының кейбір мәселелері қарастырылады.

Resume

In article the theoretical and practical problems connected with interpretation and application of separate positions of the Constitution of Republic Kazakhstan in sphere of the rights and freedom of the person and the citizen are considered.

ЭЛЕМЕНТЫ ВЛАСТЕОТНОШЕНИЯ

Г.Т. Ищанова – к.ю.н., доцент, КазНПУ им. Абая

На наш взгляд, можно выделить следующие элементы властеотношения: субъект, интересы субъекта, волеизъявление субъекта, основания и ресурсы власти, объект, акт подчинения объекта.

Первым элементом властеотношения является субъект. Субъект может выступать как в индивидуальной, так и в коллективной формах.

Вторым элементом выступают интересы субъекта. Остановимся подробнее на механизме формирования интересов. В основе любых интересов лежат различные потребности. Потребности являются побудительной силой, предпосылкой поведения, источником активности людей. Потребность – это выражение особого состояния человека, его отношение к чему-либо, "это переживаемая человеком нужда, удовлетворение которой жизненно важно для его существования, сохранения целостности его личности или развития индивидуальности" [1, с. 96-97].

Разнообразные потребности, прежде чем стать побудительной силой, должны "пройти" через сознание. Существующие потребности осознаются и ранжируются по степени важности, ответственности. Из огромного круга потребностей субъект выбирает наиболее значимые для него, подлежащие обязательному удовлетворению потребности.

Следующим шагом является определение конкретных возможностей удовлетворения отобранных потребностей. Субъект определяет круг предметов, с помощью которых данную потребность можно удовлетворить, а также средства и способы овладения предметом [2, с. 19]. Осознанная таким образом потребность превращается в интерес субъекта. Иными словами, интерес – это определенная (и соответственно осознанная) потребность.

Понятия интерес и потребность не являются тождественными друг другу [3, с. 86-88]. Одна и та же потребность может выразиться в различных интересах. Так потребность государства в ресурсах может иметь следствием как интерес в поставках из-за границы, так и интерес в развитии собственного производства. Интересы выражают пути и способы удовлетворения потребностей. Однако сам по себе интерес осуществиться не может, средством реализации интереса является воля [4]. Не вдаваясь в анализ различных трактовок понятия воли [5, с. 68-78], условно будем считать, что воля – это элемент психики человека, стремление человека к определенным действиям, внутренняя побудительная причина, "психический процесс сознательной регуляции поведенческого акта, направленного на достижение результата, превосходящего субъектом как необходимость и возможность" [6, с. 143].

Воля является внутренним состоянием субъекта. Для того чтобы воля, выражающая определенный интерес, произвела какие-либо изменения, приобрела обязательность, она должна объективироваться, выразиться "во вне". Способом объективирования воли является волеизъявление. Объективированная воля перестает быть элементом внутреннего состояния субъекта. "Можно говорить, что произведение искусства – объективированные мысль и чувства художника, но оно не является ни мыслью, ни чувством, точно так же как и объективированная воля, волей является лишь по названию, а на деле это требование, которое по своей природе не обладает обязательностью по отношению к другому лицу" [7, с. 93].

Любое волеизъявление направлено к кому-либо. В системе властеотношений таким адресатом выступает объект. Объект власти, будучи лицом, наделенным собственным сознанием и волей, может по-разному воспринимать произведенное волеизъявление. Возможны три вида отношения объекта к произведенному волеизъявлению:

- акт волеизъявления субъекта полностью соответствует воле и желаниям объекта;
- объекту безразлично совершенное волеизъявление;
- акт волеизъявления субъекта противоречит собственным убеждениям, желаниям, устремлениям объекта.

Первые две ситуации являются скорее либо трудно достижимым идеалом, либо исключением. В подавляющем большинстве случаев имеет место третий вид взаимодействия. Соответственно встает вопрос: каким образом объективно нейтральный акт волеизъявления приобретает обязательность для его адресата – объекта? Таким "переходным мостиком", придающим обязательность волеизъявлению, являются основания и ресурсы власти.

Ресурсы власти – это средства, которые может использовать субъект для придания обязательности своему волеизъявлению, это то, что побуждает объект подчиниться субъекту. Ресурсами могут быть важные для объекта ценности, либо средства, с помощью которых можно лишить человека ценностей. К ресурсам можно отнести те материальные предметы и духовные блага, которые способны, во-первых, удовлетворять потребностям и интересам людей, представляя определенную ценность в социальных отношениях и, во-вторых, повышать потенциал влияния и силу воздействия агентов власти. С точки зрения бихевиоризма, власть есть, прежде всего, контроль и распределение ресурсов общества [8, с. 11].

Основания власти – это средства, которые уже используются в конкретном властеотношении. Иными словами, ресурсы – это потенциальные основания, средства которые можно использовать, а основания – уже использованные ресурсы. Качественно-количественная характеристика ресурсов позволяет говорить о силе власти. Понятие "сила власти" характеризует возможности власти, возможную степень воздействия на общественные отношения. Чем более ресурсов может задействовать субъект, тем больший круг задач он может решать, тем более независимую и последовательную политику может проводить.

В литературе существует множество классификаций ресурсов власти. Например, А.Этциони предлагает разделить ресурсы на 3 категории: утилитарные, принудительные и нормативные [9, с. 36]. Согласно другой классификации, ресурсы делятся на экономические, социальные, культурно-информационные и принудительные (силовые). Некоторые авторы к числу ресурсов относят и убеждения, интересы, чувства, эмоции людей [10, с. 97]. Особо следует отметить авторитет, в основе которого лежат определенные характеристики (свойства, статус) субъекта, которые заставляют объект принять его команду независимо от ее содержания. И хотя определение соотношения между властью и авторитетом является классической проблемой социальной философии и политической теории, на наш взгляд, авторитет является одним из ресурсов власти. Объединяя вышеуказанные классификации, выделим следующие виды ресурсов власти:

1. Экономические-различные материальные ценности, вещи, деньги;
2. Социальные-связанные с возможностью изменения социального статуса;
3. Информационные-обладание знаниями и информацией;
4. Принудительные (силовые) – институты и средства принуждения;
5. Нормативные-установленные правила поведения, средства воздействия на внутренний мир человека, в т.ч. и авторитет;
6. Демографические – сам человек. Особое значение данный ресурс приобретает в периоды массовых действий, например войн.

Следующим элементом властеотношения является подчинение адресата волеизъявления (объекта). "...Сам факт отдачи приказа еще недостаточен для того, чтобы можно было обоснованно судить о наличии отношений власти" [11, с. 160].

Власть "...невозможна без подчинения объекта. Если такого подчинения нет, то нет и власти, несмотря на то, что стремящийся к ней субъект обладает ярко выраженной волей властвования и даже мощными средствами принуждения. В конечном счете, у объекта властной воли всегда есть пусть крайний, но все же выбор – погнубить, но не подчиниться" [12, с. 176-181]. Классической иллюстрацией данного положения является ситуация с разогнанной демонстрацией, проигнорированной забастовкой. Если требования демонстрантов, бастующих, не выполнены, проигнорированы, то волеизъявление, потенциально обладающее властными качествами, к возникновению властного отношения не привело. Обусловленность власти подчинением широко используется в реальной жизни. Примером того могут служить концепции ненасильственного сопротивления Махатмы Ганди и Мартина Лютера Кинга; идея Вацлава Гавела о "власти безвластных", которая реализовалась во время "бархатной революции", покончившей с коммунистическим режимом в Чехословакии; лозунг филиппинской революции ("власть – народу") против Фердинанда Маркоса и др. В этой в связи показательна формула американского поэта Карла Сэндберга, которая вдохновляла сторонников движения за гражданские права в США, а ныне является девизом пацифистов во всем мире; "Они устроят войну, а никто не придет".

Таким образом, признаком любой власти является подчинение объекта субъекту. Характерной особенностью властных отношений является их асимметричность. На сегодняшний день большинство ученых признают, что власти в той или иной степени свойственно неравенство. Практи-

чески все концепции власти исходят из ее асимметричности, исключения составляют так называемые "альтернативные" концепции власти Т. Парсонса [13], Х. Арендта [14], М. Фуко [15].

Лежащее в основе власти неравенство может иметь различную природу.

Оно может быть индивидуальным (физическое, интеллектуальное и др.). В этом случае объект подчиняется конкретному субъекту в данной конкретной обстановке в силу наличия у субъекта каких-то индивидуальных качеств, с помощью которых он может воздействовать на объект. Примером может служить власть грабителя над прохожим. Прохожий вынужден подчиняться грабителю в силу того, что последний обладает большей физической силой. Подобное подчинение носит случайный и временный характер. Данные отношения, мы считаем необходимым именовать индивидуальной властью – властью, основанной на индивидуальном неравенстве.

Неравенство субъекта и объекта может вытекать и из их принадлежности к обществу, социальной группе. В данном случае субъект и объект выступают как носители определенного социального статуса, в основе властного отношения лежит социальное или статусное неравенство. Лицо становится субъектом властного отношения в силу наличия у него определенного социального статуса – статуса главы семьи, директора предприятия, лидера партии и т.д. Данный вид власти мы будем именовать социальной властью. Она носит стабильный и устойчивый характер, являясь социальным институтом [16, с. 84].

Важное значение, в том числе и для последующего анализа понятия и природы публичной власти, имеет проблема потенциального и актуального.

Можно выделить две точки зрения на данную проблему. Согласно первой власть характеризуется в терминах актуальной связи. Иметь власть означает "осуществлять" ее, а не просто обладать некой возможностью. Не реализующийся потенциал – это не власть, властные отношения возникают лишь в том случае, если существующий потенциал успешно используется. К числу сторонников данной точки зрения следует отнести Р. Даля, Г. Лассуэла, Э. Кэплэна, И. А. Азовкина.

Сторонники второй точки зрения (М. Вебер, Д. Ронг и др.) исходят из диспозиционной природы власти. Власть ими рассматривается как-то, что может произойти, как потенциальная возможность. Власть представляет собой возможность и способность оказывать определяющее воздействие на деятельность, поведение людей.

Не останавливаясь подробно на достоинствах и недостатках этих точек зрения, отметим, что они не являются взаимоисключающими, а характеризуют различные состояния власти: статическое и динамическое. Философской основой данного деления является аристотелевская антитеза "потенциального" (возможного) и "актуального" (действительного) [17, с. 151-154].

Власть в статике характеризуется определенным состоянием субъекта, позволяющим ему в случае необходимости актуализировать свои способности к воздействию на объект. Власть же в динамике представляет собой реализацию этих способностей, непосредственное воздействие на объект. Указанные состояния не являются изолированными и взаимоисключающими, а представляют две последовательные стадии одного и того же явления. Причем одинаково опасно акцентирование внимания, как на первом, так и на втором состояниях. Абсолютизация первого может привести к переоценке "невидимой" власти – власти над сознанием и установками людей, а также характеристике "бездействия" в качестве "безвластия". Абсолютизация второго нередко приводит к переоценке властного потенциала, рассмотрению только насильственной, принудительной стороны власти, в то время как применение силы, насилия зачастую говорит о падении ее авторитета и легитимности.

Исходя из всего вышесказанного, можно попытаться дать следующее определение власти как общесоциологической категории. Власть асимметричное отношение, выражающееся в возможности субъекта обеспечить подчинение объекта в соответствии со своими намерениями посредством использования соответствующих ресурсов.

1. Чуфаровский Ю.В. *Юридическая психология*. – М.: *Право и Закон*, 1997.
2. Островский Д.И. *Формирование интересов (методологический аспект)* // *Вестник МГУ. Серия 7. Философия*. 1994, №6.
3. Михайлов В.С. *Интерес как общенаучная категория и ее отражение в науке гражданского права* // *Государство и право*. 1999, №7.
4. Ойгензихт В.Л. *Воля и волеизъявление (Очерки теории, философии и психологии права)*. – Душанбе, 1983.
5. Ильин Е.П. *Психология воли* – С-Пб.: *Издательство "Питер"*, 2009.

6. Еникеев М.И. *Основы общей и юридической психологии. Учебник для ВУЗов.* – М.: Норма, 2005.
7. Зуев В.И. "Власть" в системе политологических категорий // *Государство и право.* 1992, №5.
8. Дегтярев А.А. *Политическая власть как регулятивный механизм социального общения.* Полис. 1996, №3.
9. Etzioni A.A. *A Comparative Analysis of Complex Organizations.* – N.Y., 1961.
10. Курскова Г.Ю. *Политический феномен власти / Социально-гуманитарные знания.* 2000.
11. Вятр Ежи. *Социология политических отношений.* – М.: "Прогресс", 1979.
12. Коркунов Н.М. *Указ и Закон.* – С-Пб., 1894.
13. Parsons T. *Power and the Social System // Power / Ed. by S. Lukes.* – Oxford, 1986.
14. Arendt H. *Communicative Power // Power / Ed. by S. Lukes.* – Oxford, 1986.
15. Foucault M. *The History of Sexuality: An Introduction.* – Harmondsworth, 1980.
16. Пушкарева Г.В. *Власть как социальный институт // Социально-политический журнал.* 1995, №2.
17. *История философии в кратком изложении / Пер. с чеш. Богута И.И.* – М.: Мысль, 1994.

Түйін

Автор осы мақалада билік қатынастар ұғымына анықтама береді. Билік қатынастардың элементтерін талдайды, олардың ерекшелігін ашып көрсетеді.

Resume

In this article the author gives a definition of power relations. Analyzes the elements of power relations, open their features.

ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СОБСТВЕННОСТЬЮ

А.К. Ахашева – Республика Казахстан, г. Караганда

В период проведения экономических реформ вопрос управления приобретает особую актуальность. Содержание права собственности меняется в зависимости от того, осуществляется ли оно на властной или на рыночной основе, точнее, в зависимости, от того, какие отношения имеют доминирующее значение в обществе – властные или рыночные /1/. Публично-правовые образования РК, коммунальные образования являются собственниками своего имущества и в этом качестве наделены правом управления находящимся в его собственности имуществом. Употребление понятия управления применительно к государственному имуществу началось в законодательстве в начале девяностых годов. В этот период началось интенсивное формирование правового института управления государственным имуществом. С этого же времени в литературе стало правилом указание на специфику данного вида государственного управления /2/.

В науке административного права и практике административного законодательства до сих пор отсутствует единое мнение относительно понимания управления государственным имуществом, его специфических свойств, принципов, целей.

Необходимо определить, кто устанавливает такой порядок, кто осуществляет управление, а главное, само содержание понятия "управления". Исходя из такого понимания государственного управления, в литературе сформулирована и определена сущность государственного управления собственностью.

Можно утверждать, что в настоящее время не существует единого мнения по поводу определения понятия "управления". Одни авторы, в частности Суханов Е.А., считают управление только одной из форм осуществления права собственности. Управление имуществом в таком случае не следует рассматривать как особое правомочие публично-собственника. В гражданско-правовом смысле собственник лишь реализует свои правомочия владения, пользования и распоряжения /3/. Другие, в частности Дозорцев В.А., подразумевают под понятием "управления" комплекс гражданско-правовых и публично-правовых правомочий, тем самым не относя его исключительно к области цивилистической. /4/ В Большом энциклопедическом словаре представлено следующее определение управления: «Элемент, функция организованных систем различной природы, обеспечивающий сохранение их определенной структуры, поддерживающий режим деятельности, реализацию их программ и целей».

Государственное управление имеет четко выраженный публичный характер: проводит в жизнь (исполнение) содержащиеся в законодательных актах юридически властные предписания, осуще-

ствяет функции текущего управления, представляя собой государственную деятельность по управлению делами общества. В процессе осуществления этой деятельности субъекты управления используют предоставленные им распорядительные полномочия, права по принятию властных актов управления, которые являются обязательными и обеспечиваются мерами государственного принуждения.

Государственное управление имуществом представляет собой одну из форм управленческой деятельности государства, то есть такую организационно-распорядительную и исполнительную деятельность на основе законов и правовых актов, которая направлена на регулирование отношений между человеком, группой или сообществом людей (субъектом), с одной стороны, и любой субстанцией материального или духовного мира (объектом) – с другой, заключающееся в постоянном или временном, частичном или полном отчуждении, отсоединении, присвоении объекта субъектом /5/.

Неоднозначное толкование управления государственным имуществом дается и в научной литературе. А.В. Венедиктов понимал под управлением, возложенным на государственный орган в отношении предоставленного ему государством имущества, всю совокупность функций и соответственно обязанностей и прав, осуществляемых им в отношении этого имущества, и всю совокупность правовых действий, совершаемых государственным органом по поводу этого имущества, а не только административно-правовые функции и административно-правовые акты управления. При этом, имея в виду непосредственно деятельность государственных предприятий, ученый утверждал, что вышестоящие органы совершают по отношению к имуществу лишь акты административно-правового характера /6/.

Под управлением государственной собственностью Кулешов Е.В. понимает «систему экономических, административных, правовых действий органов исполнительной власти, непосредственно управляющих объектами собственности, по поводу организации воспроизводства, использования и трансформации ее объектов с помощью определенных принципов, форм и методов с целью реализации основополагающих социальных и экономических публичных интересов общества и государства» /7/.

По мнению Э.В. Талапиной «под управлением государственной собственностью понимают административную, властную деятельность, которую условно можно считать оболочкой. Содержанием ее могут быть гражданско-правовые отношения, как бы включенные внутрь «кокона» государственного регулирования, поскольку административная деятельность является «проводником» государственных велений /8/.

Исходя из этого, рассматриваемая нами проблема сочетает принципиальные положения двух отраслей права – частного и публичного. Вопрос о собственности, традиционно считающийся одним из столпов гражданского права, и вопрос об управлении, представляющий основу публичного правопорядка, предстоит согласовать в рамках теории управления государственной собственностью.

В СССР исследование указанной проблемы осуществлялось в контексте соотношения понятий государственная собственность и управление. Так, Генкин Д.М. прямо отождествлял собственность и управление, содержание права государственной собственности и управление. Он писал, что нельзя "управление государственным имуществом противопоставлять правомочиям владения, пользования и распоряжения, указанные правомочия и составляют содержание государственного управления имуществом, носящего административный характер" /9/.

Соединение собственности с управлением в рамках права государственной собственности ведет к косвенному признанию государственных органов собственниками государственного имущества. Так, Грибанов В.П. отмечал необходимость разграничивать правомочия государства как собственника и формы, через которые оно их осуществляет. Таких форм три: а) нормативная деятельность, через которую определяется юридическое положение имущества (порядок приобретения, учета, хранения, использования имущества, разграничение компетенции органов); б) административная деятельность, выражающаяся в актах управления о закреплении имущества, перераспределении его и т.п.; в) осуществление права собственности через распорядительные функции гражданско-правового характера. Первые две формы относятся к управлению и осуществляются через государственные органы "в форме действий юридического характера, имеющих целью организацию непосредственного использования объектов государственной собственности", третья – к осуществлению содержания права собственности гражданско-правовыми средствами /10/.

По мнению Л.А. Пушкина и Д.Б. Якуб, управленческие отношения возникают не по поводу принадлежности имущества тому или иному органу, а в связи с необходимостью организовать владение, пользование и распоряжение имуществом в рамках структурных частей единого хозяйственного организма. По этой причине управленческие отношения являются не имущественными, а организационными, регулируемые нормами административного права /11/.

«В сочетании "государственная власть – государственная собственность" нужно разграничить проявление государственной власти и государственной собственности, которые могут быть, как объединены, так и разъединены, т.е. проявления государственной власти нет. При организации управления правом государственной собственности они объединены. Управление не связано с осуществлением содержания права собственности и не входит в него. Единый институт права государственной собственности можно подразделить на два института (режима): а) гражданско-правовой, содержанием которого являются правомочия владения, пользования и распоряжения; б) административный, содержанием которого выступает управленческая деятельность. По мнению Р.О. Халфиной, в государственной собственности следует различать отношения по управлению единым фондом и непосредственному использованию отдельных его частей государственными предприятиями. Государство как таковое, пишет М.И. Брагинский, не владеет, не пользуется, не распоряжается своим имуществом. Всеми этими гражданско-правовыми правомочиями обладают правосубъектные элементы государственной системы. Государство же, как собственник осуществляет управление своими имущественными актами, выражающими верховенство государства. В условиях социализма право государственной собственности становится правом управления /12/.

Государственная собственность в настоящее время рассматривается как многообразные отношения, построенные по иерархическому принципу:

- внутри органов законодательной и исполнительной власти, которые связаны с владением, пользованием и распоряжением государственным имуществом, утверждением бюджета;
- между центральными и региональными органами исполнительной власти и местного самоуправления;
- между аппаратом государства и государственными предприятиями как реальными товаропроизводителями. В этом смысле научное значение приобретает необходимость разграничения с одной стороны – гражданско-правовых отношений, связанных с приобретением, отчуждением объектов собственности, а с другой стороны – административно-правовых отношений, основанных на управленческих аспектах.

Необходимо отметить, что сложность в понимании правового регулирования управления государственной собственностью обусловлена отсутствием законодательного закрепления этого понятия.

В Гражданском кодексе Республики Казахстан понятие управления по отношению к собственному имуществу не используется вообще. Существуют две его разновидности – управление имуществом собственника и управление деятельностью юридического лица.

Ст.1 п.18 Закона РК «О государственном имуществе» «...управление государственным имуществом – осуществление государством (Республикой Казахстан или административно-территориальной единицей) права государственной собственности и иных имущественных прав. При управлении республиканским имуществом Правительство Республики Казахстан организует взаимодействие государственных органов Республики Казахстан по реализации ими прав Республики Казахстан на республиканское имущество в рамках их компетенции, установленной главой 2 Закона и иными законами Республики Казахстан, положениями и иными актами, определяющими статус этих государственных органов /13/.

При управлении имуществом государственный собственник в лице органов исполнительной власти отстранен от своего имущества, не осуществляет триаду полномочий, предоставляя это другому лицу. То есть существуют два субъекта, связанные отношениями по поводу объекта собственности.

В управлении имуществом собственника присутствуют признаки публичного (государственного) управления:

1. множественность субъектов и их юридическая иерархия;
2. субъекты имеют «связь» с объектом и друг с другом по поводу объекта;
3. главный юридический субъект (собственник) отстранен от объекта;

4. у управляющего субъекта строго определенный объем полномочий;
5. отношения субъектов регулируются отдельно и подробно – непосредственно законом или договором между ними;
6. действия управляющего субъекта ограничены заданием собственника или его интересами.
7. деятельность управляющего субъекта контролируется и оценивается собственником или органом, назначившим управление имуществом;
8. за неэффективность управленческой деятельности возможны санкции

Отсутствие четких критериев необходимости создания и функционирования принадлежащей государству собственности приводит к тому, что существующее количество государственных унитарных предприятий и учреждений, объектов недвижимости и долей государства в акционерных обществах не в полной мере соответствуют его потребностям и возможностям /1/. В результате, государство не в состоянии объективно управлять и осуществлять действенный контроль за принадлежащей ему собственностью.

Управление государственным имуществом в обобщенном понимании представляет собой систему экономических, административных, правовых действий органов исполнительной власти, непосредственно управляющих объектами государственной собственности по поводу организации воспроизводства, использования и трансформации ее объектов с помощью определенных принципов, форм и методов с целью реализации основополагающих социальных и экономических публичных интересов общества и государства /15/.

Единого мнения по поводу управления сформировано так и не было. Наиболее сложной является ситуация, когда в основе права собственности лежит публичное начало, но осуществляется это право собственности с использованием рыночного механизма. Именно в этой ситуации появились и получили объективную основу конструкция расщепленной собственности, конструкция оперативного управления и иные. Но при этом надо различать право собственности и его осуществление, существуют условия, когда и при рыночной экономике элементы властных отношений могут сохраняться /16/.

Можно полагать, что управление – это форма существования права государственной собственности. В свою очередь, содержанием управления определяются его субъекты.

Возникает вопрос: можно ли признать равноправным и полноценным субъектом управления государство в лице его органов и образований? В Гражданском кодексе РК, непосредственно открывающей раздел II "Право собственности и иные вещные права", праву собственности посвящены глава 8 ст. 188. Сюда же можно отнести статьи 196-208 главы 9-10 "право хозяйственного ведения, право оперативного управления".

Согласно Закона РК «О госимуществе» ст. 7 п.1 «В зависимости от вида государственного имущества управление государственным имуществом осуществляет Республика Казахстан или административно-территориальная единица Республики Казахстан. п. 2. «от имени Республики Казахстан Правительство Республики Казахстан организует управление государственным имуществом и управляет республиканским имуществом.»

Правительство Республики Казахстан осуществляет управление республиканской собственностью, но не является ее собственником. Государство, государственные и публично-правовые образования по действующему законодательству Республики Казахстан являются самостоятельными, особыми субъектами права, существующими наряду с юридическими и физическими лицами. К их гражданско-правовому статусу применяются нормы, определяющие участие в имущественном обороте юридических лиц, если иное прямо не вытекает из закона или из особенностей данных субъектов. Особенности правового положения всякого государства обусловлены наличием у него политической власти и государственного суверенитета, в силу которых оно само регулирует различные, в том числе имущественные отношения, устанавливая в качестве общеобязательных как правила поведения для всех участников, так и порядок разбирательства споров. Участвуя в имущественных отношениях, государство должно соблюдать установленные им же правила. Не всегда понятно, как исполнять судебное решение о взыскании с государства каких-то денежных сумм, на какую статью бюджета и в каком порядке обращать взыскание, что делать при отсутствии соответствующей статьи в бюджете, можно ли обращать взыскание на имущество казны, в каком порядке, кто будет выступать в качестве ответчика от имени государства и т.п. /17/ Публично-правовое образование для участия в гражданском обороте может образовать

(учредить) юридическое лицо, передав последнему часть своих полномочий. Закон, определяющий особенности Республики Казахстан как собственника, сегодня отсутствует.

Существует форма управления, которая включает в себя: полную инвентаризацию государственного имущества с созданием реестра государственного имущества с систематизированными данными обо всех элементах государственной собственности (унитарные предприятия, пакеты акций, находящиеся в государственной собственности, земля и республиканская недвижимость, собственность РК, находящаяся за рубежом), классификацию объектов управления по признакам, определяющим специфику управления; определение цели государственного управления по каждому объекту управления (группе объектов); определение способов управления с указанием субъектов. Основная роль государства сводится к выработке необходимой правовой базы. Эффективность управления государственной собственностью обусловлена наличием четкого соответствующего законодательства.

Целесообразно принять специальный закон, регулирующий отношения по управлению государственной собственностью. В данном законе необходимо закрепить понятие и функции управления; определить организационно-правовые формы и полномочия собственника государственного имущества. Закон должен содержать указание на конкретные механизмы, с помощью которых осуществляется управление государственной собственностью, включая формы и виды договоров о передаче прав на управление имуществом. Закон об управлении государственной собственностью должен дать точное определение управления государственной собственностью, где управление как публично-правовая категория будет отграничено от управления в виде права распоряжения ею как гражданско-правовой категории.

1. Бибииков А.И. *Правовые проблемы реализации государственной собственности*. – Иваново, 1992, – с. 99.
2. Андреев В.К. *Право государственной собственности*. – М., 2004. – С. 152.
3. Суханов Е.А. *Проблемы правового регулирования отношений публичной собственности и новый гражданский кодекс*. – *Гражданский кодекс России. Проблемы. Теория. Практика: Сборник памяти С.А. Хохлова Отв. ред. Маковский А.Л.* – М., 1998. – с. 216.
4. Дозорцев В.А. *Принципиальные черты права собственности в гражданском кодексе*. – *Гражданский кодекс России. Проблемы. Теория. Практика: Сборник памяти С.А. Хохлова Отв. ред. Маковский А.Л.* – М. 1998. – с. 264.
5. Файнгерш СИ. *Публичное управление государственным имуществом в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук.* – СПб., 2008. С. 31
6. Венедиктов А. *Органы управления государственной социалистической собственностью // Советское государство и право. 1940. №5-6.* – С. 25
7. Кулешов Е.В. *Принципы, формы и методы управления государственной собственностью субъектов Российской Федерации // «Черные дыры» в российском законодательстве. 2004. №4.* – С. 468.
8. Талапина Э.В. *Вопросы организации управления государственной собственностью // Журнал российского права. 2001. №3.* – С.15.
9. Генкин Д.М. *Право собственности в СССР*. – М., 1961., – с. 51.
10. Грибанов В.П. *К вопросу о разграничении права государственной собственности и права оперативного управления. Вестник МГУ Сер. 11, Право. 1969. №3.*
11. Пушкин А.А., Якуб Д.Б. *Об имущественных правах государственных хозяйственных организаций. Жур. Советское государство и право. 1974. №3.*
12. Бибииков А.И. *Правовые проблемы реализации государственной собственности*. – Иваново, 1992. с. 95-96
13. *Закон Республики Казахстан от 1 марта 2011 года №413-IV «О государственном имуществе» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 17.02.2012 г.)*
14. Закупень Т.В. *Управление государственной собственностью в условиях реформирования российской экономики // Журнал российского права. 2001. №8.* – С. 18.
15. Медведев В., Пермяков В. *Актуальные вопросы управления государственным имуществом в России // Человек и закон. – 2011. – №2.* – С. 29-35.
16. Дозорцев В.А. – с. 229.
17. *Гражданское право. Учебник. Часть первая. Под редакцией Сергеева А.П., Толстого Ю.К.* – М., 1997. с. 177-179.

Резюме

1. Существует форма управления, которая включает в себя: полную инвентаризацию государственного имущества с созданием реестра государственного имущества с систематизированными данными обо всех элементах государственной собственности (унитарные предприятия, пакеты акций, находящиеся в государственной собственности, земля и республиканская недвижимость, собственность РК, находящаяся за рубежом), классификацию объектов управления по признакам, определяющим специфику управления; определение цели государственного управления по каждому объекту управления (группе объектов); определение способов управления с указанием субъектов.

2. Сложность в понимании правового регулирования управления государственной собственностью обусловлена отсутствием законодательного закрепления этого понятия. Закон, определяющий особенности Республики Казахстан как собственника, сегодня отсутствует.

3. Целесообразно принять специальный закон, регулирующий отношения по управлению государственной собственностью. В данном законе необходимо закрепить понятие и функции управления; определить организационно-правовые формы и полномочия собственника государственного имущества.

Summary

1. There is a form of governance that includes: a complete inventory of state property with the creation of the registry of the state property to the systematized data on all elements of state property (unitary enterprises, shares in state ownership, the land and the Republican real estate, property RK, located abroad), the classification of control objects on the grounds of determining the specific management, the definition of government objectives for each project management (group of objects), the definition of governance with an indication of the subjects.

2. The difficulty in understanding the regulation of state property caused by the lack of legislative consolidation of the concept. The law defines the characteristics of the Republic of Kazakhstan as the owner is absent.

3. It is advisable to adopt a special law regulating the relations between the management of state property. This law is necessary to consolidate the concept and management, to determine the organizational and legal forms and powers of the owner of state property.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ

Е.Ч. Бобабаев – *з.ғ.к., аға оқытушы, Құқық және экономика институты,
Мемлекет және құқық теориясы, Конституциялық құқық кафедрасы,
Абай атындағы ҚазҰПУ*

Әрбір мемлекет өз саясатын белгілі бір идеяларға, идеялық принциптерге негіздеп жүргізеді. Еліміздің Конституциясының бірқатар ережелері идеологиялық сипатта екені аян. Конституциялық идеялар әділеттік пен бостандықтың сара жолын қорытындылау арқылы шығарылады. Конституциямыздың кіріспесінде "...өзімізді еркіндік, теңдік және татулық мұраттарына берілген бейбітшіл азаматтық қоғам деп ұғына отырып..." деп көрсетілген. Конституцияның құқықтық идеялары Қазақстанда демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет институттарын нығайтуға бағытталған заңнамалық, ұйымдық және басқа шараларда жүзеге асуға тиіс. Мәселен, құқықтық мемлекет теориясы озық идея болып табылады, оны іске асыру әділеттіліктің, тәртіп пен заңдылықтың орнығуына ықпал етеді. Құқықтық мемлекет туралы идея конституциялық деңгейде алғаш рет 1789 жылы "Адам және азаматтың құқықтары Декларациясының" 16-бабында белгіленді. Бұл бапта биліктің бөлінуі мен адам құқықтарының кепілдіктері бекітілді. Мұнда құқықтық мемлекет идеясы негізгі үш принциппен сипатталады:

1. Құқық, соның ішінде конституция мен заңдардың үстемдігі;
2. Мемлекеттік биліктің тармақтарға бөлінуі;
3. Адамның құқықтары мен бостандықтарының кепілденуі, қорғалуы, сақталуы.

Конституцияның құқықтық мемлекет құру процесіне ықпалы универсалды, көп жоспарлы, көп аспектілі болып табылады. Бұл конституцияның мемлекеттің құқықтық жүйесінде алатын орнымен, оның мемлекеттік аппарат қызметіне ықпалымен себептеледі. Конституцияның құқықтық мемлекет құру процесіне ықпал ету дәрежесі оның әлеуметтік-саяси қасиеттеріне байланысты. Жалпы әлеуметтік құндылықтарды құрметтейтін конституция құқықтық мемлекет принциптері-

нің енгізілуін жылдамдатып, осы идеяның жүзеге асырылуын қамтамасыз етеді. Саяси ой әлемінде демократия өзіндік құндылық ретінде, аса маңызды жалпыадамзаттық құндылықтардың мемлекеттік құрылысқа нақты сіңісу көрінісі ретінде қарастырылады. Оларға адамның өзі, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары жатады.

Мемлекет туралы ережелер бір-бірімен байланысқан кезең-деңгейлерді қамтитын жұмысты талап етеді. Құқықтық мемлекетті құруда Конституцияның өзіндік қасиеттерінің (Конституцияның үстемдігі, жоғары заңи күші, тікелей қолданылуы) жиынтығы тиімді құрал болып табылады. Конституцияның құқықтық жүйенің жұмыс жасау мен даму процестеріне әсері зор. Ұлттық құқықтық жүйе дегеніміз жеке бір мемлекетте тарихи қалыптасқан құқық нормаларының жиынтығы және қолданылатын құқық нормаларының тиісінше жұмыс жасауы мен жетілдіруін қамтамасыз етуге бағытталған құқықшығармашылық, құқықты жүзеге асыру және мемлекеттік мәжбүрлеу механизмдері. Бұл орайда Конституцияның құқықтық жүйені құқықтық мемлекеттің принциптеріне бейімдеп құру мүмкіндігі бар. Алайда, М.Т. Баймахановтың "Құқықтық мемлекет құру процесіне тек конституцияның ықпалы ғана жеткіліксіз. Бұл конституциялық идеяның жүзеге асуы әртүрлі факторларға, соның ішінде, мемлекеттің сипаты мен табиғатына, оның демократиялық деңгейіне, қоғамдық дамудың объективтік заңдылықтарының конституцияда, заңнамада айқын ескерілуіне, мемлекет басшылығының құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғам құру жөніндегі ниет-ынтасына, тұрғындардың болатын өзгерістерге даярлығына және т.с.с. байланысты" [1, 9 б.] пікірімен келісуге болады. Құқықтық мемлекеттің конституциялық идеялары заңнаманың құқық, әділеттілік, гуманизм идеяларын арқау ете түзілуінде, құқықтық тәртіпті, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының материалдық, ұйымдық-құқықтық, саяси кепілдіктерін нығайтудың пәрменді құралдарының жасалуынан көрініс табуға тиіс. Сонымен қатар, өзінің конституциялық міндеттерін қалтқысыз орындауға тиіс мемлекеттік қызметшілердің, өзге де азаматтардың жауапкершілігін арттыру керек.

Негізінен, барлық нормативтік-құқықтық актілер адамның игілігіне жұмыс жасауы тиіс. Қазақстан халқы әлеуметтік мемлекет құру ниетін Конституцияда білдірді. Әлеуметтік мемлекет теориясына сәйкес мұндай мемлекеттің үш үлгісі жұмыс істеп келеді. 1. Жағымды мемлекет үлгісі. Онда әлеуметтік жағынан қамтамасыз ету жеке пейіл мен бірлескен мүддені қорғауға негізделген. 2. Әлеуметтік мемлекет үлгісі. Онда жұмыспен толық қамту саясаты іске асырылып, күнкөріс деңгейі қамтамасыз етіледі және өмірдің бар саласында тең мүмкіндік туғызылады. 3. Жалпыға ортақ береке мемлекетінің үлгісі. Онда жеке меншіктің қорғалуына және еңбекке жарамды халықтың жұмыспен толық қамтамасыз етілуіне кепілдік беріледі [2, 6-7 бб.].

Конституциялық Кеңес 2001 жылдың 21 желтоқсанында Парламенттің бір топ депутаттарының Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабы 1-тармағын ресми түсіндіру жөніндегі өтініші бойынша қаулы қабылдады. Бұл қаулыда былай жазылған: Конституцияның 1-бабының, 1-тармағы, "Қазақстан Республикасы өзін ...әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады; ..." – деп жариялайды. Конституцияның I бөлімінің бұл жалпы ережесі, Қазақстан, мемлекеттің мүмкіншілігіне қарай отырып, өзінің азаматтарына игілікті өмір сүру үшін жағдай жасау және жеке адамның еркін дамуы арқылы әлеуметтік теңсіздікті жұмсартуға міндеттеме алатын мемлекет ретінде дамуға ниет танытады дегенді білдіреді. Бұл ереже Негізгі Заңның мынадай: азаматтардың жұмыссыздықтан әлеуметтік қорғалуға, тынығу, заңмен белгіленген жұмыс уақытының ұзақтығына, демалыс және мереке күндеріне, жыл сайынғы ақылы демалысқа құқығы [3, 24-бап]; жасына келген, науқастанған, мүгедек болған, асыраушысынан айрылған жағдайда ең төменгі жалақы мен зейнетақыны мөлшеріне, әлеуметтік қамсыздандырылуыға кепілдік берілуі және ерікті әлеуметтік сақтандыру, әлеуметтік қамсыздандырудың қосымша нысандарын жасаудың және қайырымдылықтың көтермеленуі [3, 28-бап]; азаматтардың денсаулық сақтауға, заңмен белгіленген кепілді медициналық көмек көлемін тегін алуға құқығы [3, 29-бап]; тегін орта білім алуға, конкурстық негізде тегін жоғары білім алуға кепілдік берілуі [3, 30-бап]; адамның өмір сүруі мен денсаулығына қолайлы айналадағы ортаны мемлекеттік қорғау [3, 31-бап]; отбасын, ана мен әке және баланы мемлекеттік қорғау [3, 27-бап]; мемлекеттің азаматтарды тұрғын үймен қамтамасыз ету үшін жағдайлар жасауы, тұрғын үйді заңмен белгіленген нормаларға сәйкес мемлекеттік тұрғын үй қорларынан азаматтардың шама-шарқы көтеретін ақыға беруі [3, 25-бап] сияқты әртүрлі нормаларында ашылады. Конституцияның 1-бабы 1-тармағының талданып отырған ережесінде "өзін орнықтырады" деген тіркес қолданылған, ол әлеуметтік мемлекет ретінде Қазақстан дамуы-

ның ырғақтылығын көрсетеді, оған сөзсіздік және әлеуметтендіру процесіне бағытталғандық сипат береді. Республиканың өзін әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтыруы сондай-ақ Қазақстан қоғамында әлеуметтік әріптестік дамуын көздейді.

Әлеуметтік мемлекет конституциялық идеясын іске асырудың аса зор маңызы бар. Әлеуметтік мемлекет деген түсінік қоғам өмірінің бірнеше күрделі мәселелерін қамтиды, яғни елдегі ұлтара-лық келісімді нығайту үшін, әлеуметтік қарама-қайшылықты жою үшін, азаматтардың материал-дық жағдайын жақсарту үшін мына шараларды жасау қажет:

– тұтас алғанда қоғамның және әр жеке адамның тұрақты тұрмыс, тіршілік жүйесін жасау үшін экономикалық, әлеуметтік, демографиялық және басқа да қатынастарды ақылмен және мақ-сатты түрде реттеу;

– заңдарды адамға, жұмыссыздықтан қорғаудың әлеуметтік қорғанысының, еңбекке жарам-сыздарды, зейнеткерлерді және басқаларды әлеуметтік қамсыздандыру жағдайын жасай отырып, оның өмірлік сұраныстары мен мүдделерін қанағаттандыруға бағыттау;

– халықтың жекелеген топтарының арасында текетірісті болдырмау [4, 12 б.].

Бұл жұмысты бірінші кезекте жеке адамның өзін-өзі танытуы мен экономикалық еркіндігіне қажетті жағдайлар жасауға, әлеуметтік өмірдің салаларын үйлестіруге, патернализмге, қоғамның жікке жарылуына, түрлі әлеуметтік топтардың бір-біріне қарсы тұруына жол бермей, қоғамның әлеуметтік жағынан шетін топтарына көмек көрсетуге тиіс мемлекеттік органдар жүзеге асырады.

Ел халқының көп ұлттылығы, көп конфессиялылығы, Қазақстанның шекарасына жақын жерде діни экстремизмнің, терроризмнің бой көрсетуі жағдайында мемлекеттің зайырлы сипатын жете түсіну мен қорғаудың маңызы зор. Бұл орайда шынайы демократиямен түп-тамыры қосылмай-тын "шексіз-шетсіз демократия" идеясын қабылдауға болмайтынын мойындаған жөн. Зайырлы мемлекеттің конституциялық идеялары мемлекеттік идеологияға діни ағымдардың ықпал етуіне, экстремистік діни идеялардың бой көтеруіне тосқауыл қоятындай, сонымен бірге діни бірлестік-тердің конституциялық тәртіп шегіндегі қызметін шектемейтіндей заң актілері мен өзге де іс-шараларда жүзеге асуы тиіс. Қазақстан Республикасының Конституциясына және 1992 жылғы 15 қаңтардағы "Діни сенім бостандығы және діни бірлестіктер туралы" Заңына сәйкес діни бірлес-тіктер мемлекеттен бөлінген. Діни бірлестіктер қайсыбір мемлекеттік қызметті атқармайды, егер заңдарға қайшы келмесе, мемлекет те діни бірлестіктердің қызметіне араласпайды. Мемлекет діни бірлестіктермен байланыс жөніндегі органдарды құрады. Олар жоғары мемлекеттік өкімет органдарына діни жағдайлардың мән-жайы, діни сенім бостандығы жөніндегі заңдардың сақта-луы туралы ақпарат береді, діни ұйымдардың, қоғамдық бірлестіктердің, мемлекеттік органдар-дың өкілдерінің, дін танушылардың, заңгерлердің және адам құқығы мен бостандығы саласында-ғы басқа да мамандардың қатысуымен діни сараптама өткізуді қамтамасыз етеді.

Конституциялық принциптер, идеялар конституциялық нормаларды шығарудың, оларды жүзеге асырудың және талқылаудың бағыт-бағдары болып табылады.

1. Баймаханов М.Т. Конституция и процесс построения правового государства // Известия МОиН РК, НАН РК: Серия общественных наук. – 1999. №4 (222). – С. 3-10.

2. Сапарғалиев Ф.С. Қазақстанның бірыңғай мемлекет ретіндегі идеологиясының мәселелері // Ақиқат. 1999. №9-10. – 3-11 бб.

3. Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы: Жеті жарғы, 2003. – 96 б.

4. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Түсініктеме / Ред. басқарған Сапарғалиев Ф. – Алматы: Жеті жарғы, 1999. – 424 б.

Резюме

В статье рассматриваются вопросы правовой государственности по Конституции Республики Казахстан.

Resume

In article questions legal the state under the Republic Kazakhstan Constitution are considered.

**СЕМИНАР САБАҚТАРЫНДА ИНТЕРАКТИВТІК ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ
ТӘЖІРИБЕМІЗДЕН**

К.Нұрлыбай – Құқық және экономика институты, Абай атындағы ҚазҰПУ

Семинар сабақтары студенттер үшін терең теориялық-практикалық білім алудың негізгі көзі болып табылады. Оқу материалдарын кешенді түрде игеруге әсерін тигізеді. Алған теориялық білімдерін ғылыми талдауға бейімдеп үйретеді. Семинар сабақтары студенттер үшін пікір таластырып, білімін толықтырып, сөйлеу мәдениетіне үйрететін орын. Сондықтан семинар сабақтарының жоспары және ұсынылатын әдебиеттер тізімімен студент алдына ала танысып, өз бетінше дайындалып келуге тиіс. Ондай мәліметтерді студент пән Силлабусынан таба алады.

Бүгінгі күннің талабы – білімді, білімді нақты қолдана алатын мамандарды дайындау. Бүгінгі студент кез келген проблемаларды шеше алатын, өзін-өзі дамытып, нақты емес жағдайда да жұмыс істей алатын маман болып шығуға тиіс. Ол үшін қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде қатынасқа еркін түсе алатын, ақпараттық технологияларды тұтына алатын білгір маман болу керек. «Өзің жасап ал» идеясы кеңінен етек жайып отырған кезеңде білімді де білгір заңгер дайындау үлкен жауапкершілікті мойнымызға артып отыр. Сондықтан да семинар сабақтарын өткізу тәжірибемізбен бөліскіміз келеді.

Заңгерлік білім берудің бөлінбес бөлшегі – казустарды оқып үйрену болып табылады. Казус студенттерді құқық теориясын өмірдегі нақты жағдайларда қолдана білуге үйретеді. Бұл процесс студенттердің қызығушылығын оятып, олардың ойлау процесін дамытады, өз бетінше талдау жасауға, өз бетінше заңдардың баптарын үйрене отырып шешім шығаруды үйренеді. Сондықтан казусты шешу үшін студент міндетті түрде заңның баптарына сілтеме жасауы қажет.

Казус – студенттерді ғылыми зерттеу жүргізуге бағыттайтын оқыту әдісі. Казусты шешу барысында тиісті заңнаманың баптарына талдау жасауға дағдыланады, өздері қорытынды жасауға ұмтылады. Казусты шешу үшін студент өз идеясын ұсынып, қорытынды жасайды.

Оқу тобын шағын топтарға бөліп, алдын ала дайындалған казусты таратып, оны шешуге 15 минут уақыт беріледі. Бір казус әр түрлі вариантта берілуі мүмкін. Бір шағын топқа соттың дайын шешімі беріледі, топ мүшелері берілген шешіммен келісетін немесе келіспейтіндіктерін білдіреді. Және келісу немесе келіспеу себептерін жан-жақты түсіндіреді. Қабылданған шешімнің тараптар үшін және қоғам үшін маңызы анықталады.

Екінші шағын топтың өзіне шешім қабылдауға мүмкіндік беріледі. Судья ретінде шешім шығарып, не себепті ондай шешім қабылдағанын және заңның баптарына негіздеп түсіндіріп береді. Студенттер шешімін шығарып, оны негіздеп бергеннен кейін оқытушы іс жүзінде қандай шешім шығарылғанын айтып береді. Студенттер өздері шығарған шешімдерін соттың шығарған шешімімен салыстыруға мүмкіндік алады. Салыстыру – шындыққа қол жеткізудің бірден-бір жолы.

Сонымен қатар үшінші шағын топқа бірнеше шешім ұсынылуы мүмкін. Әр түрлі шешім студенттер арасында пікір талас туғызады. Пікірін негіздей алу үлкен жетістік, ол үшін көп білуге тырысады.

Казус шешуді «Шетелдердің мемлекет және құқық тарихы» және «Салыстырмалы құқықтану» пәндерінен өткізілетін семинар сабақтарында қолданып жүрміз. «Шетелдердің мемлекет және құқық тарихы» пәні бірінші курста оқытылады, сондықтан казусты шешу үшін барысында студенттерді заң мәтінімен жұмыс істеуге дағдыландырып дайындаймыз.

«Рим құқығының даму тарихы» атты тақырыпта өтетін семинар сабағында казусты шешуді міндетті түрде пайдаланамыз. Өйткені рим құқығы заңгер үшін өте маңызды, сондықтан да «Рим құқығы» деген пән жеке де оқытылады. Рим құқығын оқып түсіну заңи тәжірибеде, құқықтық шығармашылықпен айналысу үшін де өте қажет.

Казус 1. Т., Л., С. Үшеуі алтын өндіру үшін бірігеді. Келісім шарт жасалып, келісім шартқа сәйкес ортақ іске үшеуі бірдей мөлшерде қаржы салады. Пайданы бөлу кезінде С. өзіне пайданың 50 пайызын беруді талап етеді. Оған себеп қаржылай үлестен басқа ол тікелей алтын өндіру жұмысын ұйымдастырумен айналысқан. Т. мен Л. пайданы тең бөліскен дұрыс деп есептейді.

Гай Институтциялары негізінде қандай шешім қабылдануға тиіс?

Казусты шешуге нұсқау беріледі. «Казусты үшін рим құқығы бойынша міндеттеменің негізгі принциптерімен танысу қажет. Консенсуалдық келісім шартқа, оның ішінде серіктестік келісімі-

не ерекше мән берген дұрыс. Оның түрлері, серіктестік мүшелерінің құқығымен және міндеттерімен танысу қажет».

Казус 2. Ф. М-нен теңіз жағалауынан алған мраморды сатып алған. Екі жылдан кейін шетелден оралған Л. мрамордың өзінікі екендігін жариялап, Ф-дан мраморды кері қайтаруды талап етеді. Ф. өз еңбегімен тапқан қаржысына сатып алғандықтан оны қайтарудан бас тартады.

Казусты:

1. ежелгі рим құқығы нормасымен;
2. классикалық рим құқығы нормасымен шешіңіз.

Бұл казусты шешу үшін рим құқығы бойынша меншік құқығы туралы түсінікпен танысу қажет. Меншік құқығына ие болудың және меншік құқығынан айырылудың мерзімін анықтау қажет болады. Одан кейін сату-сатып алу келісім шартының негізгі ереже, шарттарымен танысып, сатып алушының сатып алған мүлкінен айырғаны үшін сатушының жауапкершілігін анықтау қажет.

Студент бір казусты шешу үшін ежелгі рим құқығын және классикалық рим құқығын жете білуге тиіс. Классикалық дәуірдегі рим құқығы бүгінгі азаматтық құқықтың негізі болып табылады.

Жазу-ойлаудың шыңы. Жекелеген студенттерге жеке жазбаша тапсырма беруге болады. Мысалы: «Егер мен Білім және ғылым министрі болсам...», «Егер мен Елбасы болсам...», «Мен Бас прокурор болсам...» т.т. 5 минут ішінде студент армандап, ол арманның қағаз бетіне түсіріп үлгеруі қажет.

Семинар сабақтарында студенттер шаршай бастаған кезде акроним әдісін қолдануға болады. Ол үшін 7 минут уақыт бөлген дұрыс. Тақтаға немесе дәптеріне (2-3 студентке) өз есімдерін бір-бір әріптен вертикальді түрде жаздырып, сол әріптен басталатын жағымды сын есімдерді жазып шығады. Жазылған сын есімдерді оқыған кезде «біздің топтасымыз осындай қыз екен немесе осындай жігіт екен» деп мәз болысып, демалып қалады.

Бумеранг әдісін де жиі қолдануға болады, әр сұрақ бойынша оқытушы қорытынды жасағанда студенттерден «Сұрақ бар ма?», – деп сұрайды. Сол кезде туындаған сұрақты оқытушы аудиторияға қояды. Аудиторияда жауап болмаған жағдайда ғана ұстаз өзі жауап беруге тиіс.

Семинар дегеніміз – нақты проблемаларды шешу. Оқытушы аудиторияда проблемалық мәселелерді көбірек қолданғаны дұрыс, бұл студентті ойлауға, проблеманың шешімін табу үшін ізденуге итермелейді. Кәсіптік ойлауды қалыптастырады. Студенттің белсенділігін арттырып, ол өз ойын топтастары алдында ашық айтып үйренуге тырысады.

Оқытудың белсенді әдістерінің мақсаты да студенттердің белсенділігін арттыру болып табылады. Оқытушы студенттермен өзін тең дәрежеде ұстап, олардың жағдайына ене алатындығын, студентті жеке тұлға ретінде құрметтейтінін көрсетуге тиіс. Студент өзінің оқытушымен тең құқықты екеніне көзі жетеді, еркіндікті сезінеді.

Резюме

Автор делится своим опытом проведения семинарского занятия.

Summary

The author shares his experience of seminary training.

**АДАМ ҚҰҚЫҒЫН ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ, ДАМУЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ
ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТТЕ ИДЕЯЛЫҚ-НОРМАТИВТІК
ҚАМТАМАСЫЗ ЕТІЛУІ**

Д.А. Қожабеков – 2 курс магистранты, магистратура және PhD докторантура
Институты, Абай атындағы ҚазҰПУ

Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабында Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады. Оның ең қымбат қазынасы адам және оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары деп жариялаған. Бұл конституциялық норма – мақсатта Қазақстанның мемлекеттік-құқықтық дамуының ұзақ мерзімді мақсатты бағдарламасы жарияланған.

Құқықтық мемлекет идеяларын тұжырымдау тамыры адам бостандықтарының тұлға мен мемлекет мүдделерінің, қоғамдық және жеке адамның мүдделерінің, мемлекет пен құқықтың арақатынастарының философиялық проблемаларында жатыр. Алғашқыда саяси-құқықтық ойда қоғамдық мүдделердің басымдылығы идеясы үстемдік құрып келді. Қоғамдық мүдденің, жалпы игіліктің басымдылығы идеясын әділетті деп санаймыз. Өйткені адам – қоғамдық тіршілік иесі, егер де ұжымдық мүдде қамтамасыз етілмесе, ұжымның жеке мүшелерінің мүдделері туралы сөз етудің қажеті жоқ.

Мемлекетке байланысты жеке тұлға әруақытта да теңдік жағдайда болған емес. Мемлекет адамдарға өзінің еркін таңып, ол үшін мәжбүрлеу күшін пайдалана алады. Бейнелеп айтар болсақ, мемлекет адамдардың басынан «семсерін» сермеп келеді. Іс жүзінде бұл «семсер» адамға тән кемшіліктерден, нәпсі мен мүдделерден арылмаған жеке мемлекеттік лауазым иелерінің қолында. Олар өз биліктерін асыра пайдаланулары мүмкін. Сол себепті адамдарға орынсыз пайдаланылған «семсерден» қорғану үшін «қалқан» қажет. Мұндай «қалқанды» адам құқықтары құрайды. Оның мақсаты – адамдар мен мемлекеттің өзара қарым-қатынастарын қауіпсіз ету, ал ол «қалқанның болуын, әрекет етуі мен нығайтылуын қамтамасыз ететін «күзетші иттер» құқық қорғау ұйымдары болып табылады [1, 12 б.].

Адам құқықтарының қалыптасуы ұзақ уақытқа созылды. Жеке құқықтар негізінен мемлекеттік биліктің заңсыз килігуінен азат болуды қамтамасыз етуге бағытталған. Әлеуметтік құқықтар тұлғаның мүдделерін мемлекеттің көмегімен қамтамасыз ету және іске асыру талаптарын қамтиды. Бұл құқықтар ХХ ғасырда пайда болды. Олар ХVIII-XIX ғасырлардың конституциялық құқығына бейтаныс, принциптік жаңа құқықтар еді. Олар еңбек қатынастары, әлеуметтік қамсыздандыру, денсаулық сақтау мен білім алу, кәсіподақ қызметіне, сонымен бірге жастарды, әйелдерді, қарттарды қорғауға, отбасы мен аналарды қорғауға, ғылыми және шығармашылық бостандығына т.б. байланысты мәселелерді қамтиды. Әлеуметтік-экономикалық құқықтардың қазіргі адам бір өзі рыноктік стихия мен әлеуметтік қорғансыздыққа бетпе-бет келген, әлеуметтік және техникалық прогресс дәуірінде де маңызы артып отыр. Мемлекетке қолда бар ресурстардың негізінде мемлекеттік әлеуметтік саясатты іске асыру жөніндегі қосымша талаптар қойылуда.

Құқықтық мемлекет бастауларын Сократтың, Платонның, Аристотельдің, Цицеронның көзқарастарынан табуға болады. Құқықтық мемлекет туралы идея құқықтық мемлекет туралы буржуазиялық ілімнің негізін салушы және классигі Иммануэль Канттың еңбектерінде толық және жан-жақты дамытылды.

Мемлекет – адамдардың өз игілігін қамтамасыз ету мен қорғауы үшін біріккен одағы деп түсініледі. Бұл одақтың, бірліктің негізі әртүрлі құқықтық, адамгершіліктік, ұйымдық-еңбектік т.б. болуы мүмкін. Мысал үшін, Кант осындай пікірді ұстанған, оның ойынша, мемлекет игілігі мемлекеттік құрылыстың адамдарды категориялық императивтің көмегімен олардың бостандығының жалпы мөлшерімен біріктіретін құқықтық принциптермен үйлесімділігінде болып табылады [2, 365 б.].

Мемлекет – бұл жария-биліктік қатынастар және институттар құратын белгілі ұжымдық, қауымдастық. Бұл арада мемлекет пен құқық адамгершілік идеясының объективтену формасы ретінде қарастырылады. Мемлекет – жанды қоғамдық организм болып табылады. Сол себепті Гегель, бір жағынан, тұлғаның азаматтық бостандығы мен, екінші жағынан, мемлекеттің бірлігін ұсынады. Мұндайда олардың бостандықтары бір-біріне қарсы тұрмайды, керісінше, тұтас бостандықты – өзіне жеке тұлғалар мен халық өмірінің аяларының бостандықтарын біріктіретін мемлекет

кеттік – ұйымдасқан халықтың (ұлттың) бостандығын құрайды. Өйткені «құқық жүйесі бостандықты іске асыру патшалығы болып табылады» [3, 67 б.].

Бүгінгі таңда көптеген елдер бұл идеяны қоғамның тиімді өмір сүруін қамтамасыз ету құралы ретінде қолдануда. Дегенмен адамзат ойының тарихында әртүрлі елдерде адамның құқықтары мен бостандықтарына, қоғамның, мемлекеттің және тұлға мүдделерінің ара қатынасына әр түрлі көзқарастар орын алғандығы белгілі.

Табиғи-құқықтық доктринаның негізінде құқықтану мен мемлекетті түсінудің либералдық-демократиялық дәстүрінде мемлекет идеясы бостандық идеясымен тығыз байланысты. XX ғасырдың басында Кант пен Гегельдің Құқық Идеясы мен Бостандық Идеясының байланысы туралы пікірлерін көрнекті орыс құқықтанушылары да бөлісті: «Құқықтың басты және маңызды мазмұнын бостандық құрайды» [3, 53 б.].

Құқықтық мемлекеттің екінші маңызды белгісі іс жүзіндегі теңдік деп есептеген. Бұл әділеттілік туралы түсініктің біртіндеп өзгеруіне байланысты болды. Буржуазиялық қоғамда адамның әлеуметтік мәртебесі көпшілігінде оның материалдық жағдайына байланысты болды. Зерттеушілер тұлғаның құқықтық мәртебесінің тек саяси теңдікті ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік-экономикалық теңдікті қамтамасыз етуден тікелей тәуелді екендігі туралы айта бастады.

Құқықтық мемлекет сипаттамасын толықтырған бұл жаңа сипаттамаларға қазіргі мемлекеттанушылардың, әлеуметтанушылардың, құқықтанушылар мен Батыстың ғылыми әлемінің басқа да өкілдерінің көптеген еңбектері арналған. «Молшылық мемлекетін» талдау мен жіктеу және олардың болашағын болжаумен айналысатын әртүрлі елдердегі ағылшынша жазатын оқымыстылардың көптігі сонша, ғылыми дүниеде нағыз «молшылық» мемлекетінің индустриясының» пайда болуы туралы айтуға болады [4, 251 б.].

Әртүрлі елдерде ұлттық ділдің, тарихи процестердің қайталанбас өзгешеліктеріне сәйкес әлеуметтік мемлекеттіліктің қалыптасу ерекшеліктеріне, зерттеушілердің азаттыққа, теңдікке және әділеттілікке деген көзқарастарының түрлішелігі бұл фономенді ғалымдардың түрліше түсінулеріне алып келді. Қандай мемлекетті толық әлеуметтік деп санауға болатындығының бірыңғай өлшемдері тұжырымдалмай келеді. Мемлекеттің жүргізіп отырған әлеуметтік-бағдарлы саясатының сипаты мен бірізділігінің конституциялық кепілдіктердің бар не жоқ екендігінен тікелей тәуелділігі, әлеуметтік-экономикалық құқықтар мен бостандықтың мәртебесі, мемлекеттің ішкі қоғамдық процестерге араласуының дәрежесі, әлеуметтік мемлекеттің міндеттері мен оның қызметтерінің ауқымы туралы мәселелер ашық қалып келеді [5, 9 б.].

Құқықтық мемлекеттің мәндік белгісі кез келген, тіпті барлық заңды рәсімдерді сақтау жолымен қабылданған заңның емес, нағыз құқықтық заңның үстемдігі, жоғарылығы болып табылады. Құқықтық мемлекетте құқық пен заңның арасы ажыратылады. Құқық пен заңды ажыратудың басты мағынасы құқықтың адамгершілік, әділеттілік, теңдік мұраттарының бейнесі ретіндегі ерекшеліктерін мойындауда жатыр.

Мемлекеттің жария саяси билігі құқық бейнесінде көрініс табуы керек. Танымал зерттеуші Нерсесянц В.С.: «Құқық жөнінде бостандықтың өлшемі (нормасы, формасы) ретінде әңгіме еткенде, біз ішкі шешімдердің құқық аясынан тыс емес, адамдардың сыртқы әрекеттеріндегі мінез-құлқының аясындағы бостандықты меңзеген едік», – дейді [6, 344 б.].

Қазіргі уақытта мемлекет туралы жария саяси биліктің ұйымы деу жеткіліксіз, мемлекет туралы ол құқықтық сипаттағы жария саяси билік ұйымы деп тану қажет. Осы тұрғыдан Матюхин А.А. мемлекетті жай ғана «қоғамдық, таптық, әлеуметтік-топтық және басқа да қатынастарды реттестіру үшін тарихи пайда болған институт, қоғамның бөлінуінің нәтижесі ретінде ғана емес, сонымен бірге тарихи қалыптасқан және өзінің барлық әлеуметтік-мәдени формаларында тек қана құқық аясында әрекет етуші институт ретінде қарастырады [7, 9 б.]. Яғни автордың мемлекет деп түсінетін құбылысын құқықтан тыс елестету ақылға сыйымсыз.

Мұндай түсінікте мемлекет адамзат өркениетінің дамуында шешуші роль атқаратын үлкен әлеуметтік және мәдени құндылық болып табылады. Мемлекет қоғамға әлеуметтік тәртіп, тұрақтылық әкелді. Осыған байланысты неміс ойшылы, таптық теорияның негізін салушылардың бірі Ф.Энгельс мынандай орынды пікір айтқан болатын: «Мемлекет қоғам дамуының белгілі бір кезеңінің жемісі» [8, 196 б.].

Қоғам қарама-қарсы таптарға бөлінгеннен кейін мемлекеттің принципіне жаңа қызметі – ауқатты таптың мүддесін және оны кедей таптың қағарынан зорлық-зомбылық қолдану арқылы қорғау пайда болды [8, 199 б.].

Бұл тұрғыдан мемлекетті түсінудің легистік көзқарасының кемшіліктері ашықтан-ашық көрініп тұр. Баршаға мәлім, XIX ғасырда пайда болған бұл көзқарас Г.Кельзеннің еңбектерінде өзінің толық тұжырымын тапқан болатын. [9, 73-84 бб.].

Біз атаған мемлекетті либертарлық түсінудің тұрғысынан *мемлекетті түсінудің әлеуметтік көзқарасын* да сынауға болады [5, 40-56 бб.]. Бұл көзқарас тұрғысынан мемлекет формасы мен мазмұнына қарамастан кез келген типтегі жариялық биліктің ұйымдасуы, саяси күші ретінде қарастырылды. Бұл тұжырымдаманың негізінде мемлекеттің заңды табиғатын теріске шығару және оның күш қолдану табиғатын абсолюттеу жатыр. Мемлекеттің басты міндеті – оның билікті іске асыруға ерекше құзіреті, ал мемлекеттің мәні оның ұйымдасқан зорлық-зомбылық немесе саяси күш ретінде құқықпен шектелінбейтіндігінде және осыған байланысты өзінің қоластындағылардың бостандығының өлшемін өз қалауынша белгілейтіндігінде. Бұл мемлекеттің деспоттық билікке айналуына алып келеді, өйткені мұнда күш алға шығып, заңдар артқа ысырылған. Жоғарғы билік заңды түрде де, заңсыз да іске асырылады. Мұндайда заң (құқық) дегеніміз жоғарғы билік нені қаласа, сол, яғни егеменді биліктің еркін білдіру болып шығады. Әлеуметтік тұжырымдама мемлекеттік биліктің өкілеттіліктері заңмен реттестірілуі мүмкін, бірақ мемлекет үшін заң міндетті емес деп санайды. Бұл тұжырымдаманың екінші бір нұсқасы – ол мемлекеттің маркстік-лениндік тұжырымдамасы. Мемлекеттің әлеуметтік тұжырымдамасы адамның табиғи құқықтары мен құқықтық мемлекет ұғымын теріске шығарады. Сонымен бірге барлық субъективтік құқықтар заң шығарушы еркінің туындысы деп саналады. Оның шеңберінде саяси билікті шектейтін конституциялық және халықаралық құқықтардың табиғатын түсіндіру мүмкін емес.

Біз атап көрсеткен мемлекет туралы екі көзқарас та мемлекеттің құқыққа, адам құқықтарына байланысты үстемдігін дәлелдейді. Ал мемлекет деп формасы мазмұнынан тәуелсіз жария саяси биліктің кез келген типтегі ұйымын түсінеді.

Әрбір мемлекетке өзіндік даму жолы тән. Мемлекеттердің қауымдастығы және одақтарын, институттарының жүйесін құрарда олардың мүшелері – көптеген қазіргі еуропалық мемлекеттер – көп жағдайларда төл мемлекеттік-құқықтық дамуларының тұжырымдық құрылысы мен тәжірибесін пайдаланған [11, 211 б.].

Жаңа заманның «құқықтық көзқарасының» алғашқы негізін салушыларының бірі Гуго Гроций әділеттілік идеясына құқықтың қажетті белгісі деген анықтама берген: «Өйткені, құқық дегеніміз тек әділетті дегенді ғана білдіреді және көбінесе жағымды емес, жағымсыз мағынада, өйткені әділеттілікке не қарама-қайшы болмаса, сол құқық болып есептелінеді» [12, 68 б.].

Біздің пікірімізше, мемлекетті түсінудің әлеуметтік және легистік көзқарастар болашағы онша емес, өйткені олар мемлекет құдіретіне бас июшілікке жәрдемдесіп, зорлық-зомбылыққа, авторитаризм мен тоталитаризмге қарсы тұру мүмкіндіктерін кемітеді.

Тарихтың әсіресе, XX ғасыр тарихының қайғылы оқиғалары, атап айтқанда фашистік және тоталитарлық режимдердің орнатылуы – мұның анық куәсі. Сол себепті қазіргі шындық жағдайында ғылыми тұрғыдан болашағы және қоғамдық практика үшін маңызы бар деп *либеритарлық тұжырымдаманы* есептеу дұрыс сияқты.

1. *Жовтис Е. Права человека и правозащитные организации: Методическое пособие. – Алматы: Казахское Международное Бюро по правам человека и соблюдения законности, фонд «XXI-век», 2002. – 36 с.*

2. *Кант И. О государстве // Сочинения: В 6-ти т. – М.: Мысль, 1965. Т. 4. ч. II. – С. 350-478.*

3. *Гегель Г.В.Ф. Приложение / новые источники по Философии права // Философия права. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.*

4. *Тасбулатова А.К. Права и свободы человека в правовом государстве // Научные труды «Әділет». – 2004. №2 (16). – С. 269-271.*

5. *Шмарин А.Г. Конституционно-правовые основы формирования социального государства в Республике Казахстан: Дис. канд. ... юрид. наук: 12.00.02 – Караганда: Карагандинский юридический институт имени Б.Бейсенова, 2004. – 138 с.*

6. *Нерсесянц В.С. Право и закон // Из истории правовых учений. – М.:Наука, 1983. – 366 с.*

7. *Матюхин А. Государство в сфере права: институциональный подход. – Алматы: ВШП "Әділет", 2000. – 596 с.*

8. *Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. – М.: Политиздат, 1978. – 240 с.*

9. *Кельзен Г. Чистое учение о праве Г.Кельзена. – М., 1987. Вып. 1. – 195 с.*

10. Нерсесянц В.С. Концепция Советского правового государства в контексте истории учений о правовом государстве // *Социалистическое правовое государство: проблемы и суждения.* – М., 1989. – С. 40-56.
11. *Европейское право / Под общ. ред. д.ю.н., проф. Энтина Л.М.* – М.: Издательство НОРМА, 2000. – 720 с.
12. Гроций Г. *О праве войны и мира.* – М., 1956. – 785 с.

Резюме

В этой статье рассмотрены вопросы о становлении и развитии системы защиты прав человека, а также их идейно-нормативное обеспечение в современном суверенном государстве.

Summary

In this article questions on formation and development of system of protection of human rights, and also their ideologically-standard maintenance in the modern sovereign state are considered.

МЕСТО И РОЛЬ ИСТОЧНИКОВ МЕЖДУНАРОДНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРАВА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Г.Т. Ищанова – к.ю.н., доцент, КазНПУ им. Абая

Актуальность темы исследования объясняется, с одной стороны, важностью научного изучения проблем источников международного экономического права в международном и казахстанском праве с теоретико-методологических позиций, а, с другой стороны, необходимостью применения научных подходов, направленных на решение потребностей практики. Решение практических нужд непременно повлечет и необходимость выполнения определенных международных обязательств в экономической сфере, реализации существующих международных экономических стандартов.

В этой связи, национальное законодательство важно приводить в более точное нормативное соответствие с международно-экономическими нормами, при этом разумно сочетая гармонизацию и унификацию экономических норм. В свою очередь, это вызывает необходимость подготовки нормативных правовых актов с учетом преемственности, когда необходимо использовать имеющуюся правовую базу, действующие нормы ряда важнейших международных конвенций, а также складывающуюся экономическую практику. Опираясь на нормы международных экономических конвенций и иных экономических договоров, а также тенденции развития внутреннего законодательства государств необходимо продолжить работу по его совершенствованию. Указанные обстоятельства диктуют необходимость проведения научно-исследовательских работ в рамках самих государственных органов Республики Казахстан, регулирующих экономические отношения.

Учитывая все изложенное, научная разработка вопросов, относящихся к источникам международных экономических норм, включая и экономические договора, гармонизации и унификации законодательства, регламентирующего эту сферу, по нашему мнению, является актуальной и своевременной задачей.

Именно этими обстоятельствами был обусловлен выбор данной темы научного исследования.

В теории международного экономического права понятие роли и места норм международного экономического права не имеет однозначного толкования. Обычно данный термин связывают с эффективностью международной нормы и рассматривают с точки зрения правомерного поведения государств, ее оптимальности, полезности, социальной результативности, экономичности. Такое понимание непосредственно исходит из смысла термина «эффективность».

Так в толковом словаре С.И. Ожегова термин «эффективность» дается в значении, как «действенный, дающий эффект» [1, с. 745].

В свою очередь, термин «действенный» означает «способный действовать, активный» [1, с. 128].

Термин же «эффект» дается в трех значениях: 1. впечатление, производимое кем-чем-нибудь на кого-нибудь. 2. Действие, производимое чем-н., следствие чего-н. 3. Средство, с помощью которого создается какое-н. впечатление [1, с. 745].

В Большом энциклопедическом словаре термин «эффективность» (от лат. *effektus*) означает «действие, способность приносить эффект, оказывать действие» [2].

Разумеется, современное международное экономическое право восприняло и переварило все ценное и прогрессивное, что досталось ему в наследство от предшествующего международно-

правового развития. Но оно в корне отличается по ряду своих положений от международного экономического права предшествующего периода, на современном этапе, в связи с мировым экономическим кризисом можно сказать, что роль данной отрасли права возросла, она влияет на осуществление международного сотрудничества в разрешении международных проблем экономического, социального, культурного и гуманитарного характера и в поощрении уважения прав и основных свобод человека.

В таком же значение понятие роли международных экономических норм широко используется в различных международных документах. Более того, понятие оно приобрело то особое значение и стало той категорией, к которой постоянно стремятся государства в своих международных экономических отношениях.

Таким образом, определив место и роль источников международного экономического права на современном этапе в данной научной работе, нам необходимо остановиться на видах источников международного экономического права. Конечно, логический было для начала определить само значение понятия – источники права, так как источники международного экономического права исходят из этого понятия.

Об источниках права пишут не только в широком смысле, но также в узком, формально-логическом, понимая под источником права то, чем руководствуется практика в решении юридических дел или способы закрепления и существования норм права.

По мнению В.В. Лазарева принято выделять следующие виды источников права в узком смысле: правовой обычай, который в той или иной степени используется во всех правовых семьях прошлого и настоящего; правовой прецедент (судебный и административный), который служит основным источником права в англосаксонской правовой семье; нормативный акт, имеющий распространение в континентальных государствах или романо-германской правовой семье и близких к ней правовых системах, в том числе России; правовая доктрина, довольно широко используемая, например, в английской правовой системе и в некоторых мусульманских государствах, где суд при разрешении конкретных дел может ссылаться на труды известных юристов и обосновывать их взглядами принимаемые судебные решения; нормативный договор, имеющий широкое распространение в таких отраслях права, как: государственное, гражданское, аграрное, семейное, трудовое в государствах с развитой рыночной экономикой, и в международном праве; общие принципы права, широко используемые в международном праве и процессуальных отраслях права внутри государства [3, 170 с.].

По мнению В.Н. Протасова формы внешнего выражения норм права называют источниками права. Однако и этот термин неоднозначен. Выделяют источники права в формальном смысле (формы права), источники права в материальном смысле (материальные условия жизни общества, которые объективно вызывают возникновение права, необходимость правового регулирования), источники знаний о праве (тексты законов прошлых эпох, летописи, исторические хроники и т.п.). Говорят об источниках права и в идеологическом смысле – правовое сознание общества, взгляды, идеи, юридические доктрины. Исторической первой формой права (или источником права в формальном смысле) явился правовой обычай – обычай, санкционированный государством. По содержанию он остается тем же самым правилом поведения, но обретает возможность государственно-принудительной реализации: если не сработает сила привычки, к делу подключится государство. Государственное санкционирование обычая производится двумя способами: а) путем указания на обычай в нормативно-правовом акте (отсылки к обычаю); б) использованием обычая в качестве нормативной основы судебного решения. Если норма (правило) обычая полностью воспроизведена в тексте нормативно-правового акта или положена в основу судебного прецедента, то качества самостоятельного источника права (правового обычая) обычай не обретает: норма обычая существует уже в форме нормативного юридического акта или судебного прецедента [4, с. 3-4].

По мнению А.Б. Венгерова понятие источник права имеет информационное значение – определяет, куда надо «посмотреть» для того, чтобы найти необходимое правило поведения, руководствоваться им, применять его и т.д. Традиционно в теме форма права рассмотрение источников права начинается с нормативно-правового акта. Это действительно наиболее распространенный в настоящее время вид источника, который содержит нормы (правила поведения), установленные или признанные государством, обеспеченные возможностью государственного принуждения [5, с. 257].

По нашему мнению, терминологические споры по поводу источников права отнюдь не всегда схоластические. Одни ученые в качестве источников права называют нормативные правовые акты, обычаи, прецеденты формами права, другие – источниками. Но разные определения одних и тех же явлений только подчеркивают многообразие проявления их сущности. Поэтому можно использовать как-то, так и другое понятие, уяснив предварительно содержание каждого.

В теории международного экономического права по поводу определения источников международного экономического права приводятся разные мнения ученых.

В частности, по мнению В.М. Шумилова универсальными источниками международного экономического права являются договоры и международные обычаи, они являются основными формами, в которой выражены правила поведения государств, международных организаций в их экономических отношениях. Как известно, в международном экономическом праве распространено деление договоров на «договоры – законы» (правоустанавливающие) и «договоры-сделки». К первой категории договоров относятся, например, торговые договоры, устанавливающие принципы торгово-экономических отношений; ко второй – соглашения о взаимной поставке товаров в течение согласованного срока, о строительстве объектов (трубопровод, АЭС), о поставке имущества в рамках экономической помощи и т.п. В МЭП широко применяются договоры: а) межгосударственные; б) межправительственные; в) межведомственные. По объекту регулирования международные договоры в МЭП можно классифицировать с определенной долей условности на группы договоров, регулирующие соответствующие комплексы международных экономических отношений: договоры по вопросам международной торговли товарами и услугами; договоры по вопросам международных финансовых (кредитных, валютных, налоговых и т.д.) отношений; договоры по вопросам движения инвестиций (в том числе о промышленном и научно-техническом сотрудничестве); договоры по вопросам международной экономической помощи; договоры по вопросам международного регулирования труда. Важную роль в процессе создания договорных норм играют международные организации – ВТО, МВФ, МОТ и др., а также международные организации, являющиеся организационной основой интеграционных процессов [6, с. 21].

По мнению В.Е. Живарева источниками международного экономического права являются двухсторонние и многосторонние международные договоры, решения международных организаций и конференций и международные обычаи [7, с. 53].

По мнению П.Н. Бирюкова источниками международного экономического права являются: акты, регулирующие деятельность международных организаций в сфере экономики; торговые соглашения; соглашения о научно-техническом сотрудничестве, в том числе соглашения о строительстве промышленных объектов; соглашения о международных расчетах и кредитах; соглашения по налоговым, таможенным, транспортным и иным вопросам; соглашения о международной купле-продаже товаров и другие договоры по отдельным вопросам гражданско-правового характера. Также большую роль в международных экономических отношениях играют документы международных неправительственных организаций, например, Международной торговой палаты [8, с. 177].

Мы же считаем, что среди источников международного экономического права – международные договоры, участником которых является Республика Казахстан, к экономическим отношениям применяются непосредственно, кроме случаев, когда из международного договора следует, что для его применения требуется издание внутривнутригосударственного акта. Нормы международных экономических соглашений являются специальными нормами международного права, обладающими преимущественной силой по отношению к его общим нормам и подлежащими применению в качестве элемента правовой системы Республики Казахстан.

Как известно, вопрос соотношения международно-правовых и внутренних норм часто становится предметом исследования представителей международно-правовой науки. В основном, могут возникнуть проблемы в отношении международных экономических соглашений, так как не во всех государствах признается приоритет международных налоговых соглашений, а они в свою очередь являются одним из разновидностей экономических соглашений. В частности, в ФРГ, Великобритании, США налоговое соглашение, инкорпорированное во внутригосударственное законодательство, приобретает равную силу с нормами налогового законодательства. Например, согласно статье 6, п. 2 Конституции США налоговые соглашения имеют равную силу с внутренними законами, и те, и другие являются «верховным законом государства» [9]. Если же вста-

ет вопрос о выборе внутренней и международной нормы применяется правило *lex posterior derogat legi priori* или на английском языке он звучит, как *later-in-time* (закон последующий отменяет закон предыдущий). Кроме того, например, в ФРГ, используют принцип *lex specialis derogat generalis*, в соответствии с которым в первую очередь будут применяться специальные нормы, а не общие [10].

Так, С.Г. Пепеляев считает, что налоговые договоры касаются проблем, возникающих при пересечении границ, поэтому они носят более специфический характер, чем общие налоговые законы, регулирующие международное налогообложение. Однако существование данных правил предполагает возможность нарушения норм международного права. Например, может быть принят закон, который будет отвергать положение ранее принятого международного налогового соглашения.

Статья 27 Венской Конвенции «О праве международных договоров» 1969 г. устанавливает, что сторона не может сослаться на положения своего внутреннего права для оправдания невыполнения положений международного договора [11].

По мнению Р.Дернберга, «практически единственным средством судебной защиты от подобных нарушений международного права является прекращение или частичное прекращение действия договора стороной, чьи договорные права были нарушены» [12, с. 98].

Таким образом, в соответствии с принципом суверенного равенства государств, каждое государство само определяет порядок взаимодействия экономического законодательства с экономическими соглашениями. Однако в любом случае государства должны соблюдать принцип «добросовестного выполнения договоров». Поэтому для решения проблемы, возникающей с теми государствами, которые не признают приоритет экономического соглашения, надо использовать один из принципов международного права – принцип взаимности. Чтобы защитить свои интересы, необходимо при заключении соглашений с такими государствами обязательно оговорить, что стороны будут исполнять положения соглашения на основе принципа взаимности.

Подводя итоги, можно сказать, что эффективность применения источников международного экономического права на современном этапе во многом зависит от объективных и субъективных факторов и условий, влияющих на уровень эффективности действия международного экономического права. А именно: характера и тенденций развития международного экономического права, уровня экономического развития государств, влияния международных экономических кризисов на экономику стран, международного нормотворчества, организованности и активности всех сил мира, мирового общественного мнения, общественно-политического строя государств, участвующих в международных связях, заинтересованности государств в осуществлении норм и принципов международного права, в добросовестном выполнении ими своих международных обязательств по экономическим договорам и т.д.

1. Ожегов С.И. *Словарь русского языка* / Под ред. Шведовой Н.Ю. – М.: Рус. Яз., 1988. – 750 с.
2. *Большой энциклопедический словарь* / Под ред. Аазрилияна А.Н. – М.: Институт новой экономики, 2004. – 1345 с.
3. *Общая теория права и государства: Учебник* / Под ред. 0-28 Лазарева В.В. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2001. – 520 с.
4. Протасов В.Н. *Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: Вопросы и ответы*. – М.: Новый Юрист, 1999. – 240 с.
5. Венгеров А.Б. *Теория государства и права: Учебник для юридических ВУЗов*. 3-е изд. – М.: Юриспруденция, 2000. – 528 с.
6. Шумилов В.М. *Международное публичное экономическое право // Учебное пособие*. – М.: НИМП, 2001. – 288 с.
7. *Международное право: Конспект лекции*. // МИЭПМ; Сост. Живарев В.Е. – М., 2004. – 96 с.
8. Бирюков П.Н. *Международное право. Учебное пособие*. – М.: Юристъ, 1998. – 243 с.
9. США. *Конституция 1787 г. // Сб. Конституции 16 государств мира*. / Сост. Баишев Ж., Шакиров К. – Алматы: Жеті жарғы, 1995. – 577 с.
10. Helmut Becker and Felix Wurm, *Deloitte Haskins & Sells. Double-Taxation conventions and the conflict between international agreements and subsequent domestic laws // Intertax*. 1988. №8-9. – P. 15.
11. *Венская конвенция. О праве международных договоров*. – 1969 // Действующее международное право: В 3 т. – М.: Изд-во Московского независимого института международного права, 1997. – Т. 2.
12. Дернберг Р.Л. *Международное налогообложение*. – М.: ЮНИТИ, 1997. – 375 с.

Түйін

«Қазіргі кездегі Қазақстан Республикасындағы халықаралық экономикалық құқықтың қайнар көздерінің дамуы» атты мақала қазіргі кездегі өзекті мәселелердің біріне аралып отыр. Мақалада дағдарыс жағдайындағы халықаралық экономикалық құқықтың қайнар көздерінің Қазақстан Республикасының экономикасына әсері құқықтық тұрғыдан әр түрлі нормативтік құқықтық актілерге назар шолу арқылы жасалған. Сонымен қатар, автор өзінің пікірлерін осы тұрғыдағы мәселелерге қатысты орнықтырған.

Resume

In this article it is told about a place and a role of sources of the international economic law at the present stage of development of the Republic of Kazakhstan.

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ
АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО

**ЖОЛ ЖҮРІСІ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҚР ІІМ ЖОЛ
ПОЛИЦИЯСЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІ**

Х.Р. Әлпиев – оқытушы, полиция аға лейтенанты, Қазақстан Республикасы
ІІМ Алматы академиясы, Әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасы

Полицияның әкімшілік қызметінің бірден-бір бағыты автокөлік және жаяу адамдардың жол қауіпсіздігін қамтамасыз ету болып табылады. Оны жол полиция органдары жүзеге асырады.

Құқық қатынастарының бұл түрі материалдық сипаттағы нормаларды біріктіретін мынадай нормативтік құқықтық актілермен айғақталады: Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 15 шілдедегі №29-І «Жол жүрісі қауіпсіздігі туралы» заңы (2006 жылғы 29 желтоқсанда өзгертулер мен толықтырулар енгізілген); ҚР Ішкі істер министрінің 2002 жылғы 21 ақпандағы №103 «Жол полициясы бөлімшелерінің жол қызметі саласындағы ережелердің, нормативтердің және стандарттардың сақталуын мемлекеттік қадағалау мен бақылауды жүзеге асыруы және жол қозғалысын ұйымдастыруды жетілдіруі жөніндегі» нұсқаулықты бекіту туралы» бұйрығы (2005 жылдың 15 қыркүйегінде өзгерістер мен толықтырулар енгізілген); ҚР Ішкі істер министрінің 2001 жылғы 29 мамырдағы №411 «Жол полициясы қызметкерлерінің заңсыз іс-әрекеттері фактілері бойынша азаматтардың шағымдарын қабылдаудың тәртібі туралы Нұсқаулықты бекіту туралы» бұйрығы; ҚР Ішкі істер министрінің 2003 жылғы 13 ақпандағы №87 «Ішкі істер органдары жол полициясы бөлімшелерінің көлік құралдарының конструкциясы мен техникалық жағдайын бақылауды ұйымдастыруы жөніндегі нұсқаулықты бекіту туралы» бұйрығы; ҚР Ішкі істер министрінің 2002 жылғы 14 желтоқсанындағы №789 «Қоғамдық тәртіпті сақтау және қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының патрульді-бекеттік қызметін ұйымдастыру жөніндегі Нұсқаулықты бекіту туралы» бұйрығы.

Егеменді Қазақстан Республикамызда ішкі істер органдарының жүйесіне қарайтын жол полициясына жүктелген міндеті және бағыты, оған қоса бүгінгі таңдағы өзекті мәселелерінің бірі – жол қозғалысының қауіпсіздігін қамтамасыз ету болып табылады.

Жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесі мемлекеттік саясатты іске асыру құралы болып табылады және ол жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы қатынастарды айқындайтын құқықтық нормаларды, орталық және жергілікті атқарушы органдардың, меншік нысанына қарамастан, заңды тұлғалардың, жол жүрісіне қатысушылардың, жол жүрісі қауіпсіздігін және жол-көлік оқиғаларының зардаптарын жоюды қамтамасыз ететін құралдар мен шаралардың жиынтығын қамтиды.

Кез келген құқықтық салаларда немесе басқа да қамтамасыз ету жүйелерінде принциптері немесе қағидалары бар. Қағида дегеніміз не? Қағида дегеніміз-белгілі іс-әрекетті жүзеге асыру барысында басшылыққа алатын идеялар, ойлар. Жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз етуде өзінің идеялары, яғни қағидалары бар.

Жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз етудің негізгі қағидалары мыналар болып табылады:

- Жол жүрісіне қатысушы азаматтардың өмірі мен денсаулығының шаруашылық қызметтің экономикалық нәтижелерінен басымдығы;
- Жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз етуде мемлекет жауапкершілігінің жол жүрісіне қатысушы азаматтардың жауапкершілігінен басымдығы;
- Жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз ету кезінде азаматтар мен мемлекет мүдделерінің сақталуы;
- Жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз етуге жүйелі көзқарас.

Қазақстан Республикасы ішкі істер министрлігінің Жол полициясы департаменті жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласында арнайы бақылау, қадағалау және рұқсат ету функцияларын, сондай-ақ автомобиль жолдарында қоғамдық тәртіпті сақтау, адамдар мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына, қоғам мен мемлекет мүдделеріне қылмыстық және өзге де құқыққа қарсы қол сұғушылықтарды алдын алу мен жолын кесу жөніндегі басқарушы функцияларды жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары жол полициясының жол қозғалысын қадағалауды жүзеге асыру жөніндегі, қоғамдық қауіпсіздікті және құқықтық тәртіпті қамтамасыз етудегі, азаматтардың мүдделері мен заңдылық құқықтарын қорғаудағы, оның қызметінде заңдылық пен тәртіпті нығайтудағы жұмысын жетілдіру жол полициясының жол-патрульдік бөлімшелеріне жүктелген. Жол полициясының адам мен азаматтардың өмірі мен денсаулығымен тікелей байланысты қызметі – пайда болатын жол-көлік оқиғалары зардаптарының алдын алу және ауырлығын төмендету. Жол-көлік оқиғасы – көлік құралдарының жол бойында жүрісі процесінде және оның қатысуымен туындаған, адамдар қаза тапқан немесе жарақаттанған, көлік құралдары, ғимараттар, жүк бүлінген не өзге де материалдық залал келтірген оқиға болып табылады. Жол-көлік оқиғасы, қанша азаматтардың өмірін қиды... Жол полициясының қызметкері айдап әкетілген, ұрланған көлік құралдарын, жүргізушілері жол-көлік оқиғалары орындарынан қашып кеткен көлік құралдарын іздестіру қызметін жүзеге асырады.

Ішкі істер органдары жол полициясы бөлімшелерінің жол қозғалысының қауіпсіздігін қамтамасыз ету бөлігінде көлік құралдарының және оларға тіркемелердің конструкциясы мен техникалық жағдайына қойылатын талаптарды белгілейтін нормативтік құқықтық кесімдерге сәйкестігін, стандарттардың және басқа да нормативтік-техникалық құжаттамалардың сақталуын бақылауды жүзеге асырады. Көлік құралдарының құралдарының конструкциясын, техникалық жағдайын бақылаудың мақсаты – көлік құралдарының конструкциясы мен оларды қосымша жабдықтау заттарының, техникалық жағдайының нормативтік-құқықтық кесімдердің, стандарттардың және басқа да нормативтік-техникалық құжаттамалардың талаптарына сәйкестігін тексеру, сәйкес келмеуінен пайда болатын жол-көлік оқиғалары зардаптарының алдын алу және ауырлығын төмендету.

Жол қозғалыс қауіпсіздігін қамтамасыз етуде құқық бұзушылықтың алдын алу, жол қозғалысы қауіпсіздігін насихаттау жөніндегі іс-шараларды ұйымдастыруды және жүргізуде, осы саладағы Қазақстан Республикасының заңнамасын, оның ішінде жеке басылымдарды қоса алғанда, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы түсіндіруді, осы мақсатта байқаулар, конкурстар, жарыстар және басқа да іс-шаралар өткізуді, жолдарда жүру қауіпсіздігі ережелерін халыққа үйретуді ұйымдастыруда атқарушы органдар мен оқу орындарына көмектесуде қызмет атқарады.

Жол қозғалысын ұйымдастыруды толық жетілдіру шараларын әзірлеу жол-көлік оқиғаларының мәліметтерін, автомобиль жолдары мен көшелердің пайдаланылу жай-күйін тексеру нәтижелерін, жол пайдалану, көліктік ұйымдардың, жол қозғалысына бақылау жүргізуші жол полиция қызметкерлерінің және азаматтардың ұсыныстарын талдау негізінде жүзеге асырылады.

Соңғы уақытта жол қауіпсіздігін қамтамасыз ету кез келген мемлекеттің алдындағы өзекті мәселелерінің бірі болып отыр. Сарапшылардың қорытындысы бойынша БҰҰ-ның Бас Ассамблеясы осы саладағы жағдайды үлкен дағдарыспен сипаттаған. Мәселен, жыл сайын әлемде 1 млн.-нан астам адам жол-көлік оқиғасынан қаза болса, жарақат алып, соның салдарынан мүгедек болатындар саны 50 млн.-ның үстінде екен”, – деді сенатор С.Еңсегенов. 151 мыңнан астам азамат жарақат алған Оның айтуынша, Қазақстанда соңғы 10 жыл ішінде 125 мың жол-көлік оқиғасы орын алып, 25 мың адам қаза тапты. 151 мыңнан астам азамат жарақат алған. Бұдан бөлек, жол-көлік оқиғасының ел экономикасына тигізген шығыны жалпы ішкі өнімнің 1,5 пайызын құрайды екен. “Міне, осындай жағдайлардың алдын алу мақсатында халықаралық деңгейде 8 құжат қабылданған. Біздің мемлекетіміз осының 6-ын қарап, бекітті. Бүгінгі күні Парламент қабылдаған екі заң жол қауіпсіздігі саласындағы халықаралық нормаларды жетілдіре түсетін құжаттардың жалғасы болып табылады”, – деді сенатор. Естеріңізге сала кетейік, бүгін Сенаттың жалпы отырысында “1968 жылғы 8 қарашада қол қою үшін Венада ашылған Жол белгілері мен сигналдары туралы конвенцияны толықтыратын Еуропалық келісімді ратификациялау туралы” және “1968 жылғы 8 қарашада Венада қол қою үшін ашылған Жол белгілері мен сигналдары туралы конвенцияны толықтыратын Еуропалық келісімге Жол таңбалары туралы хаттаманы ратификациялау туралы” ҚР Заңдары қабылданды.

Ішкі істер министрлігі қабылдаған шаралардың арқасында алдыңғы жылдың есеп беру кезеңінде бұдан бұрынғы 2 жылдағыдай апаттылықты барлық көрсеткіштер бойынша төмендету мүмкін болды. Бұл 2007 жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 1189 адамның өмірін аман алып қалуға мүмкіндік берді. Алайда, жүргізушілер кінәсінен, оның ішінде мас күйде жасалған оқиғалардың саны әлі де болса жоғары болып қалуда (87%). Жылдамдық режимдері, басып озу бұзылуда, бұл – автомобильдердің бетпе-бет соқтығысып, ауыр салдарларға әкелуіне себеп бола-

ды. Ағымдағы жылы республиканың жолдарында 1,5 млн. жол ережесін бұзғандардың жолы кесілді, сондай-ақ 47 мың «мас» жүргізуші ұсталды. Сот 42 мың жүргізушіні басқару құқығынан айырып, 7,5 мың адамды әкімшілік қамауға алды. Автобус жүргізушілерінің кінәсінен болған жол-көлік оқиғасы 13%, апат кезінде қайтыс болғандар шамамен екі есеге, жарақат алғандар 17% өсті. Автомобилизациялаудың жоғарғы қарқыны жол қозғалысы ережесі саласындағы ахуалды төмендетуге басты себеп болып отыр. Соңғы бес жыл ішінде еліміздің автопаркі екі есеге артып және ол 3 млн. бірлікті құрап отыр.

Жол қозғалысы қауіпсіздігін арттыру мақсатында Жол қозғалысы ережелерін сақтауға бақылау күшейтілді. Еліміздің жолдарында күн сайын жол полициясының 3,5 мыңнан астам қызметкерлері қызмет етуде. Жеке құрамның шығуы 50%-дан артты. Республикалық маңызы бар автожолдарда 148 қосарланған маршрут ұйымдастырылды. Олар байланыс құралдарымен және көлікпен қамтамсыз етілген. Тұрақты негізде ауқымды «Қауіпсіз жол», «Автобус», «Абайландар-балалар!», «Салауатты жүргізуші» және басқа да профилактикалық іс-шаралар ұдайы жүргізіледі. Осындай кезекті іс-шара 18 қазаннан басталды. Оның төрт күнінде жылдамдық режимін бұзған 8,8 мың бұзушылық анықталды, 1,3 мыңнан астам мас жүргізуші ұсталды, оның ішінде 15-і автобус жүргізушілері. Қауіпсіздік белдігін қолдануға, ұялы телефондарды пайдалануға қатысты бақылау күшейтілді. Жыл басынан бастап қауіпсіздік белдігін пайдалану ережесін бұзған 163 мың, көлік басқару кезінде ұялы телефондарды пайдаланған 57 мың құқық бұзушылықтар анықталды. Әкімшілік жазалау шаралары жүргізушілерге ғана қатысты емес. Жол қозғалысы ережесін бұзған 56 мың жаяу жүргіншіге айыппұлдар салынды. Инновациялық технологиялар, бақылау техникалық құралдары. Жолдарда тәртіпті нығайту үшін және жол полициясының шектеу ресурстарын тиімді пайдалану мақсатында бақылау техникалық құралдары енгізілуде. Қазіргі уақытта Жол қозғалысы ережесі бұзушылықтарын анықтайтын барлығы 151 фото және бейнебекіту құралы бар. Астанада – 52, Қарағандыда – 16, Өскеменде – 15, Алматыда – 15, Атырауда – 7, Оралда – 6, Семейде – 5, Шымкентте – 9, Қостанайда – 9, Қызылордада – 6, Ақтауда – 5, Таразда – 4, Ақтөбеде – 2. Павлодар, Петропавл және Талдықорған қалаларында құрылғылар орнатылмаған. Олардың профилактикалық әрекеттері және экономикалық тиімділігі артууда. Осындай жүйелердің көмегімен 425 мың құқық бұзушылық анықталып, мемлекеттің бюджетіне 908 млн. теңге айыппұл ретінде түсті. Автоматтық бекіту жүйелерін қолдану сыбайлас жемқорлыққа жол бермейді. 11 өңірде «Бақылау» автоматтандырылған ақпараттық-іздеу жүйесі енгізілді. Ол салынған айыппұлдар және әкімшілік жазалаудың орындалғаны туралы және Құқық бұзушылықтар туралы кодекстің нормаларын іске асыру үшін бірыңғай деректер қорын құруға мүмкіндік береді. Жүйе желістегі инспекторларға жүргізушіні және көлік құралдарын ПМ-нің Біріктірілген деректер қорының есебінде тексеруге мүмкіндік береді. («Айдап әкету», «Адамдарды іздестіру», «Әкімшілік практика», «Техникалық байқау», «Сенім», «Жүргізуші куәлігі» және «Бағдар»). «Бақылау» автоматтандырылған ақпараттық-іздеу базасында Байланыс және ақпарат министрлігімен бірлесе отырып, электрондық үкімет арнасы арқылы «Жол қозғалысы ережелерін бұзғаны үшін айыппұлдар төлеу» электрондық қызметі енгізіледі, бұл - халық үшін жағдай жасауға және құқық бұзушылардан бүгінгі күні 75%-ды құрайтын айыппұлдарды өндіруді көтеруге мүмкіндік береді. Жолаушылар тасымалдайтын автомобиль көліктерін ұйымдастыруда талаптар күшеюде. Қызметтің осы түрін лицензиялау енгізілуде, сондай-ақ автобус жүргізушілеріне деген талаптар күшеюде. Бақылауды күшейту немесе айыппұлдарды көтеру арқылы бұл мәселені толығымен шешу мүмкін емес. Жол қозғалысын ұйымдастыру, жол жағдайы, олардың параметрлерінің қарқынды өскен қозғалысқа және көлік ағымына сәйкестігі, жол-көлік оқиғасы кезінде зардап шеккендерге дер кезінде көмек беру және көптеген мәселелер жүйелі түрде шешуді және тиісті қаржыны талап етеді. Адам өмірін қимайтын автокөлік жолдарын салып, оның инфрақұрылымдық элементтерін құру керек салыстырғанда біршама кеміген.

«Жол қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері жөніндегі бірқатар заң актілеріне өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң 2008 жылдың 1 тамызы күні күшіне енді. Жол қозғалысына қатысушыларға қойылатын тәртіп қатайып, талап күшейді. Деректерге сенсек, республика көлемінде орын алып жатқан апаттардың 85 пайызы жол қозғалысы ережелерінің бұзылуынан туындайды екен. Соңғы 10 жыл ішінде Қазақстанның автокөлік жолдарында 28 мыңнан астам адам қаза тауып, 162 мыңнан астам адам жарақат алған. Жол-көлік оқиғаларының саны 11,9 мыңнан 16 мыңға дейін өсіп, жарақат алғандардың саны да соншама өсіп отыр, ал қаза тапқандардың саны 2 есе өсті.

Халықаралық сарапшылардың бағалауынша жол-көлік оқиғаларынан келетін шығын орта есеппен алғанда ішкі өнім көрсеткішінің 2,2% жетіп, ол Қазақстан үшін 2 млрд. астам АҚШ долларын құрады.

Берілген тапсырманы іске асыру мақсатында Ішкі істер министрлігі осы салада халықаралық үздік тәжірибені есепке ала отырып, «Жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз етудің мәселелері жөнінде Қазақстан Республикасының кейбір заңнама актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң жобасын әзірледі.

2008 жылдың 23 маусымында «Жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз етудің мәселелері жөнінде Қазақстан Республикасының кейбір заңнама актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңды Қазақстан Республикасының Парламентімен қабылданып, 2008 жылдың шілде айының 5-ші жұлдызында әзірленген «Жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз етудің мәселелері жөнінде Қазақстан Республикасының кейбір заңнама актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңына Мемлекет басшысымен қол қойылып, сол жылдың 1 тамызында Заң күшіне енгені белгілі. Қазіргі таңда осы заң бойынша жұмыстар атқарылууда.

Жол апатының негізгі үш себебі бар. Олар жүргізуші, көлік және жолдың сапасы. Биылғы шілденің бірінен бастап, еліміз Еуро-3 стандартына көшпек. Бұл елімізге әкелінетін көліктерге де тікелей қатысты. Яғни, шілденің бірінен 2001 жылға дейін шығарылған шет елдік автокөлікті республикаға әкелуге болмайды. Көлік паркінің жаңара түсуі де, жол апатының азаюына себеп болар деген үміт бар. Ал оларды техникалық байқаудан өткізу, 2012 жылдан бастап, Көлік және коммуникациялар министрлігінің құзырына көшпек. Бұған қоса, 2011-дің соңы, немесе 2012-нің басында, жол жүру Заңы қабылданбақ. Ішкі істер министрлігінде құрылатын арнайы сараптамалық топ, заң жобасын әзірлеумен айналысады. Әзірге, заңның жұмсақтығы немесе қаттылығы туралы айту ертерек болғанымен, онда адам құқықтары ерекше ескерілетіні және жол бойындағы қауіпсіздіктің күшейтілетіні белгілі. Қалай болғанда да, басты рөлді жүргізушінің атқарарын ұмытпаған абзал. Көлік жүргізу қозғалыс еркіндігін бергенмен, үлкен жауапкершілікті де міндеттейді.

Әрбір тұрғын жол қозғалысы Ережесін қатаң сақтап жүрсе, бұның өз өмірлері мен денсаулықтарын сақтауда үлкен үлесін тигізетіні сөзсіз. Өйткені жол қозғалысы бәрімізден ұқыптылықты талап етеді.

Жол қозғалысы үлкен мәселенің бірі болғандықтан бұған Елбасымыздың өзі үлкен мән беріп, қолдау көрсетуде. Осыған орай заман ағымына сай уақыт талабы қажет ететін құрылғылар ала отырып, осы құрылғыларды пайдалануда жеке құрамның білімі мен біліктілігін шыңдау мақсатында ПО Жол полициясы қызметкерлері тынымсыз еңбектенуде.

1. *Қазақстан Республикасында құқық қорғау қызметі мен сот жүйесінің тиімділігін арттыру жөніндегі шаралар туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 17 тамызындағы №1039 Жарлығы.*

2. *Жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз етудің мәселелері жөнінде Қазақстан Республикасының кейбір заңнама актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы ҚР Заңы 2008 жылдың 23 маусымы.*

3. *Жол-көлік оқиғалары нәтижесінен болжамдалған өлім деңгейін тұрақтандыру және кейіннен оны қысқарту туралы Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының 2010 жылғы 10 мамырдағы №64/255 Бұрыштамасы.*

4. *Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан №233 от 06.06.2007 года «О мерах по повышению эффективности надзора за дорожным движением в областных центрах и крупных городах Республики Казахстан».*

5. *Положение о Комитете дорожной полиции Министерстве внутренних дел Республики Казахстан. Приказ МВД РК №486 от 19 сентября 2011 года.*

6. *Айхымбеков Б.Е. Повышение уровня пропускной способности транспортных средств на магистральных улицах г. Алматы. Дис ... кандидата технических наук. Казахская академия транспорта и коммуникаций. – Алматы, 2008.*

7. *Кобдинов М.А. Организация перевозок и управления движением. Учебное пособие для студентов ВУЗов. КазАТК. – Алматы, 2005.*

8. *Официальный сайт Комитета дорожной полиции. Сайт www.zholpolice.kz.*

Түйін

Бұл мақалада автор жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесіндегі ҚР ІІМ Жол полициясының қызметінің негізгі аспектілері мен мәселелеріне кеңінен тоқталды.

Резюме

В данной статье автором рассматриваются основные аспекты и проблемы деятельности органов дорожной полиции МВД Республики Казахстан в системе обеспечения дорожной безопасности.

Summary

In given article by author are considered main aspects and problems to activity organ to road police body MVD Republics Kazakhstan in system of the provision to road safety.

АДМИНИСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ПО ДЕЛАМ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Б.А. Абжалел – преподаватель, кафедра административно-правовых дисциплин,
Алматинская академия МВД РК

В современных условиях особую остроту обретает проблема социальной безнадзорности и неразрывно связанной с ней преступности несовершеннолетних. Противоправные деяния, совершаемые несовершеннолетними, остаются одним из существенных факторов, определяющих криминогенную ситуацию в стране. В связи с этим, вопросы профилактики правонарушений среди несовершеннолетних требуют особого внимания, поскольку динамика роста или снижения количества совершаемых ими правонарушений напрямую зависит от того, насколько эффективны принимаемые сегодня воспитательно-правовые меры в отношении подростков и молодежи. Наряду с другими причинами, недостаточное и несвоевременное реагирование на совершение подростками административных правонарушений приводит к формированию у них ощущения безнаказанности и вседозволенности, следствием чего является последующее совершение несовершеннолетними уголовно-наказуемых деяний.

Значительный объем функций по предупреждению правонарушений, совершаемых несовершеннолетними, среди специализированных структур возложен на подразделения по делам несовершеннолетних органов внутренних дел. Данные подразделения являются элементом механизма государственной системы профилактики, включающей также деятельность комиссий по делам несовершеннолетних и защите их прав, органов образования, здравоохранения, социальной защиты населения, занятости, а также иных служб органов внутренних дел.

Правовое положение подразделений по делам несовершеннолетних органов внутренних дел, их права и обязанности, основные направления деятельности, полномочия отражены в широком перечне нормативных правовых актов. Так, в соответствии с Законом Республики Казахстан «Об органах внутренних дел Республики Казахстан», одной из задач органов внутренних дел является выявление и пресечение безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних [1]. В соответствии с Законом Республики Казахстан «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» органы внутренних дел выявляют, ведут учет и проводят меры индивидуальной профилактики в отношении несовершеннолетних, а также их родителей или законных представителей, не исполняющих своих обязанностей по воспитанию, обучению, содержанию несовершеннолетних и (или) отрицательно влияющих на их поведение; выявляют лиц, вовлекающих несовершеннолетних в совершение правонарушений, антиобщественных действий либо совершающих в отношении детей другие противоправные деяния, а также родителей и законных представителей несовершеннолетних, педагогов, воспитателей, других работников учебного, воспитательного и иного учреждения, обязанного осуществлять надзор за несовершеннолетними, не исполняющих или ненадлежащим образом исполняющих свои обязанности по воспитанию, обучению и (или) содержанию несовершеннолетних либо отрицательно влияющих на их поведение, и принимают меры по привлечению их к ответственности, предусмотренной законами Республики Казахстан; оказывают содействие органам образования в правовом воспитании несовершеннолетних, их родителей и других законных представителей и т.д. [2]. Документом, регламентирующим вопросы организации и деятельности подразделений по делам несовершеннолетних, является приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан «Об утверждении Правил по организации деятельности участковых инспекторов полиции по делам несовершеннолетних органов внутренних дел» [3]. Данный приказ определяет цели, основные направления организации работы, а также задачи и обязанности участковых инспекторов полиции по делам несовершеннолетних органов внутренних дел.

Одной из функций подразделений по делам несовершеннолетних является осуществление

производства по делам об административных правонарушениях, совершенных несовершеннолетними или с их участием. То есть рассматриваемые подразделения являются субъектом административной юрисдикции, что наделяет их совокупностью полномочий по рассмотрению дел об административных правонарушениях и принятию по ним решений в установленных законом форме и порядке. Административная юрисдикция осуществляется в рамках административно-юрисдикционного процесса, включающего административно-юрисдикционные производства. Она начинается с момента рассмотрения дела и заканчивается принятием решения. При этом следует отметить, что юрисдикционная деятельность подразделений по делам несовершеннолетних осуществляется наряду с другими функциями и не является главным и определяющим критерием, раскрывающим содержание деятельности органов внутренних дел. Кроме того, понятие «субъекты административной юрисдикции в органах внутренних дел» не аналогично понятию «органы внутренних дел». Это объясняется тем, что не все подразделения и службы органов внутренних дел наделены административно-юрисдикционными полномочиями. Действующее законодательство определило круг субъектов, осуществляющих административно-юрисдикционную деятельность. Подразделения по делам несовершеннолетних органов внутренних дел относятся к их числу.

Из распределения юрисдикционных полномочий усматривается тенденция к специализации определенных категорий сотрудников органов внутренних дел по борьбе с соответствующими видами административных правонарушений. Это способствует не только быстрому рассмотрению дел об административных правонарушениях, но и более квалифицированному выяснению всех обстоятельств дела. Вместе с тем специализация, как утверждает М.А. Исмагамбетов, имеет и ряд издержек, связанных в основном с отсутствием единых форм статистической отчетности, необходимостью централизации такой отчетности, отсутствием унифицированного учета правонарушителей и так далее [4, с. 47].

Компетенция подразделений по делам несовершеннолетних по осуществлению административной юрисдикции сводится к полномочиям отдельных должностных лиц по разрешению индивидуально-конкретных подведомственных административных дел. Так, начальники подразделений по делам несовершеннолетних и их заместители рассматривают дела и налагают меры административного взыскания за административные правонарушения, предусмотренные следующими статьями Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях (КоАП):

- ст. 330-1 (частью первой) – неповиновение законному требованию лица, участвующего в обеспечении общественного порядка;
- ст. 333 (частью второй) – нарушение тишины;
- ст. 336 (частями первой и второй) – распитие алкогольных напитков или появление в общественных местах в пьяном виде;
- ст. 336-3 (частью первой) – нахождение несовершеннолетних в развлекательных заведениях в ночное время;
- ст. 338 (частью второй) – азартные игры.

При наличии общего правового основания, регламентирующего производство по делам об административных правонарушениях, для несовершеннолетних правонарушителей выделяется ряд особенностей: круг участников по делу, особый порядок применения мер обеспечения производства по делам об административных правонарушениях. Административная ответственность несовершеннолетних способна подчеркнуть практическую значимость института административной ответственности благодаря эффективности действующих административно-правовых санкций, применяемых к несовершеннолетним правонарушителям. Эффективность таких санкций напрямую зависит от успешного достижения тех целей, которые преследуют административные меры взыскания. **В соответствии со ст. 72 КоАП**, несовершеннолетними признаются лица, которым ко времени совершения административного правонарушения исполнилось шестнадцать, но не исполнилось восемнадцати лет [5]. Размер административного штрафа, налагаемого на несовершеннолетнего, не может быть менее одной пятой месячного расчетного показателя и не может превышать десять месячных расчетных показателей независимо от того, какой размер штрафа предусмотрен статьей особенной части КоАП. Штраф уплачивается за счет имеющегося у несовершеннолетнего имущества. При отсутствии у несовершеннолетнего имущества, достаточного для уплаты штрафа, штраф налагается на родителей или лиц, их заменяющих.

При наложении административного взыскания на несовершеннолетнего, кроме обстоятельств, смягчающих или отягчающих ответственность за административное правонарушение, учитываются условия его жизни и воспитания, уровень психического развития, иные особенности личности, а также влияние на него старших по возрасту лиц. Несовершеннолетний возраст как смягчающее обстоятельство учитывается в совокупности с другими смягчающими и отягчающими обстоятельствами.

Несовершеннолетний, впервые совершивший административное правонарушение, может быть освобожден судом либо органом (должностным лицом), уполномоченным рассматривать дела об административных правонарушениях, от административной ответственности или от исполнения назначенного административного взыскания с применением к нему мер воспитательного воздействия, предусмотренных законодательством.

К числу таких мер относятся:

- разъяснение закона;
- передача под надзор родителей или лиц, их заменяющих, либо специализированного государственного органа;
- возложение обязанности загладить причиненный вред;
- ограничение досуга и установление особых требований к поведению несовершеннолетнего.

Реализовывая свои административно-юрисдикционные полномочия, подразделения по делам несовершеннолетних раскрывают одну из сторон административной деятельности органов внутренних дел, суть которой выражается в исполнении государственно-властных, исполнительно-распорядительных полномочий.

Являясь субъектом системы профилактики безнадзорности и правонарушений среди несовершеннолетних, органы внутренних дел реализуют приоритетные направления совершенствования деятельности по борьбе с безнадзорностью и правонарушениями несовершеннолетних, в числе которых: корректировка законодательной и нормативной правовой базы по предупреждению безнадзорности, беспризорности и правонарушений несовершеннолетних; повышение уровня межведомственного и внутриведомственного взаимодействия подразделений органов внутренних дел в вопросах решения проблем детской безнадзорности и преступности; объединение усилий органов исполнительной власти, организаций, общественных объединений в разрешении проблем социальной защиты детей и подростков, обеспечении их прав и интересов.

При организации взаимодействия органов внутренних дел с другими органами и учреждениями системы профилактики безнадзорности и правонарушений, несовершеннолетних важны такие моменты, как: полномочия каждого субъекта системы профилактики; определение цели проводимых профилактических мероприятий; учет социально-экономических, социально-политических, социально-правовых и социально-культурных факторов, способствующих росту правонарушений среди несовершеннолетних.

1. Закон Республики Казахстан от 21 декабря 1995 года №2707 «Об органах внутренних дел Республики Казахстан»

2. Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года N 591-II «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности»

3. Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 30 июня 2010 года №290 «Об утверждении Правил по организации деятельности участковых инспекторов полиции по делам несовершеннолетних органов внутренних дел».

4. Исмагамбетов М.А. Административно-юрисдикционная деятельность органов внутренних дел Республики Казахстан: учебное пособие. – Астана, 2009.

5. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях.

Резюме

В данной статье рассмотрены понятие и отдельные аспекты административно-юрисдикционной деятельности подразделений по делам несовершеннолетних.

Summary

In given article are considered notion and separate aspects administrative-юрисдикционной activity of the subdivisions on deals minor.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҒЫ УГОЛОВНОЕ ПРАВО И УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

ҚЫЛМЫС ЖАСАҒАН ТҮЛҒАЛАРДЫ ҰСТАП БЕРУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ДАМУЫ

С.Ш. Даубасов – з.э.к., аға оқытушы

Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру институты ұзақ тарихи қалыптасу және даму кезеңдерінен өткен. С.Д. Бедидің пікірі бойынша, ұстап беру кез келген нысанында әлі халықаралық құқық қалыптарының жүйесі қалыптаспаған және ол туралы жазылған ілім болмаған кезеңде пайда болған ерте цивилизациядағы институт болып табылады [1, 16 б.]. Ғалымдар арасында ұстап беру институтының пайда болуына қатысты екі ғылыми көзқарас қалыптасқан. Бірінші көзқарастағы ғалымдар, ұстап беру институтының қалыптасуын халықаралық құқықтық дамуымен байланыстырса, ал келесі ғалымдар тобы XIX ғасырдың аяғымен және XX ғасырдың басындағы буржуазиялық төңкеріспен байланыстырады.

Екінші концепцияның өкілдері халықаралық құқықты өздігінен қалыптасқан құқық саласы ретінде қарастыра отырып, оның пайда болуын мемлекеттің пайда болуымен және қоғамдағы таптардың бөлінуімен байланыстырмайды және халықаралық құқықтың ерте кезеңде болғандығын жоққа шығарады.

Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру ертеректе халықаралық-құқықтық тәжірибеде кездескендігі туралы В.Э. Грабарь [2, 460 б.], А.В. Гефтер [3, 128 б.] және басқалар өз еңбектерінде атап көрсеткен. Сонымен айта кеткен жөн, “ұстап беру” (немесе “extradition”) термині 1828 жылға дейін бірде-бір халықаралық құжаттарда кездеспейді. XVII ғасырда “restituer” және “remettre” сөздері жиі қолданылған. Алғаш рет “extradition” сөзі Францияда қолданылған, яғни осы елдің Ұлттық Жиналысы 1791 жылы 19 ақпанда ұстап беру туралы заңның жобасын жасау үшін конституциялық және дипломатиялық комитетті біріктіру туралы Декрет қабылдады.

Ерте ғасырда пайда болған қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру институты кейіннен кейін маңызды өзгерістерге ұшырады. Бұл өзгерістер ұстап беру институтының қалыптасу процесінің халықаралық құқықтың дамуымен қатар жүргендігімен байланысты және таптық қоғамның барлық тарихи кезеңдерін қамтиды. Сөзсіз, халықаралық құқық кез келген тарихи кезеңнің бейнесін бейнелейді және сондықтан сол кезеңдерде өмір сүрген мемлекеттердің өзара қарым-қатынасының шегінде дамыған.

Сонымен, қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру ерте кезеңнен белгілі екендігі және қылмыстылықпен күресудегі мемлекеттердің өзара көмектесуінің ескі құралы болып табылатындығы ешқандай күдік тудырмайды. Ерте кезеңдегі шарттардың бірі – біздің эрамызға дейін 1296 жылғы египет фараоны Рамсес II мен хеттер патшасы Хеттушили III арасындағы Шартта былай делінген: “Егер кімде-кім Египеттен қашып кетіп хеттер еліне барып паналаса, хеттер патшасы оны өз елінде ұстап тұра алмайды, яғни оны Рамсес еліне қайтарып береді”. Сонымен қатар, қамтамасыз ету туралы Шарттың ережесін айта кеткеніміз жөн, егер заңсыздық (немесе құқық) бұзылса, ұстап беруге жататын тұлғаның қауіпсіздігі қамтамасыз етілуі тиіс: “Оларды өлтіруге болмайды, олардың көздеріне, ауызына және аяғына зиян келтіруге болмайды” [4, 7, 9 б.].

Мысал ретінде қарастырылып отырған құл иеленушілік кезеңдегі шарт ұстап беру үшін қашып кету фактісінің өзі негіз болатындығын бейнелейді және қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру тәжірибесінің біртіндеп қалыптаса бастағандығын көруге болады. Құл иеленушілік кезеңде де қолдау тапқан қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру институты бастапқы сәтінен-ақ шарттық сипатқа ие болғандығын, және өзіне ұстап беруге жататын тұлғалармен адамгершілікпен қарау туралы қалыптарды қамтығандығын айтпай кетуге болмайды. Міне, осыған орай, шарттар екі жақты сипатқа ие бола бастаған.

Осындай шарттардың бірі ретінде жеке грек қалаларымен – мемлекеттері арасында жасалған екі жақты келісімдерді айта кеткен жөн. Ұстап беру институты Ежелгі Грецияда және Рим империясында қашқын құлдарға кеңінен қолданылды. Негізгі өндірістік күш болып саналатын құлдардың қашуын тоқтату құралы ретінде ұстап берудің рөлі артты. Сонымен қатар, қонақ жайлықтың кейбір ережелері де қолданылды, бірақ бұл ережелер құлдарға тән болмады. Қонақ жайлық жаулашып жатқан мемлекеттерден қашып келгендерге сирек берілетін болған.

Орта ғасырда ұстап беру мәселесіне қатысты мемлекеттердің ынтымақтастығы ұлғайтылды, саяси себептермен өзге елдерге қашып кеткен тұлғаларды қылмыскер ретінде емес қашқындарды (жау жаққа өтіп кеткендерді) ұстап беру мақсатында халықаралық шарттар жасалынған. Осы кезең үшін тән сипат, католиктік шіркеу жауларын құдалау және оларды ұстап беру кеңінен етек алған. Сол кезеңдегі шарттардың ішінен мыналарды атап көрсеткен жөн, 1303 жылғы трактатқа сәйкес, Англиямен және Франция екі жаққа бірдей жау және бүлікші болып табылатын тұлғаларға пана беруден бас тарту міндетін алды, сонымен қатар, жау жаққа өтіп кеткендерді ұстап беру туралы Ресей мен Швеция арасындағы 1649 жылғы “шарттық жазбаны” айтуға болады. Бірақ-та, тәжірибе мынаған әкеп соқтырды, достық-тату мемлекеттерден қашып келгендер ұстап берілді, ал дос емес мемлекеттерге ұстап берілмейтін болған. Мұсылман мемлекеттері исламды уағыздаушы тұлғаларды ұстап бермеген. Мынаған көңіл бөлгеніміз жөн, орта ғасырда қылмыстық заңды бұзған қылмыс жасаған тұлғаларды өзара ұстап берудегі мемлекеттердің заңи міндеттері жоқтың қасы болған. Бұл дегеніміз, сол ғасырда қылмыскерлердің қашқындық жасауына кедергі болатын халықаралық қатынастың жеткілікті дамымағандығын және де ұстап беру мәселесі орталық үкіметтің емес, тек шекаралық биліктің келісім жүргізу құралы болғандығын бейнелейді.

Бірақ-та, қазіргі кезеңде де қылмыс жасаған тұлғалар сирек ұстап беріледі. Ұстап беру институты сол кезеңдерде қалыптасу сатысында еді. Ұстап беру институтын қолдануға кейде шек қойылды, мысалы, Батыс Еуропадағы феодалдық мемлекеттерде елге рұхсатсыз келген немесе елде бір жылдан астам болған шетел азаматтарының барлығын құлдыққа айналдыру әдеті кеңінен қолданылған.

Қылмыстылыққа жол бермеу мақсатындағы мемлекеттердің ынтымақтастығының қарқынды дамуы XVIII ғасырға тән. Осы кезеңдерден бастап ұстап беру туралы шарттар қылмыстық іс-әрекеттерге кеңінен таратылды, яғни мемлекеттердің өзге мемлекетте жалпы қылмыстық құқбұзушылық істеген тұлғаларға ұстап беру институтын қолданудың қажеттілігіне біртіндеп көздері жете бастады.

XVIII ғасырдағы француз буржуазиялық төңкерісі ұстап беру институтының тағдырына маңызды бет бұрыс жасады, яғни пана беру құқығын заңи рәсімдеді. 1793 жылғы Конституцияда былай делінген: “Француз халқы бостандық үшін күресіп өз отанынан қуылған шетел азаматтарына пана береді. Біздер тирандарға пана беруден бас тартамыз”(120-бап).

Феодалдық мемлекеттердің қарсыластары сөзсіз буржуазиялық францияның одақтастары болды. Аталған пана беру құқығын ұғыну үшін мына факті маңызды болып табылады. Англия мен Голландияға соғыс жариялау туралы Ұлттық Конвенттің 1793 жылғы 1 ақпанындағы Декретінде “Францияға қарсы күрескендерге, бүлікшілердің көсемдеріне және эмигранттарға ақшалай көмек және қамқорлық көрсеткені” үшін британия королі айыпталды [5, 305 б.].

Франция қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру аясындағы алдыңғы қатардағы ел болды және нәтижесінде олардың бастамасымен экстрадиция институтының жаңа ережелері қалыптастырылды. Саяси себеппен тұтқындалғандарға буржуазиялық төңкеріс кезінде феодализммен және абсолютизмге қарсы шыққан тұлғаларға қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы шарт ережесі қолданылмады.

Бірақ-та, XVIII ғасырдың аяғына қарай, Д.Никольскийдің 1884 жылғы жарияланған “О выдаче преступников по началу международного права” атты зерттелген еңбегінде былай делінген: ұстап беру құқығының кейбір негіздері пайда болуда, толық өзара қарым-қатынастың басталуы, қол астындағы өз азаматтарын ұстап бермеудің басталуы; ұстап беру тек ауыр қылмыстарға және сонымен қатар, саяси қылмыстарға ғана тиісті болды; трактатта қылмыстардың тізімі көзделгенімен көпшілік бөлігі белгісіздігімен айқындалады және осы жоғарыда айтылғандардың негізінде XIX ғасырға дейін ұстап беру құқығы туралы сөз болмағандығын қорытындылайды. Д.Никольскийдің пікірі бойынша, кездейсоқ мән-жайда пайда болған ұстап берудің жеке талаптары мен жеке жағдайлары бар. Бір-бірінен оқшау өмір сүріп жатқан мемлекеттер заңи тәртіпті өзара бірігіп қорғау қажеттілігі туралы санаға жете қойған жоқ. Ұстап беру кезінде бірінші орында әділдік мүддесі емес, саяси ұғыныстық тұрды. Конвенциядан өзара пайда сезілмеді, талаптар қанағаттандырылмады, кей жағдайда тек соғыспаудың себебі болды, тек пана беру құқығы пайда болды, бұл жағдайда ұстап беру мүмкін бола алмады [6, 81 б.].

Бірақ, осы XIX ғасырда пана беру құқығы жалпымен мойындалды және ұстап беру қылмыстылықпен күресу мақсатында мемлекеттердің өзара көмектесу құралын сипаттады. Осыған орай,

халықаралық шарттар жасалынды және ұстап беру туралы арнайы заңдар қабылдана бастады. Шарттардың басым көпшілігі екі жақты сипаттағы келісімдер болып саналады, сонымен қатар, қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы көп жақты шарттардың санының өсу тенденциясы анық айқындалып келеді. Олардың ішіндегі біріншісі, Франция, Испания, Голландия және Ұлыбритания арасында Амьенеде жасалған 1802 жылғы шарт, оның 20-бабы, адам өлтіргені, қасақана банкроттық жасағандығы және жалған ақша белгілерін істегендігі үшін айыпталған тұлғаларды ұстап беру туралы ережені қамтиды [7, 243-251 б.].

Осыған ұқсас ұстап беру туралы көпжақты шарттар америка континентінде де жасалынды. Яғни, Аргентина, Боливия, Парагвай, Перу және Уругвай арасында Монтевидеода 1889 жылы 23 қаңтарда халықаралық қылмыстық құқық бойынша конвенция жасалынды [8, 105 б.]; оның 19-43 аралығындағы баптары ұстап беру мәселесіне арналған.

Айта кеткен жөн, қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру мәселесінде мемлекеттердің ынтымақтастығын кеңейту осы институттың жана сипаттық белгісінің қалыптасуына әкеп соқтырды: ол мемлекеттердің қылмыстылыққа қарсы күресу және де ұстап берілетін тұлғаның кейбір құқықтарын қамтамасыз ету құралы ретінде қызмет етеді. Пайда болады және бекітіледі, мысалы, “Екі жақты жүктеу” немесе “екі жақты қылмыстылық” қағидасына сәйкес, ұстап беру үшін негіз болып табылатын іс-әрекет ұстап берушінің және де ұстап беруді сұрайтын мемлекеттің құқығы бойынша қылмыс болып есептелінуі тиіс, “арнайы бағытқа бағындыру” немесе “нақтылық” қағидасына сәйкес, ұстап берілген тұлға тек сол ұстап берілгендегі қылмысы үшін сотталуы тиіс.

Кейбір елдерде қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы арнайы заңдар қабылданған. Осы нормативтік актілерде мемлекет ұстап беруді талап ететін жасалынған қылмыстардың тізімі көзделген; осы заңдармен ұстап беру рәсімі реттелінеді. 1833 жылы алғаш рет осындай заңды қабылдаған ел Бельгия болып табылады. Өзге мемлекеттер оның жолына ере бастады.

Ұстап беру туралы Бельгия заңының өзіндік ерекшелігі бар, яғни ұстап беруге жататын қылмыстардың қатарынан саяси қылмыс алынылып тасталынды және ұстап беру туралы шартты жасасу үшін келесідей ережелер белгіленген: шартты жасасу кезінде тікелей ескерту қажет, яғни ұстап беріліп отырған шетел азаматы қандайда бір саяси қылмыс немесе қандай да бір соған ұқсас қылмыс үшін қудаланбауы тиіс [9, 146 б.].

Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру институты үшін осындай ұқсас шектеулер көзделген ережелер 1882 жылы қабылданған қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы Канада заңында қолдау тапқан. Осы заңның 15-бабына сәйкес, егер Канада сотының шешімі бойынша жасалған қылмыс саяси сипатта болса, онда ол экстрадициялық деп танылмайды, ал 21-бапқа сәйкес, егер: “а) осы мәселе бойынша қарастыру рәсімін жүзеге асыруға қатысты қылмыс саяси сипатта болса немесе б) осындай қудалау саяси сипаттағы қылмыс үшін жазалау немесе қудалау мақсатында жасалынған болса”, бірде-бір қашқын заңның осы бөлігі бойынша ұстап беруге жатпайды [10, 5762, 5766 б.].

Бұл ережені ақтайтын дәлел, өз кезеңінде Ф.Лист “Международное право в систематическом изложении” атты еңбегінде былай бейнелейді, әртүрлі мемлекеттердің әртүрлі нысандарынан және саяси қатынастың айқынсыздығынан іздестіру қажет. Сондықтан, оның пікірі бойынша, бұл ереже ұстап беру туралы шарттардың басым көпшілігінде қолдау тапқан, олардың қатарына Пруссия және Бавария арасындағы 1885 жылғы шарт, және де Германиямен Конго мемлекеті арасындағы 1890 жылғы шарт кірмейді [11, 330 б.].

XIX ғасырда қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру институтының қалыптасу процесі үшін көптеген жаңалыққа тән болды. Мысалы, осы жүз жылдықтың ортасында тұрақты ережелер белгіленді: қылмыстық іс-әрекет жасаған қылмыскер ғана ұстап беруге жатады, ал саяси қылмыскерлер мен қашқындарға бұл ереже қолданылмайды.

Ұстап беру туралы шартта ұстап беруге жататын қылмыстардың тізімі ұлғайтылды, ұстап беруге қатысты келіссөздердің ережелері белгіленді, алдын-ала ұстап алу туралы, өзаралық шарттарын сақтау туралы, өз азаматтарын ұстап бермеу туралы және өзгеде мәселелер қарастырылды.

Сонымен айта кеткен жөн, қылмыстылықпен күресу аясында мемлекеттердің ынтымақтастығын ұлғайту нәтижесі экстрадиция туралы қалыптарды жүйелеу қажеттілігіне әкеп соқтырды. Осыған орай, 1880 жылғы қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру мәселесі бойынша халықаралық құқық Институты атақты Оксфорд қарарын қабылдады, ол ұстап беру туралы шарт жасасуды қолдады және даулы құқықтық мәселелері бойынша ұсыныстарды енгізді. Мысалы, Институт

шарт жасаспай-ақ ұстап беру мүмкіндігін және саяси сипаттағы әрекеті үшін ұстап беруден бас тарту пікірін ұсынды. Қарардың 9-бабында былай делінген: “Егер бір іс-әрекет үшін ұстап беру туралы бірнеше талап болса, артықшылық аумағында сол қылмыс жасалған мемлекетке берілуі тиіс” [12, 300-301, 304 б.]. Институт қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру мәселелерін 1890 жылы Женевада және 1894 жылы Парижде өткен сессияларында қарастыруды тоқтатпады.

XX ғасырда мемлекеттердің қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру институтының әртүрлі аспектілерін халықаралық-құқықтық реттеу белсенділігімен бейнеленген. Бұл ерекшелік регионалдық сипаттағы көп жақты халықаралық шарттарды жасасуда көрініс алады: Коста-Рика, Гватемала, Гондурас, Никарагуа және Сальвадор арасында 1907 жылы жасалынған ұстап беру туралы Конвенция; Эквадор, Перу, Колумбия, Боливия және Венесуэла арасындағы 1911 жылғы; орталық америка мемлекеттері арасында 1923 жылы ұстап беру туралы тағы бір конвенцияға қол қойылды.

1928 жылы Гаванадағы американдық мемлекеттердің VI халықаралық конференциясында халықаралық жеке құқық бойынша жалпы конвенция жобасы қарастырылды, “Международное уголовное право” деп аталатын III кітапқа ұстап беру туралы баптар енгізілген. Бұл жоба соңынан мақұлданылды және қазіргі таңда Бустаманте Кодексі ретінде бізге белгілі [13, 314 б.]. Кодекстің 348-бабы, қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру мәселесіндегі артықшылық аумағында ауыр қылмыс жасалған мемлекетке беріледі. Ал, 349-бабында былай делінген: “егер есі дұрыс құқбұзушы үшін фактілер бірдей маңызды болса, ұстап беру туралы талапты бірінші берген және келісуші тарап болып табылатын мемлекет ғана артықшылықты иемденеді”. Осы жерде “егер талап бір мезгілде берілген болса, ұстап беру міндеті жүктеліп отырылған мемлекеттің өзі шешеді, бірақ-та, ол аумағында құқбұзушылық болған мемлекетке артықшылықты береді, ал, ондай мемлекет болмаса, ұстап беруді талап етіп отырғандардың ішінде мынандай елдер болса, қылмыс жасаған тұлғаның тұрғылықты жері болып есептелінетін мемлекетке беріледі” [14, 64 б.]. Сосын, 1933 жылы американдық мемлекеттер Монтовидеода өздерінің VII халықаралық конференциясында ұстап беру туралы арнайы конвенциясын қабылдады.

Өзге континенттегі мемлекеттерде экстрадицияға қатысты өзара көп жақты арнайы шарттарды жасасты. 1957 жылы Еуропа Кеңесі шегінде ұстап беру туралы конвенция қабылданған; 1962 жылы Бенилюкс мемлекеттері (Бельгия, Нидерланды, Люксембург) өзара осындай келісімдер жасасқан. Сонымен, 1962 жылы ұстап беру туралы Скандинавия шарты жасалды, Дания, Исландия, Норвегия, Финляндия және Швеция оның қатысушысы болып есептелінеді. Араб мемлекеттері Лигасының қамқоршылығымен 1952 жылы 14 қыркүйекте Египет, Ирак, Иордания, Сауд Аравиясы және Сирия мемлекеттері ұстап беру туралы Конвенцияға қол қойды.

Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру мәселелері көптеген халықаралық үкіметтік емес және үкімет аралық ұйымдардың сессиясында (немесе сессияның күн тәртібіне енгізіледі) талқыланылған. Сонымен, егер өткен XIX ғасырда халықаралық құқық Институты ұстап беру құқығын жүйелеумен айналысса, ал XX ғасырда өзге де үкіметтік емес мекемелер оның ізін басты. Мысалы, 1928 жылы Варшавада жиналған халықаралық құқық Қауымдастығы ұстап беру туралы Конвенцияның жобасын мақұлдады, бұл мәселемен айналысу үшін халықаралық пенитенциарлық комиссияға жүктелінілді, ал, 1930 жылы шілде де Брюссельде болған қылмыстық құқықты унификациялау мақсатында өткен III конференцияда экстрадицияға қатысты ұсыныстар қарастырылып және осы мәселені толық 1932 жылы Палермода қарастыруға қалдырылған.

Экстрадицияның осы мәселесіне Ұлттар Лигасыда көңіл аударған. Ол көмекші орган ретінде 1924 жылы 22 қыркүйекте қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру мәселесін зерттеу міндеті жүктелген халықаралық құқықты жүйелеу бойынша сарапшылардың арнайы Комитетін құрды. 1926 жылы қаңтарда Комитет өзіне ұсынылған баяндаманы мақұлдайды және жобаны дайындау қажеттілігі туралы қорытындыға келеді және қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беруде барлық мемлекеттердің ынтымақтастығын белгілі ережелерге бағындыратын жан-жақты халықаралық конвенция жасауды қажет деп тапты. Сонымен, Комитет осындай халықаралық шарттарды жасаса отырып, құқықтық реттеуді қажет ететін мәселелердің қатарын шешкен болар едік, – дейді, яғни:

1. тиісті жағдайда, ал егер тиісті болса, рұқсат берген үшінші мемлекет өз аумағы арқылы ұстап берілген тұлғаны қандай жағдайда тасуы қажет?

2. қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беруді талап етуші екі мемлекеттің қайсысы өз талабын қанағаттандыруда артықшылық құқық иеленеді?

3. өзге қылмысы үшін тұлғаны талқылау кезіндегі шектеулер қандай және мемлекет ұстап беру жолымен алған тұлғаны үшінші мемлекетке бере алама?

4. егер қылмысты жасағаны үшін айыпталынса немесе сол болған мемлекетінде өзге қылмысы үшін сотталған болса, ұстап беру жүзеге асырылуы мүмкін бе ?

5. ұстап беру бойынша жұмсалған шығындарды талап етіп отырған мемлекет көтеруді тиіс деген ереже көпшілікпен танылған ба? [15, 243 б.]

Бірақ-та, уақыт көрсеткендей, жан-жақты халықаралық конвенция жасалынбады және бүгінгі күнде де бұл жоқ. Сондықтан, мемлекеттер үшін алдымен екі жақты шарт жасасуы тиімді болып қала бермек және келісімде екі тарап өз мүдделерін толық көрсете алады немесе регионалдық сипаттағы көп жақты шарттар, сонымен қатар халықаралық қылмыстармен және халықаралық сипаттағы қылмыстардың күресу сипатындағы көп жақты шарттардың да тиімділігі бар.

Екінші әлемдік соғыстан кейін, адамзатқа қарсы қылмыс жасалған (аумағында осындай қылмыс жасалған мемлекетке) тұлғаны ұстап беру мәселесі өзекті бола бастады. Осыған байланысты, екінші әлемдік соғыста қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру мәселесін қамтитын бірінші халықаралық актілердің бірі 1943 жылы 30 қазандағы Москва декларациясы болып табылады. Декларация ережесіне сәйкес, адамзатқа қарсы қылмыстары үшін неміс офицерлерімен және нацистік партия мүшелері жауапты, “олар жасаған жан түршіктіретін әрекеттері үшін өз елдеріне қайтарылады, яғни босатылған елде құрылған еркін үкімет өз заңдарына сәйкес оларды соттауға және жазалауға тиісті” [16, 418 б.]. Декларацияда сонымен қатар, басты әскери қылмыскерлер, белгілі бір географиялық орынмен байланысы жоқ қылмыстарды жасаған тұлғаларды үкімет-одақтастарымен біріге отырып жазалайтындығы қарастырылған.

Соғыс қылмыскерлерін ұстап беру туралы Москва декларациясының Ережесі сосын КСРО, АҚШ, Ұлыбритания және Франция уақытша үкіметі арасындағы 1945 жылы 8 тамыздағы Лондон келісімінің 4-бабында, еуропалық елдердегі әскери қылмыскерлерді соттық қудалау және жазалау туралы ереже бекітілген және Нюрнбергтегі халықаралық Әскери Трибуналдың жарғысында былай делінген: “олар болған жерінде қылмыс жасаған әскери қылмыскерлерді еліне қайтару туралы Москва декларациясында белгіленген ережеге сай ешбірі осы келісіммен кешірілмейді” [17, 825-831 б.].

1942 жылы 13 қаңтардағы Сент-Джейм декларациясына қол қойған елдердің үкіметі төмендегідей қаулы етті, “халықаралық ынтымақтастық рухын көтеру мақсатында:

а) кінәлі және жауапты тұлғалар ұлтына қарамастан іздеу салынуы және сот әділдігінің қолына беріліп сотталуы тиіс;

б) қабылданған үкім мүлтіксіз орындалуы тиіс” [16, 278 б.].

1943 жылы қазанда жұмыс істеуін бастаған әскери қылмыс туралы мәселе бойынша Біріккен Ұлттар Комиссиясы 1944 жылы әскери қылмыскерлердің тек жауласып жатқан елге ғана емес, сондай-ақ, халықаралық трибуналдың (осы трибуналды құру жолдарыда көзделген болатын) талабы бойынша одақтас, бейтарап мемлекетке ұстап берілуін көздейтін конвенция жобасын дайындады. Бірақ-та, конвенция қолдау таппады және қабылданылмады [18, 392 б.].

1945 жылы 8 наурызда Мексикада болған Соғыс және бейбітшілік мәселесі бойынша Америка аралық конференциясының VI қарарында қаулы етілді: 1) “Американдық мемлекеттердің үкіметіне ұсыныс, осы қылмыс үшін кінәлі, жауапты тұлғаға пана бермеу; 2) осы аталған үкіметке ұсыныс, осындай қылмысы үшін айыпталған тұлғаларды төмендегі пункте көзделген рәсімге сәйкес БҰҰ-на мүше мемлекеттің кез-келгенінің сұранысы бойынша ұстап беруге немесе осындай қылмыстарды жазалау үшін құрылған халықаралық органдарға оларды ұстап беруі тиіс; 3) Америка аралық заңи комитетке әскери қылмыскерлердің мәртебесін анықтайтын жекеленген мемлекеттердің заңдарын және осындай құқ бұзушыларды ұстап беру рәсімін ескере отырып, американдық мемлекеттердің қарауына жобаны дайындауды және ұсынуды тапсырады” [19, 168 б.].

Екінші дүниежүзілік соғыстың қылмыскерлерін ұстап беру мәселелері Болгария, Финляндия, Венгрия, Румыния арасындағы бейбіт шарттарға да енгізілді. 21 мемлекеттің қатысуымен 1947 жылы 10 ақпанда қол қойылған. Италиямен жасалынған бейбіт шарттың 45-ші бабына сәйкес, Италия әскери қылмыстарды және адамзатқа қарсы немесе бейбітшілікке қарсы қылмысты жасағаны үшін айыпталған тұлғаларды ұстап беру және тұтқында ұстау үшін барлық қажетті шараларды қолданатындығын өз міндетіне алады [20, 797 б.].

1960-70 жылдардағы қылмыстылықпен күресу барысында мемлекеттердің ынтымақтастығын

ары дамыту қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру институтының мәні мен роліне елеулі әсерін тигізетіні сөзсіз. Қылмыстық құқықтың халықаралық қауымдастығы 1963 жылы мемлекеттердің ұлттық соттарының қылмыстық істері бойынша шығарған үкімдерін халықаралық деп тану мүмкіндігін қарастыратын арнайы коллоквиумды ұйымдастырды. Осы мақсатта 1964 жылы Еуропа Кеңесінің заңи комитеті сотталған немесе шартты жазадан босатылған тұлғаларды қадағалау туралы Еуропалық Конвенцияның жобасын жасады және осы ұйымның жеті мүше-мемлекеті қол қойды, конвенцияға сәйкес, бір мемлекетте шартты жазаға сотталған тұлғалар үшін қадағалауды өзге мемлекеттің өкілетті органдары жүзеге асырады. Сонымен қатар, Еуропа Кеңесінің жеті мүше-мемлекеттері қылмыстық істер бойынша үкімдерді халықаралық деп тану туралы Еуропалық Конвенцияға қол қойған. 1971 жылы қылмыстық істерді сот қарауының өкілеттілігіне беру туралы Еуропалық Конвенцияның алғашқы тексті жарияланды, яғни 1972 жылы қабылданылды және бүгінгі таңда қылмыстық істер бойынша қудалауды беру туралы Еуропалық конвенция ретінде белгілі. Сол кезеңде кейбір заңгерлердің айтуынша, жоғарыдағыдай конвенциялардың жасалуы және заңдық күшіне енуі, қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап берудің кейбір жағдайларының қажеттілігінің жоқтығына әкеп соқтырады. Олар өздерінің көзқарасын былай негіздейді, өзге мемлекетте шығарылған үкімнің күшін тани отырып, жаза сол мемлекетте орындалуға тиіс, ал, бұл жерде қылмыскер қайда болады. Сонымен қатар, қылмыстық істерді соттық қарау бойынша өкілеттілігіне беру кезінде қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап берудің қажеттілігі болмайды [21, 26 б.].

Жоғарыда айтылған пікірге орай, еуропалық елдерде бірегей еуропалық қылмыстық заңды қалыптастыру туралы идея ұсынылды. Бірақ, барлық әрекет жекеленген еуропалық елдердің қылмыстық заңдарын бірегей қағидалармен сәйкестендіруге бағытталғанымен, яғни еуропалық қылмыстық құқықты “үйлесімдіру” әрекеті қиындықтармен соқтығысты. Бүгінгі таңда Еуропа Кеңесінің барлық мүше-мемлекеттері толығымен жоғарыда аталған екі конвенцияны өз елдерінде бекітпеген. Ал, қылмыстық істер бойынша қудалауды беру туралы Конвенция заңдық күшіне енсе де, Еуропа Кеңесі өзі құқықтық көмектің нысаны ретінде бекітсе де, Еуропада бүгінгі күнге дейін қолданылмаған.

Қылмыстық істер бойынша өзара көмектің ерекше жүйесі Еуропалық Одақ (ЕО) шегінде қалыптасуда. Осы ұйымның шегінде 1976 жылы ЕО-қа мүше-мемлекеттердің министрлері кіретін “ТРЕВИ” тобы бекітілді. Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру мәселесін қоса отырып, бірегей құқықтық кеңістікті қамтамасыз етудегі ынтымақтастыққа саяси жәрдемдесуді қамтамасыз ету топтың басты мақсаты болып танылады. Бүгінгі таңда “ТРЕВИ достары” атты мекеме құрылған және өз қызметін жүзеге асыруда, бұл мекеме Австрия, Канада, Марокко, Норвегия, АҚШ, Швейцария және Швеция өкілдерінен құрылған.

XX ғасырдың бірінші жартысында экстрадиция мәселесі бойынша қызметтің құқықтық негізін дайындауда Халықаралық қылмыстық полицияның ұйымы (интерпол) белсенділік танытты, әрине бұл қылмыстық сипаттағы халықаралық қылмыстармен күресуге тікелей қатысатын жалғыз ғана халықаралық үкіметаралық ұйым болып отыр. 1960 жылы осы ұйымның Бас ассамблеясы өзінің ХХІХ-шы сессиясында мүше-мемлекеттерге экстрадиция туралы екі жақты және көп жақты шарттар жасасуын ұсынды. Ал, 1967 жылы сессиясында қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы мемлекет ішіндегі заңдарды қабылдауды және онда өзінің экстрадициялық саясатын бейнелеуді, сонымен қатар, тиісті шарттармен реттелінбеген елдермен ұстап берудің алғы шарттарын айқындауды ұсынды. Осы ұйымның тұрақты қызмет ететін органы болғандықтан Бас секретариатқа жоғарыда айтылған заңдық актілердің тексті жіберілуі тиіс болды. Өзінің қызметінің негізгі бағыттарының бірі ретінде Интерпол қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беруді тездету және жеңілдету мақсатында, ал, соның ішінде қылмыс жасаған тұлғаларды халықаралық іздестіруде, уақытша қамауға алу және қамауда ұстау дипломатиялық жол арқылы қылмыс жасаған тұлғаларды мемлекетке, яғни аумағында қылмыс жасаған немесе азаматы болып табылатын мемлекеттің біріне ұстап беру туралы келіссөздер жүргізу идеясын өмірге енгізді.

Айта кеткен жөн, Интерполдық тәжірибелік қызметінде қылмыс жасаған тұлғаларды халықаралық іздестірудің үш түрі кездеседі: әдеттегі, жедел және аралас. Егер әдеттегі іздестіру дайындық сатысын құраса, ал, жедел “ізін суытпай” деп аталатын ереже ретінде жүзеге асырылса, аралас мемлекеттер арасында болмаған қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру және қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек туралы екі жақты шарттарды алмастырады.

70-ші жылдары Интерпол әуе көліктерін ұрлап әкетумен байланысты қылмыстық тәжірибеде

де белсенділік танытуда,* әрине бұл бүгінгі таңдағы мемлекет ішіндегі және халықаралық әуе жолындағы азаматтық авиациядағы бақытсыздықтың бірі болып отыр.

1970 жылы қазанда Брюссельде болған Интерполдың Бас ассамблеясы осы мәселені зерттеу үшін арнайы комиссия құрды, бұл әрине оның қызметіндегі үлкен жаңалықтың бірі болды. Өз Жарғысының 3-бабына сілтеме жасай отырып, Интерпол алдымен әуеде жасалған қылмыстардың көпшілігі саяси сипатпен байланысты болғандықтан, бұл мәселелер шеткерілей бастады. Өйткені, ұстап беру туралы мәселе теріс шешім тапты, себебі олар тез арада саяси баспана беру үшін жүгінетін болған. Көзделген комиссияның өкілі, Интерпол мүшелерінің материалдары мынандай қорытындыға әкеледі, ұшақты ұрлау қылмыс болып танылады, ал ұрлаудың қандайда бір ниетіне сілтеме жасаудың қажеттілігі жоқ. Бұның логикалық нәтижесі осы мәселе бойынша Интерполдың бұрынғы позициясын қайта қарастыру болып отыр [22, 96 б.].

1971 жылы қыркүйекте Бас Ассамблеясының 40-шы сессиясында бірнеше шешімдер қабылданды. Франкфуртте өткен Бас Ассамблеяның 41-ші сессиясында 1972 жылы қыркүйекте халықаралық әуе жолындағы азаматтық авиацияның қауіпсіздігі туралы арнайы қарар қабылдады. Осы мәселелер Венада 1973 жылы қазанда қарастырылды, онда үкіметтік деңгейде әуе бандитизміне қарсы әрекеттерді жедел ұйымдастыратын арнайы “қауіпсіздік тобын” құру қажеттілігі жөнінде сөз болды.

Бірақ-та, Интерполдың басшылары әуе жолындағы қылмыспен күресу Жарғының 3-ші бабын катал басшылыққа алуын ескертті. Соңында, 1974 жылы Каннада өткен Бас Ассамблеяның 43-сессиясында кез келген елдің полициясына әуе қарақшыларымен күресу үшін көмек беретін мамандардың халықаралық тобын құру мәселесі шешімін тапты. Аталған топ ұшу жолын қорғауға, жолаушылардың бағажын техникалық қорғауға, экипажды психологиялық дайындауға байланысты полиция әрекетін қамтитын бағдарлама дайындады.

Панамада 1978 жылы қазанда болған Интерполдың Бас ассамблеясының 47-ші сессиясында әуе компанияларының полиция қызметімен тұрақты өзара әрекетін ұйымдастыру институтын дайындау туралы шешім қабылдады [23, 96 б.].

Маңыздысын айтқанда, қылмыстылықпен күресу мүддесін көздейтін қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру институты тарихи және заңи тенденцияда адам құқықтарын қорғау бағытына сәйкес дамыды. Ұстап беру институтының жалпымен қабылданған қағидаланына әсер ете алмаса да, қоғамда ауыспалы сипаттағы күштеу болып тұрды.

Профессор И.И. Лукашук және А.В. Наумовтың айтқанындай, бұрынғы социалистік мемлекеттің заңымен және шарттық тәжірибесінде қолданылған ұстап беру институты осындай ауытқулардың бірі болып есептеледі. Сонымен, КСРО-ның халық комиссарларының кеңесімен бекітілген 1923 жылғы ұстап беру туралы Типтік конвенцияда былай делінген: «Егер діни және саяси сипаттағы қылмыс үшін оны ұстап беру талап етілсе, осындай сот әділдігінен тығылған тұлғаны ұстап беруге болмайды» [24, 212 б.]. Демек, өзге негізде ұстап беру туралы шартта өзге мемлекетпен қабылданылмайтын болды.

Кейінірек, КСРО заңдарында саяси қылмыскерлерді ұстап бермеудің жалпы қағидасын жоққа шығаратын өзге концепция бекітілді. 1977 жылғы КСРО-ның Конституциясының 38-бабына сәйкес, “прогрессивтік қоғамдық-саяси, ғылыми немесе өзге де творчестволық қызметке, революциялық және ұлт-азаттық қозғалысқа қатысқан”, бейбітшілік пен еңбекшілердің мүддесін қорғағаны үшін қудаланған шетел азаматтарына пана беру құқығы ұсынылынады [25, 120 б.], КСРО-ның бұрынғы Конституциясында көзделген жетекші идеяны қолдады. Осыған орай, В.П. Шупилов өзінің бір мақаласында социалистік және капиталистік елдер арасындағы қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек көрсетудің мазмұнын талқылай отырып, былай деді: “Құқықтық көмек туралы келісімнің ережелері, жалпы құқық қағидасына, елдің Конституциясында белгіленген қағидаларға қайшы келмеуі тиіс” [26, 89-90 б.].

Мысал ретінде, автор осындай қағидалардың бірі ретінде 1936 жылғы КСРО Конституциясының қалпына сілтеме жасайды, 129-бабына сәйкес, “КСРО еңбекшілердің мүддесін қорғағаны немесе ғылыми қызметке немесе ұлт-азаттық күреске қатысқаны үшін қудаланған шетел азаматтарына пана беру құқығын ұсынады”, сонымен, көзделген талапқа сәйкес, жоғарыда көзделген негіздер бойынша азаматқа қарсы қозғалған қандай да бір қылмыстық істер бойынша ешқандай құқықтық көмек көрсетілмейді, – деген қорытындыға келген. Социалистік мемлекеттер арасында қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек туралы шарттар 1956 жылдан бастап жасалына бас-

таған және қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы қалыпты реттеу негізгі мәселе болды және халық республикасының мемлекет нысанына қарсы немесе мемлекеттік немесе экономикалық тәртіпке қарсы бағытталған құқбұзушылық үшін ұстап берудің мән-жайы қарастырылды.

КСРО өмір сүруін тоқтатқаннан кейін және бірегей социалистік жүйе тарағаннан кейін, Шығыс Еуропа елдері мен бұрынғы Кеңестік республикалардың жаңа Конституциясында саяси қылмыс үшін ұстап берілмейтіндігі туралы ереже бекітілген. Әрине, айта кеткен жөн, саяси сипатты иемденетін қылмыс үшін ұстап берілмейтіндігі туралы заңдардағы негізгі қалыптар тек қағида түрде қала берді. Яғни, 1993 жылғы 12 желтоқсанда қабылданған ресей Конституциясының қалпында былай делінген: “Ресей Федерациясы саяси сенімі үшін қудаланған тұлғаларды өзге мемлекетке ұстап беруге жол бермейді” (63-бап, 2-т.).

Ресей Конституциясында бекітілген ұқсас ереже 1995 жылғы 24 тамыздағы Грузия Конституциясында да (47-бап, 3-тармағында) көзделген. 1996 жылғы 28 маусымда қабылданылған Украина Конституциясы ұстап бермеуге үндеместік көрсетіп отыр, ал пана беруге қатысты ережелер қамтылған: “Заңда көзделген тәртіп бойынша шетел азаматына және азаматтығы жоқ адамдарға пана берілуі тиіс” (26-бап, 2-т.) [27, 218, 454, 664 б.]. Польша Конституциясында былай делінген: “Күш қолданбай саяси себептер бойынша қылмыс жасағаны үшін сезікті тұлғаларды ұстап беруге тыйым салынады.” Ұстап беруге жол бермеу мәселесін сот шешеді (55-б, 2 және 3-тармақтары) [28, 11 б.]. Көпшілік мемлекеттің құқығында саяси қылмыс үшін ұстап берудің жалпы демократиялық идеясының қалыптасуы халықаралық қатынастарда осы концепция позициясын ұлғайтуға әкеп соқтырды.

Бүгінгі таңда қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру институтының маңызы зор. Әрине, бұл қазіргі қылмыстылықтың аумақтық шекарасының жоқтығымен байланысты. Осыған орай, қылмыстылықпен қарсы күресудегі мемлекеттердің ынтымақтастығын құқықтық реттеудің қажеттілігі осы саладағы ұстап беру институтының маңыздылығының өскендігін білдіреді. Ұстап берілетін тұлғалардың құқықтарын және ұстап беру мәселесін шешу кезінде мемлекеттердің мүддесі арасындағы теңбе-теңдік қамтамасыз етілуі тиіс. Сондай-ақ, азаптауға тыйым салу және адамгершілікке қарсы ұстау немесе жазалау, істі әділ сотта қарау құқығы ұстап беруден бас тарту үшін негіз болатындығы жайлы адам құқықтары туралы Еуропалық Соттың шешімінде тікелей көрсетілді. Осыған орай, “әлемде жүріп-тұру жеңілдетілді және қылмыстылық халықаралық өрісте белгілі болды, шетелден қашып кеткен құқбұзушының сотқа тартылатындығы мемлекет мүддесі үшін маңызды болып қала берді.” (“Soering v. Kingdom” ісі бойынша 1989 ж. 7 шілдедегі шешімі) [29, 113 б.].

1985 жылы 14 маусымда осы мемлекеттер арасында жасалған Шенген келісімін жүзеге асыру мақсатында 1990 жылы 19 маусымда ГФР мен Франция мемлекеттерінің Бенилюкс экономикалық одағы қол қойған Шарт адам құқықтары бойынша Еуропалық Соттың жоғарыда аталған ережесін растайды. Аталған шарттың 4 тарауы толығымен ұстап беру мәселесіне арналған. Өз кезегінде, оның жүйесіне кіретін 59-бапта былай делінген: осы тараудың ережелері 1957 жылғы 13 қыркүйектегі ұстап беру туралы Еуропа конвенциясын толықтыруы және оның қолданылуын жеңілдетуі тиіс. Бенилюкс экономикалық одағына жататындармен келісіп жатқан тараптар арасындағы бұл ережелердің 1974 жылғы 10 мамырдағы редакциядағы Хаттамасына, 1962 жылғы 27 шілдедегі қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек және ұстап беру туралы Бенилюкс елдерінің Келісімінің 1 тарауына қатысы бар [30].

Шарттың 63-бабында былай делінген: жоғарыда аталған келісімге сәйкес, келісімге келген тарап 50-баптың 1-тармағына сәйкес (салық төлеу және кедендік заң саласында бұзушылық жасау) қылмыс жасағаны немесе осы қылмысы үшін шығарылған жазаны орындау үшін іздестірілуіне байланысты сұратып отырған тараптың әділет органдарымен қудаланған тұлғаны ұстап беруге міндетті [30]. Осындай тұлғалар бірегей Шенген ақпараттық жүйесіне енгізілінеді, 1957 жылғы ұстап беру туралы Еуропа конвенциясының 16-бабындағы немесе 1974 жылғы редакциядағы Хаттамасы (64-бабы), 1962 жылғы қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы Бенилюкс елдерінің Келісімінің 15-бабының мәніндегі алдын ала ұстау үшін берілетін өтінішпен пара-пар (маңызы бірдей) [30].

Бүгінде ұстап беру институтының ролінің артуы мына фактіні куәландырады, ол халықаралық құқық қалыптарымен, яғни оның ішінде халықаралық қылмыстық құқығымен және адам құқықтарының құқықтарымен реттеліндірілді. Халықаралық-құқықтық реттеудің қосымша дамуына мемлекеттің құқықтық жүйесінің әртүрлілігі де себепші болуда. Экстрадиция арасындағы мемле-

кеттердің арттырып отырған белсенділігі мемлекет ішіндегі құқықтар жүйесінде көрініс алуда, яғни конституциялық, қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу құқығына қатысты заңдардың жобасы жасалып, олар қабылданылды. Халықаралық ұйымдар аясында қарарлар қабылданылып, сот тәжірибесі кең көлемде қалыптасып отыр.

1. Bedi S.D. *Extradition in International law practice*. – Rotterdam, 1966. – 180 p.
2. Грабарь В.Э. *Материалы к истории литературы международного права в России (1647-1917)*. Отв. ред. Дурденевский В.Н. и Крылов С.Б. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – 491 с.
3. Гефтер А.В. *Европейское международное право*. – СПб., 1880. – 457 с.
4. Коровин Е.А. *История международного права. Пособие к лекциям, Вып. 1. (От древности и до конца XVIII века)*. – М., 1946. – 107 с.
5. *Конституция и законодательные акты буржуазных государств XVII-XIX вв. Сборник документов.* / Сост. Блохин Н.Н. – М.: Госиздат, 1957. – 588 с.
6. Никольский Д. *О выдаче преступников по началам международного права*. – СПб., 1884. – 539 с.
7. *The American Journal of International Law*, 1908.-v.2. – pp. 243-251.
8. Панов В.П. *Сотрудничество государств в борьбе с международными уголовными преступлениями*. – М.: Юрист, 1993. – 160 с.
9. Ривье А. *Учебник международного права*. – М., 1893. – 801 с.
10. *An Act redpecting the Extradition of Fugitive Criminals // The Revised statutes of Canada. 1952, v.v (Supplement)*. – Ottawa, 1953. – 56 с.
11. Францъ Листъ. *Международное право с систематическомъ изложении (переводъ с шестаго нѣмецкаго изданія подъ редакціей проф. Грабаря В.Э.)*. – Юриевъ (Дерптъ), 1912. – 760 с.
12. *The American Journal of International Law*, 1935. – V. 1-2. – pp. 300-304.
13. *The American Journal of International Law*, 1928. – V. 22. – pp. 313-319.
14. *Избранные источники по международному частному праву XIX и XX веков. Вып. 1 (Сост. проф. Дурденевский В.И.)*. – М.: Юриздат, Всесоюз. ин-т. юрид. наук НКЮ СССР, 1941. – 76 с.
15. *The American Journal of International Law*, 1926. – V. 20. – pp. 243-251.
16. *Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны. Документы и материалы. Т.1.* – М.: Госполитиздат, 1946. – 803 с.
17. *Международное право в документах. Сборник / Сост. проф. Блатова Н.Т.* – М.: Политическая литература, 1982. – 856 с.
18. Док. Е (CN.4) 983, n.167; *Histori of the UN War Crimes Comission, chap. XIII. "Arrangements for the Surrender of War Criminals"*.
19. Док. Е (CN) 983, n.168.
20. *Мирный договор с Италией от 10 февраля 1947 г. // Международное право. Сборник документов (Сост. Исполинов А.С., Кремнев М.А., Талалаев А.Н. и Шестаков Л.Н.)*. – М.: Юридическая литература, 2000. – 816 с.
21. Trousse P., Vanhzlewijn J. *Les problemi actuels de L'extradition // Revue de droit penal et de criminologie*, 1968. №5. – p. 26-31.
22. Бельсон Я.М. *Международная организация уголовной полиции (Интерпол) // Советское государство и право*, 1974. №12. – с. 92-97.
23. Бельсон Я.М. *Интерпол: прошлое и настоящее // Правоведение*, 1980. №3. – с. 92-97.
24. Лукашук И.И., Наумов А.В. *Международное уголовное право (учебник)*. – М.: Спарк, 1999. – 287 с.
25. *Конституция общенародного государства (сборник документов под ред. Смиртюкова М.С. и Боголюбова К.М.)*. – М.: Политиздат, 1978. – 247 с.
26. Шутилов В.П. *Международная правовая помощь по уголовным делам // Советское государство и право*, 1974. №3. – с. 85-91.
27. *Конституция государств-участников СНГ*. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА. 1999. – 736 с.
28. *Konstytucja Rzeczypospolitej – Warszawa*, 1997. – 96 p.
29. *Решение от 7 июля 1989 г. по делу "Soering v. Kingdom" // European Court of Human Rights*, 1989. – A/Vol. 161. – p. 113-117.
30. *Договор о реализации шенгенского соглашения между правительствами стран экономического союза Бенилюкса, Федеративной Республики Германия и Французской Республики от 14 июня 1985 г. (Шенген, 19 июня 1990г.) // Юрист-справочная правовая система. Юрист 4.0 / Документ "Шенгенская соглашения между правительствами стран Бенилюкс от 19.06.90"*.

Резюме

В данной статье рассматриваются становление и развитие института выдачи преступников.

Summary

In given article formation and development of institute of delivery of criminals is considered.

**ҚОЛДАНЫСТАҒЫ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ЗАҢЫНЫҢ
ЖАҒДАЙЫ ТУРАЛЫ**

Г.Н. Танарыкова – аға оқытушы, Қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасы

Қазақстан Республикасында Тілдерді дамыту мен қолданудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік Бағдарламасы қабылданып, ҚР Президентінің 2011 жылғы 29 маусымдағы №110 Жарлығымен бекітілген. Бұл құжат қоғамдық өмірдің барлық саласында тілдерді дамыту мен қолдану және мемлекеттік тілді кең ауқымды қолдану үшін жағдай жасауға байланысты өзекті проблемаларды шешудің нормативтік-ұйымдастырушылық негізі болып табылады – делінген.

Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаев: «Біз барша қазақстандықтарды біріктірудің басты факторы болып табылатын қазақ тілінің одан әрі дамуы үшін жағдай жасауға барлық күш-жігерімізді салуымыз керек. Сонымен бірге емімізді тұратын барлық халықтардың өкілдері ана тілдерінде еркін сөйлей, оқи алуына, оны дамытуға қолайлы жағдай тудыру қажет» деп атап көрсеткен.

Адам қоғамының заңсыз өмір сүре алмайтыны белгілі. Ұлы ақын Мағжан Жұмабаев «Ұлттың ұлт болуына бірінші шарт – тіл» деген екен. Қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесіне ие болуы Тәуелсіздігіміздің жемісі, елдік тұғыры. Еліміздің егемендік алуына байланысты, бүгінгі таңда қазақ тілінің мәртебесі көтерілді.

Қазақстан Республикасының 11 шілде 1997 жылғы «Мемлекеттік тіл туралы» Заңының 4 бабында «Мемлекеттік тіл – мемлекеттің бүкіл аумағында, қоғамдық қатынастардың барлық саласында қолданылатын мемлекеттік басқару, заң шығару, сот ісін және іс-қағаздар жүргізу тілі» – деп жазылған. Дегенмен, аталған заңның қабылданғанына 14 жыл, Қазақстан Республикасының Тәуелсіздік алғанына 20 жыл болса да, өкінішке орай, қазақ тілінде қабылданған заңдар ешқандай сын көтермейді, тіптен орыс тілінде дайындалған заңдарды қазақшаға аударғанда сараптама жүргізілетіндігі күмән тудырады. Заң қазақ тілінде жазылып, қазақ тілінде талқыла-нып, қазақ тілінде қабылданатын уақыт жетті.

Қылмыстық іс жүргізу заңы мемлекеттік маңызды құқықтық актілерінің біріне жатады. Қылмыстық істер жүргізу заңының міндеттері қылмыстарды тез және толық ашу, оларды жасаған адамдарды әшкерелеу, қылмыстық жауапқа тарту және қылмыстық сот ісін жүргізу болып табылады. Қылмыстық істер жүргізу міндеттерінің тиімді жүзеге асырылуына әсер ететін мән-жайлардың бірі қолданып жүрген ұғымдардың дұрыс түсіндірілуі деп ойлаймын. Қылмыстық істер жүргізу заңында қамтылған ұғымдар бұрыннан қалыптасқан болса, ал кейбіреулері кейінгі кезде, яғни 1997 жылы заңды талқылау барысында орыс мәтінінен дұрыс аудармау салдарынан орын алды.

Заңгерлік қызмет – адамдардың тағдырын шешетін, елдің алдында әділеттілікті паш ететін жауапты қызмет. Заманның дамуы барлық салаға да жаңа міндеттер, жаңа талаптар қойып отыр. Еліміздің ертеңі – жастар, оларды отан сүйгіш, заңды жетік білетін азамат ретінде тәрбиелеу басты борышымыз.

Заңдарды дайындау негізінен ресми тілде жүргізіледі, ал оларды мемлекеттік тілдегі нұсқасын дайындау аудармашының еншісінде. Аудармашыларымыз заң терминдерін өз бетінше жаңа сөз шығару арқылы аудару салдарынан құқықтану факультеттерінде оқитын болашақ заңгерлер кейбір заң мәтіндерін қате түсінуде. Қазақ тілінде шығарылған кейбір заңдарды орысша мәтінін оқымай түсіну өте қиын. Заңның мәтінін аударғанда бір ұғымның бірнеше түсінігі беріледі. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексінің (ары қарай ҚІЖК) 68 бабының 1 бөлігінде сезіктінің түсінігі берілген, яғни «тергеуші, анықтаушы қылмыс жасады деп күмән келтіргендігін хабарлап, соған байланысты осы Кодексте белгіленген негіздерде және тәртіппен өзіне қатысты қылмыстық іс қозғалған, не ұстау жүзеге асырылған, не айыпталғанға дейін жолын кесу шарасы қолданылған адам сезікті болып табылады» – делінген. Осы баптың 7 бөлігінде сезіктінің құқықтары берілген, бірақ сезіктіні «күдікті» – деп атаған, ал орыс тілінде бір ғана

мәтінде «подозреваемый» деп аталады. Аталған кодекстің 10 бабының 2 бөлігінде «Соттардың адам мен азаматтың Конституциямен баянды етілген құқықтары мен бостандықтарына нұқсан келтіретін заңдарды және өзге де нормативтік құқықтық актілерді қолдануға құқығы жоқ...» – деп көрсетілген. Менің ойымша «баянды етілген» деген сөздің орнына «Конституциямен бекітілген» – деп айтылса дұрыс болар еді. 11 баптың 2 бөлігі орысшадан төмендегідей аударылған: «Соттың үкімі бойынша және заңға сәйкес болмаса, ешкім де қылмыс жасағаны үшін кінәлі деп таныла алмайды, сондай-ақ қылмыстық жазаға тартыла алмайды», ал орысша нұсқасында: «Никто не может быть признан виновным в совершении преступления, а также подвергнут уголовному наказанию иначе, как по приговору суда и в соответствии с законом.» – деп көрсетілген. «В соответствии с законом» – деген сөз, қате «заңға сәйкес болмаса» – деп аударылған. Біздің пікірімізше осы бөлікті орыс тілінен: «Заңға сәйкес және соттың үкімінсіз ешкімде қылмыс жасағаны үшін кінәлі деп танылмайды, сондай-ақ қылмыстық жазаға тартылмайды» – деп аударған дұрыс болар еді. Занды ресми тілден мемлекеттік тілге аударудың бір ерекшелігі, сөздерді тікелей сөзбе-сөз емес заңның мағнасына қарай аудару, яғни заң шығарушының ойы мен идеясын сол норма арқылы заңды орындаушылар мен оны қолданушыларға дәлме-дәл жеткізу – деп, ойлаймын.

ҚІЖК-нің Қылмыстық ізге түсуді болдырмайтын жағдайлар – деген 37 бабының 1 бөлігі «Қылмыстық іс қозғауға болмайтын, ал қозғалған іс тоқтатылуға тиіс» жағдайлар... – деп аударылған. Аталған баптың орысша мәтіні: «Уголовное дело не может быть возбуждено, а возбужденное подлежит прекращению...», яғни қазақша мәтіні «тоқтатылуға тиіс емес, қысқартылуға тиіс» – деп аударылуы керек еді. Себебі қылмыс оқиғасы болмаса, әрекетте қылмыс құрамы болмаса, т.с., не себепті ол іс тоқтатылуы керек? 37 баптың 5 және 7 бөліктеріндегі «байқағаннан және байқаған» деген сөздің орнына «анықтағаннан және анықтаған» деген сөзді қолдану дұрыс болар еді. 38 баптың 1 бөлігінің орысша мәтіні: «Суд, прокурор, а также с согласия прокурора следователь или орган дознания, при наличии соответствующих обстоятельств, вправе прекратить уголовное дело с освобождением лица от уголовной ответственности в связи с примирением потерпевшего с подозреваемым или обвиняемым в случаях, предусмотренных частью второй статьи 67 Уголовного кодекса Республики Казахстан реабилитирующим обстоятельствам, предусмотренным в Уголовном кодексе Республики Казахстан. Суд в таких случаях вправе также постановить обвинительный приговор с освобождением от уголовной ответственности» қазақ тіліне: «Сот, прокурор, сондай-ақ прокурордың келісімімен тергеуші немесе анықтау органы тиісті жағдаяттар болған кезде жәбірленушінің сезіктімен немесе айыпталушымен ымыраласуына байланысты Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 67-бабында көзделген жағдайларда, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінде көзделген ақтамайтын өзге де жағдаяттар бойынша адамды қылмыстық жауаптылықтан босата отырып, қылмыстық істі қысқартуға құқылы. Мұндай жағдайларда сот қылмыстық жауаптылықтан босата отырып, айыптау үкімін шығаруға да құқылы.» – деп аударылған. Орысша мәтініндегі «обстоятельств, обстоятельствам» деген сөздер, «жағдайлар» – деп, аударылудың орнына, түсініксіз, қазақ тілінде болмаған «жағдаяттар» деген сөзге аударылған, ал «с примирением» – «татуласуына» деген сөз «ымыраласуына» деп аударылған. ҚІЖК-нің 38 бабының 1 бөлігінде ҚК-тің 67 бабына сілтеме жасалса да, аудармашылар ол қандай бап, не туралы айтылғанына көңіл аудармай, заң тілінде қолданылмайтын «ымырласу» деген сөз қолданылған. ҚР ҚК-нің 67 бабы – жәбірленушімен татуласуына байланысты қылмысты жауаптылықтан босату – деп аталады. Әрбір мамандақтың өз тілі бар, сондықтан заңдарды ресми тілден мемлекеттік тілге аударғанда осы қағидадан ауытқымау керек деп ойлаймын. Авторлар Х.Махмудов, Ғ.Мұсабаев 1987 жылы Қазақ Совет энциклопедиясының бас редакциясы шығарған – Қазақша-орысша сөздігінде «жағдаят» деген сөз жоқ, ал «жағдай» – деген сөз «условие, обстоятельство» – деп аударылған. 38 баптағы «көзделген» – деген сөз «көрсетілген» деп айтылса дұрыс болар еді.

ҚІЖК-нің 50 бабының 5 бөлігінің орысша мәтінінде: «Приостановленное дело подлежит прекращению по истечении сроков давности, установленных уголовным законом, если по делу нет сведений о прерывании течения срока давности.» десе, ол қазақ тіліне: «Тоқтатылып қойған іс, егер іс бойынша ескіру мерзімін үзу туралы мәлімет болмаса, қылмыстық заңмен белгіленген ескіру мерзімінің аяқталуы бойынша тоқтатылуға тиіс», – деп аударылған, яғни тоқтатылған іс тоқтатылуға тиіс – делінген. Аталған норманы қазақ тілінде: «Тоқтатылған іс бойынша

ескіру мерзімі үзілді деген мәлімет болмаса, қылмыстық заңмен белгіленген ескіру мерзімінің өтуіне байланысты қысқартылуға жатады» – деп аудару керек еді.

ҚДЖК-нің 374 бабы – Үкімнің түрлері, орысша мәтіні: «*Приговор суда может быть обвинительным или оправдательным*», ал қазақшаға: «*Сот үкімі айыптаушы немесе ақтаушы болуы мүмкін*» – деп аударылған. Аталған норма қазақ тілінде: «*Соттың айыптау немесе ақтау үкімі болуы мүмкін*» – деп аударылуы тиіс еді. ҚДЖК баптарын түгелдей орысша нұсқасымен салыстыру мүмкін емес, кемшіліктерді аталған кодекстің кез келген бабынан кездестіруге болады. Заңның дұрыс аударылмауы қарапайым халықты ғана емес, болашақ заңгерлерді де шатастыруда.

Біздің ойымызша, ресми тілде дайындалған заң жобасын кәсіби аудармашылар емес, тәжірибелі заңгерлер, мамандар аударса мағынасы бұзылмай, түсінікті дұрыс аударылар еді. Заң мәтіні заңгерлерге де, барлық халыққа да түсінікті болуы керек.

Ресми және мемлекеттік тілдерде қабылданған заңдардың бірдей заң күші бар. Бірақ мемлекеттік тілде қабылданған, қазіргі уақытта қолданыста жүрген заңдар, оның ішінде қазақ тіліндегі ҚР Қылмыстық істер жүргізу кодексі орысша нұсқасымен қайшы болса, қай тілдегі заңға артықшылық беруге болады?

1. *Қазақстан Республикасының Конституциясы, 30.08.1995 ж.*
2. *Қазақстан Республикасындағы ТІЛДЕР туралы негізгі заң актілері, – Алматы: «Юрист», 2011.*
3. *Қазақстан Республикасының Қылмыстық істер жүргізу кодексі, – Алматы: «Юрист», 2004, 2010.*
4. *ҚР Қылмыстық кодексі, – Алматы: «Юрист», 2010.*
5. *Уголовно-процессуальный кодекс РК, – Алматы: «Юрист», 2004.*
6. *Правовой справочник « Законодательство», «Юрист», 2011.*
7. *Қазақша-орысша сөздік, Қазақ Совет Энциклопедиясының бас редакциясы, – Алматы, 1987.*

Резюме

В статье рассматриваются вопросы несоответствия формулировок нормы уголовно-процессуального кодекса на казахском языке с нормами УПК на русском языке.

Resume

In this article is discussed mismatch formulation of a rule of criminal procedure code of the Kazakh language with the norms of the CPC in Russian.

ОСОБЕННОСТИ ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО РАССЛЕДОВАНИЕ

Г.Ж. Османова – старший преподаватель, кафедра уголовно-правовых дисциплин Института права и экономики КазНПУ им. Абая

Органы предварительного следствия и дознания, представляя собой элементы единой правовой системы борьбы с преступностью, функционируют в тесном взаимодействии, которое является важным условием устойчивости и действенности этой системы.

Предварительно расследование – это институт уголовно-процессуального права. Нормы этого института регламентируют условия начала предварительного расследования и общие условия его производства, общие условия и порядок производства следственных действий, порядок привлечения в качестве обвиняемого и его допрос, формы и порядок приостановления и окончания предварительного расследования. К этому институту можно также отнести нормы, регламентирующие порядок обращения в суд за разрешением для производства определенных процессуальных действий, порядок обжалования прокурору и в суд решений и действий следователя, прокурора. Также к нормам института предварительного расследования можно отнести и многие другие нормы УПК.

От оптимальности правового регулирования во многом зависит эффективность предварительного расследования. Следует отметить, что УПК Казахстана содержат достаточно много противоречий и неточностей. Некоторые формулировки весьма громоздки.

Предварительным расследованием, согласно п. 16 ст. 7 УПК, является процессуальная форма досудебной деятельности уполномоченных органов в пределах установленных УПК полномочий по выявлению, установлению и закреплению совокупности обстоятельств дела и привлечению лиц, совершивших преступление, к уголовной ответственности.

В предварительное расследование включается также и деятельность иных участников процесса: эксперта, свидетеля, переводчика, специалиста, понятых.

Предварительное расследование, основной составной частью которого является предварительное следствие, – самостоятельная стадия уголовного процесса. Предварительное следствие является обязательным по большинству уголовных дел. Начинается предварительное расследование с момента возбуждения уголовного дела и оканчивается:

- 1) вынесением постановления о прекращении уголовного дела;
- 2) составлением и утверждением прокурором обвинительного заключения или обвинительного акта;
- 3) составлением и утверждением прокурором постановления о направлении дела в суд для применения принудительной меры медицинского характера [1].

Предварительное расследование включает в себя только процессуальную деятельность. Оперативно-розыскная деятельность, имеющая также большое значение для раскрытия преступлений, не включается в предварительное расследование, является самостоятельным видом правоохранительной деятельности.

В ходе предварительного расследования могут применяться лишь те меры, которые прямо предусмотрены в Уголовно-процессуальном кодексе.

Одной из особенностей дознания и предварительного расследования являются следующие задачи:

1. Быстрое и полное раскрытие и расследование преступления. В принципе не бывает нераскрываемых преступлений. Бывают нераскрытые преступления. Низкая раскрываемость преступлений и низкое качество предварительного расследования имеют объективные и субъективные причины.

2. Своевременное привлечение лиц, виновных в совершении преступления, в качестве обвиняемых, собирание доказательств и оказание содействия в собирании доказательств участникам со стороны защиты так, чтобы их было достаточно для рассмотрения дела в суде.

3. Возмещение причиненного преступлением материального ущерба или создание условий для его возмещения.

В целях возмещения материального ущерба, причиненного преступлением, а также возможной конфискации дознаватель, следователь обязаны:

- 1) принимать меры к отысканию похищенного имущества и возвращению его собственникам;
- 2) выяснять объем нанесенного преступлением ущерба, устанавливать лиц, которые могут нести за него материальную ответственность;
- 3) принимать меры к своевременному наложению ареста на имущество;
- 4) принимать меры к сохранности арестованного имущества;
- 5) своевременно признавать лиц гражданскими истцами и гражданскими ответчиками.

4. Установление и устранение обстоятельств, способствовавших совершению преступления. Наряду с установлением и доказыванием иных обстоятельств, входящих в предмет доказывания, подлежат установлению также и обстоятельства, способствовавшие совершению преступления.

Одно из особенностей дознания и предварительного расследования является завершающий этап предварительного расследования.

Завершающий этап дознания и предварительного расследования – это совокупность процессуальных действий, которые призваны выполнять ряд важнейших функций:

- систематизацию и анализ собранных по делу доказательств;
- определение их достаточности (разумеется, с точки зрения лица, производившего расследование) для направления дела в суд, где оно будет разобрано по существу, либо для принятия какого-то иного итогового решения, завершающего дознания и предварительного расследования (о прекращении дела, направлении его в суд с целью применения принудительных мер медицинского характера и т.п.);
- проверку полноты имеющихся материалов и принятие мер к устранению пробелов;
- обязательное предоставление обвиняемому и его защитнику возможности ознакомиться со всеми материалами дела;
- ознакомление с материалами дела, по которому производилось дознание и предварительное расследование, Других участников судопроизводства (потерпевшего, гражданского истца и др.), если они изъявят желание сделать это;

– выявление с помощью названных участников производства по делу пробелов и неясностей, которые могли быть допущены во время предварительного расследования;

– принятие мер к устранению таких пробелов и неясностей;

– обеспечение обвиняемого и других участников данными, имеющими значение для дела, знание которых крайне необходимо для отстаивания ими своих прав и законных интересов при разбирательстве дела судом по существу. Именно такой подход сложился в наши дни к пониманию сущности и значения рассматриваемого этапа дознания и предварительного расследования уголовных дел. В нем, разумеется, есть ряд достоинств. Однако считать его единственно возможным и приемлемым едва ли будет оправданным. Опыт прошлых лет и современный опыт ряда зарубежных стран говорит о том, что регламентация завершающего этапа дознания и предварительного (досудебного) расследования уголовных дел может иметь множество вариантов.

Окончание предварительного расследования – это заключительная часть (этап) стадии предварительного расследования, которая наступает тогда, когда все следственные (процессуальные) действия по полному, всестороннему и объективному исследованию обстоятельств дела закончены и необходимо принимать решение о дальнейшей судьбе дела.

Окончание предварительного расследования состоит из следующих действий следователя (органа дознания):

1) систематизации материалов (в хронологическом или тематическом порядке) и оценки собранных доказательств;

2) оформления производства по делу;

3) уведомления участников уголовного процесса об окончании предварительного расследования;

4) выяснения желает ли обвиняемый иметь защитника и вызова последнего, если получен утвердительный ответ;

5) оформления отказа обвиняемого от защитника или его просьбы об ознакомлении с материалами дела отдельно от защитника;

6) разъяснения обвиняемому права ходатайствовать о рассмотрении его дела судом с участием присяжных заседателей, а также юридических последствий удовлетворения такого ходатайства;

7) фиксации поступившего ходатайства в специальном протоколе;

8) уведомления других обвиняемых, что заявлено ходатайство о рассмотрении дела судом присяжных;

9) предъявления потерпевшему, гражданскому истцу, гражданскому ответчику или их представителям, обвиняемому и его защитнику материалов предварительного следствия для ознакомления и составление соответствующего протокола;

10) разрешения поступивших ходатайств;

11) принятия решения, определяющего дальнейшее движение уголовного дела;

12) составления итогового документа, которым завершается предварительное расследование (обвинительного заключения и т.п.).

По мнению некоторых ученых, к рассматриваемому этапу следует также относить:

– извещение прокурора и указанных в законе заинтересованных лиц о прекращении дела;

– рассмотрение прокурором жалоб на решение о прекращении уголовного дела и принятие по ним решений; проверку прокурором законности и обоснованности окончательного по делу решения [2];

– направление прокурором уголовного дела судье [3].

Общепринято выделять как минимум три вида окончания предварительного расследования:

– составлением обвинительного заключения;

– вынесением постановления о прекращении уголовного дела;

– вынесением постановления о направлении дела в суд для рассмотрения вопроса о применении принудительных мер медицинского характера.

Значение обвинительного заключения состоит в том, что оно определяет границы судебного разбирательства. Суд может рассматривать дело только в отношении обвиняемых и лишь в пределах того обвинения, которое сформулировано в обвинительном заключении. Изменить обвинение суд может только, если:

– этим не ухудшится положение подсудимого;

– не нарушится его право на защиту;

– не будет вменено обвинение более тяжкое или существенно отличающееся по фактическим обстоятельствам от обвинения, изложенного в обвинительном заключении.

Что касается содержания обвинительных документов, служащих основанием для разбирательства дела по существу, то оно должно быть максимально кратким: приводятся данные о личности обвиняемого, о месте, времени, способе совершения преступления и его квалификации. К ним могут быть приложены списки лиц, подлежащих вызову в суд. Перечисление и анализ доказательств, выводы о доказанности или не доказанности каких-то значимых для дела обстоятельств не требуются.

1. ҚР Қылмыстық іс жүргізу кодексі 1997 жыл 13 желтоқсан.

2. Приказ Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан от 23 февраля 2001 года N24 "Об организации прокурорского надзора за законностью рассмотрения уголовных дел в судах".

3. Указание Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан от 4 апреля 2001 года N 56/23 О порядке осуществления прокурорского надзора за законностью оперативно-розыскной деятельности, следствия, дознания и административного производства в органах внутренних дел на транспорте и представлении статистической отчетности об их деятельности.

Түйін

Бұл мақалада алдын ала тергеу жүргізу органдарының кейбір ерекшеліктері туралы қарастырылған. Алдын ала тергеу түсінігіне кодекс бойынша анықтама беріліп, қылмыстық іс жүргізу тұрғысынан кейбір ерекшеліктері ажыратылып көрсетілген.

Summary

This article discusses some of the features of the preliminary investigation. Given the notion of a preliminary investigation under the Code, as opposed to some of the features of the criminal - procedural side.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОИЗВОДСТВА ПО ДЕЛАМ О ПРЕСТУПЛЕНИЯХ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Т.Т. Балашов – д.ю.н., директор Института Права и экономики КазНПУ им. Абая

Демократические преобразования в обществе, необходимость совершенствования правоприменительной практики, в том числе и в уголовном процессе Республики Казахстан, привели к реформированию многих сфер общества. Следует отметить, что данные преобразования коснулись и многих других стран СНГ. Так, в Конституциях Российской Федерации, Кыргызской Республики, Республики Таджикистан, Армении /1/, обнаруживается стремление следовать идеям правового государства, закрепляющим основные права и свободы человека и гражданина. Концепция развития любого правового государства определяет высшей ценностью человека его права и свободы. Как правильно, на наш взгляд отмечает В.С. Нерсисянц, что «правовое государство – это такое государство, в котором создаются условия для наиболее полного обеспечения прав и свобод человека и гражданина, а также наиболее последовательного связывания с помощью права политической власти в целях недопущения злоупотреблений» /2/.

Республика Казахстан, утверждая себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, провозглашая высшими ценностями жизнь, права и свободы человека (ст. 1 Конституции РК) /3/, гарантирует обеспечение прав и свобод несовершеннолетних. В соответствии со ст. 27 Конституции РК брак и семья, материнство, отцовство и детство находятся под защитой государства; забота о детях и их воспитание являются естественным правом и обязанностью родителей.

Рассматривая вопросы по совершенствованию производства по делам о преступлениях несовершеннолетних необходимо затронуть и положения «Концепции развития системы Ювенальной юстиции в Республике Казахстан на 2009-2011 годы» /4/. В соответствии с которой одним из приоритетных направлений государственной социальной политики является обеспечение соблюдения прав ребенка, что предполагает признание за ним всей полноты социально-экономических, политических, личных прав и свобод, закрепленных в Конституции Республики Казахстан, международных договорах и иных нормативных правовых актах.

Обеспечение соблюдения прав несовершеннолетних непосредственно связано с их правовой защитой. Под правовой защитой понимается совокупность нормативных правовых актов, уста-

навливающих правовой статус несовершеннолетних как участников общественных отношений (права, обязанности, гарантии соблюдения прав и обязанностей) и закрепляющих основы организации деятельности системы органов по работе с несовершеннолетними. Правовая защита охватывает всю сферу жизнедеятельности несовершеннолетних: воспитание, образование, здравоохранение, труд, социальное обеспечение, досуг. Правовая защита несовершеннолетних включает защиту прав и интересов детей, попавших в сферу отправления правосудия по уголовным делам. Такая защита в мировой практике осуществляется в рамках специализированной системы правосудия для несовершеннолетних (ювенальной юстиции).

В Республике Казахстан с 2001 года в целях изменения методов работы с несовершеннолетними в системе уголовного правосудия проводится работа по инициированию проекта «Ювенальная юстиция в Казахстане», определены его цели, задачи и принципы. 30 марта 2007 года на заседании Совета по правовой политике при Президенте Республики Казахстан рассмотрен вопрос о создании системы ювенальной юстиции в Казахстане, где в целом поддержаны предлагаемые основные подходы к созданию ювенальной юстиции и заинтересованным государственным органам рекомендовано завершить разработку модели специализированных служб ювенальной юстиции.

Действующий Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан /5/ сохранил прежнюю дифференциацию уголовного процесса в отношении несовершеннолетних. Производство по уголовным делам в отношении несовершеннолетних осуществляется в общем порядке с изъятиями, предусмотренными главой 52 УПК РК. Одним из особых производств в уголовном процессе Республики Казахстан является производство по уголовным делам о преступлениях, совершенных несовершеннолетними. В.В. Вандышев отмечает, что «особое производство – это урегулированная уголовно-процессуальным законом и базирующаяся на общих правилах (принципах) уголовного судопроизводства специфическая форма правоотношений и деятельности участников судопроизводства, обусловленных характером и степенью тяжести преступлений, социально-правовым статусом либо социально-психологической и психической характеристикой лиц, подлежащих уголовной ответственности» /6/.

Указанное производство, так или иначе, отличается от общего порядка производства по уголовным делам. Для несовершеннолетних, когда они несут ответственность за свои преступления, закон устанавливает дополнительные гарантии и дополнительные меры к охране их интересов, исходя из необходимости максимальной защиты их прав. По этим категориям дел процессуальные гарантии не сокращаются, а расширяются, усиливаются. С одной стороны, это производство является органической частью общего уголовного процесса, подчинено его принципам и общим нормам, с другой стороны, процессуальные нормы, касающиеся несовершеннолетних, имеют значительную специфику и выделены законодателем в особое производство.

Законодатель Республики Казахстан выделяет производство по уголовным делам в отношении несовершеннолетних с целью их особой, специальной защиты. Главным основанием выделения данного производства является возраст несовершеннолетних. До достижения 18-летнего возраста считается, что они воспринимают окружающий их мир и самих себя через призму психофизиологического и социального роста, созревания (пубертации). Таким образом, подросток может неадекватно реагировать на воздействие окружающей его среды. Отсутствие у несовершеннолетнего в связи с возрастом качеств взрослого человека: образования, профессии, жизненного опыта, не позволяет ему правильно оценить ситуацию, в которой он оказался, и поэтому эти качества восполняются с помощью повышенной правовой защиты. Можно согласиться с Э.Б. Мельниковой, которая считает, что несовершеннолетний как человек, не достигший определенного возраста, с достижением которого закон связывает его полную дееспособность, то есть реализацию в полном объеме провозглашенных человеку и гражданину Конституцией и другими законами страны субъективных прав и юридических обязанностей, характеризуется возрастной неадаптированностью, что и является одной из главных причин необходимости его повышенной юридической защиты, в том числе и судебной /7/. По нашему мнению в подростковом возрасте развиваются процессы самосознания и самоопределения, приводящие к той жизненной позиции, с которой человек начинает самостоятельную жизнь. В течение этого периода ломаются все прежние отношения ребенка к миру и к самому себе. Исследователи отмечают, что подростковый возраст является узловым, так как присущие ему особенности и психологические изменения при определенных условиях жизни, деятельности и воспитания ребенка становятся устойчивыми чертами его личности. Справед-

ливость этого мнения подтверждают многие ученые. Так Г.И. Забрянский пишет, что «освоенные в подростковом периоде формы социальных отклонений сохраняются нередко в юношеском периоде и даже на старших возрастных этапах социализации» /8/.

Все особенности производства по уголовным делам в отношении несовершеннолетних традиционно подразделяют на особенности досудебного и судебного производства. К особенностям досудебного производства по уголовным делам в отношении несовершеннолетних, можно отнести: 1) особенности предмета доказывания (ст. 481 УПК РК); 2) обязательное участие защитника несовершеннолетнего (ст. 486 УПК РК); 3) участие законных представителей несовершеннолетнего (ст. 487 УПК РК) 4) возможность применения особой меры пресечения к несовершеннолетнему – отдача несовершеннолетнего под присмотр (ст.ст. 147, 491 УПК РК); 5) возможность применения задержания, а также заключения под стражу лишь в исключительных случаях, когда это вызывается тяжестью совершенного преступления (ч. 3 ст. 491 УПК РК); 6) особый порядок вызова несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого к следователю или в суд (ст. 484 УПК РК); 7) обязательное участие педагога или психолога при производстве процессуальных действий с участием несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого, не достигшего шестнадцатилетнего возраста, а также достигшего этого возраста, но имеющего признаки отсталости в психическом развитии; участие педагога или психолога по делам несовершеннолетних, достигших шестнадцатилетнего возраста по усмотрению следователя, суда либо по ходатайству защитника, законного представителя (ст. 488 УПК РК); 8) продолжительность допроса несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого составляет в общей сложности 4 часа в день (ч. 2 ст. 485 УПК РК); 9) требование выделения уголовного дела о преступлении с участием несовершеннолетнего в отдельное производство, если несовершеннолетний участвовал в совершении преступления вместе со взрослым (ст. 483 УПК РК).

В рамках рассмотрения вопросов по совершенствованию производства по делам о преступлениях несовершеннолетних в Республике Казахстан необходимо в первую очередь повышать профессиональную подготовку органов и должностных лиц, осуществляющих производство по таким делам, обеспечивать строгое соблюдение норм Конституции, уголовно-процессуального закона РК в части особенностей производства по делам о преступлениях несовершеннолетних, дополнительных гарантий, закрепленных в законодательных актах республики, а также в международных договорах, ратифицированных государством.

Параллельно с этим чтобы помощь несовершеннолетнему, подозреваемому и обвиняемому была действенной, необходимо, чтобы она осуществлялась указанными в законе средствами и способами защиты (ст. 74 УПК РК). Особой заботой законодателя должно стать максимальное правовое обеспечение участников уголовного судопроизводства законными средствами защиты своих прав и законных интересов. Это «исходит из универсальной обязанности государства признавать, соблюдать и защищать права и свободы человека и гражданина» /9/. Необеспечение обвиняемому возможности лично отстаивать свои интересы в уголовном судопроизводстве всеми допустимыми средствами и способами или ограничение его возможности воспользоваться помощью адвоката (защитника) является существенным нарушением уголовно-процессуального закона, влекущим отмену приговора и признание недействительными иных решений и действий /10/.

По этому поводу заслуживает внимания мнение Д.К. Канафина, который отмечает: «развитие правовых актов, регулирующих возбуждение, расследование и судебное рассмотрение уголовных дел, планомерно и целенаправленно происходит по пути совершенствования средств и способов защиты прав личности, подробного и четкого закрепления основных демократических ценностей, а также общепризнанных идеалов и принципов свободного, гуманного общества. Вместе с тем, механизм юридической регламентации прав человека, средств и способов их полноценной реализации в рамках производства по уголовным делам нуждается в дальнейшем улучшении и детализации. Действующее уголовно-процессуальное законодательство, к сожалению, все еще не свободно от некоторых устаревших, рудиментарных положений и правил, порой весьма существенно ограничивающих возможности эффективной защиты прав граждан» /11/.

Немаловажную роль играет реализация прав и законных интересов самих несовершеннолетних подозреваемых и обвиняемых. На наш взгляд, понятие «права» и «законные интересы» несовершеннолетнего подозреваемого и обвиняемого однопорядковые и часто совпадающие. Содержанием прав являются определенные интересы, потому что наделение правом означает возмож-

ность удовлетворения интересов, обеспеченную государством /12/. Вместе с тем, они являются самостоятельными, так как законные интересы могут быть нереализованы в случаях, когда законные интересы не опосредованы соответствующими субъективными правами, т.е. не оформлены нормативно в качестве таковых.

По мнению О.А. Зайцева, под законными интересами подозреваемого необходимо подразумевать «...предусмотренную уголовно-процессуальным законодательством направленность его на законные средства опровержения выдвинутого подозрения и устранения всех отрицательных факторов, которые явились причиной, сопутствовали, или реально могут наступить в результате непосредственного его вовлечения в уголовное судопроизводство» /13/. Незаконность же интересов несовершеннолетнего подозреваемого и обвиняемого характеризуется направленностью на прямо запрещенные уголовно-процессуальным законом средства достижения указанных целей (стремлением не соблюдать требований избранной меры пресечения; фальсифицировать доказательства; оказывать различного характера давление на свидетелей т.п.). В связи с изложенным, на наш взгляд, *законные средства защиты несовершеннолетних подозреваемых и обвиняемых* – это установленные уголовно-процессуальным законом нормы, которые обеспечивают несовершеннолетнему подозреваемому и обвиняемому возможность защищаться от подозрения и предъявленного обвинения как лично самому (например, представление доказательств, заявление ходатайств и т.п.), так и с помощью защитника, а также законного представителя. Средства защиты подразделяются в зависимости от того, в какой стадии процесса и кем они могут быть использованы, одни из них используются только несовершеннолетним подозреваемым, обвиняемым (например, дача объяснений по обстоятельствам дела), другие – только защитником (например, выступление с защитительной речью в суде первой инстанции, когда защита осуществляется с помощью адвоката), и тем и другим (например, ознакомление с материалами дела).

Способы защиты несовершеннолетних подозреваемых и обвиняемых – это правила и приёмы работы защитника, обязательные к выполнению в целях наиболее успешной его деятельности. Многие из этих правил и приёмов сформулированы в УПК РК (например, недопустимость защиты одним защитником двух несовершеннолетних подозреваемых и обвиняемых, если интересы защиты одного из них противоречат интересам другого (ч. 4 ст. 70 УПК РК); невозможность для адвоката отказаться от принятой на себя защиты несовершеннолетнего подозреваемого и обвиняемого (ч. 5 ст. 70 УПК РК).

Как уже было отмечено, несовершеннолетний, подозреваемый и обвиняемый имеют право и лично использовать целый комплекс предоставленных ему законом полномочий. О наличии у несовершеннолетнего, подозреваемого и обвиняемого прав на производство всех дозволенных уголовно-процессуальным законом действий должны сообщить им следователь, прокурор, судья.

Таким образом, в Республике Казахстан законодатель с учетом возраста, психологических и др. особенностей несовершеннолетних закрепил нормы, гарантирующие реализацию прав и законных интересов несовершеннолетних. Вместе с тем необходимо постоянно осуществлять работу по совершенствованию законодательства, регулирующего производство по делам о преступлениях несовершеннолетних, тщательно исследовать международные принципы и стандарты защиты прав несовершеннолетних, их систематизации, определению возможности их имплементации в правовую систему страны. Дальнейшее совершенствование производства по делам о преступлениях несовершеннолетних должно быть основано на соблюдении принципов международного права и национального законодательства.

1. См.: *Новые конституции стран СНГ и Балтии / Сборник документов*, – М.: Манускрипт, Юрайт, 1998.
2. *Нерсесянц В.С. История идей правовой государственности*. – М., 1993. – С. 15.
3. *Конституция Республики Казахстан – принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года*. Алматы, 2010. – Далее УПК РК.
4. *Концепция развития системы Ювенальной юстиции в Республике Казахстан на 2009-2011 годы*. Одобрена Указом Президента Республики Казахстан от 19 августа 2008 года №646.
5. *Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан, утвержденный 13 декабря 1997 года №206-І*. – Алматы: ЮРИСТ, 2010. – Далее УПК РК.
6. *Вандышев В.В. Уголовный процесс: Курс лекций*. – СПб., 2004. – С. 833.
7. *Мельникова Э.Б. Ювенальная юстиция: Учебное пособие*. – М.: Российский благод. фонд «НАН», 1999. – С 6.

8. Забрянский Г.И. *Возрастные особенности городской и сельской преступности несовершеннолетних: сходство и различие // Несовершеннолетние: их возрастные особенности и проблемы ответственности: Сб. научных трудов. – М., 1992. – С. 76.*

9. Божьев В.П. *Конституционные основы уголовно-процессуальной деятельности органов внутренних дел: Лекция. – М., 1995. – С. 3.*

10. *Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. Лебедева В.М.; Науч. ред. Божьев В.П. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт-Издат, 2007. – С. 76.*

11. Канафин Д.К. *Гарантии прав личности в уголовном судопроизводстве: Монография. – Алматы, 2005. – С. 5.*

12. Малеин Н.С. *Охраняемый законом интерес / Советское государство и право. 1982. №4. – С. 8-9.*

13. Зайцев О.А., Смирнов П.А. *Подозреваемый в уголовном процессе. – М.: Издательство «Экзамен», 2005. – С. 86.*

Түйін

Қазақстан республикасының кемелетке толмағандардың кейбір мәселелері.

Summary

Some questions of perfection of manufacture on affairs about crimes of minors In Republic Kazakhstan

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ҚҰҚЫҒЫ ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЛИЗИНГ ҚЫЗМЕТІН КӨРСЕТУ БАҒЫТТАРЫ

Д.Ж. Белхожаева – аға оқытушы, Азаматтық құқықтық пәндер кафедрасы

Қазіргі жағдайда Қазақстан экономикасының дамуы оның барлық салаларындағы терең нарықтық өзгертулер бойынша шаралар жүргізуге және экономикалық өсуді қамтамасыз етуге бағытталған. Қазақстан Республикасының стратегиялық даму бағдарламасы 2030 жылға дейін халық шаруашылығын басқарудағы елеулі оңды өзгертулерді қарастырады [1]. Экономиканы басқару стратегиясында лизинг механизміне елеулі мән беріледі, себебі, онда отандық кәсіпкерлік нарықтың дамуына үлкен потенциал салынған.

Қазақстан әлі де шикізат ресурстарының әлемдік бағаларынан тәуелді, және бұл тәуелділік көмірсутектік шикізат экспорты көлемінің артуына байланысты қысқа мерзімді перспективада өсіп отыр. Қазақстан экономикасын, шикізат ресурстары бағаларының тұрақсыздығынан қорғау механизмі қызметін өз өндірісін дамыту атқарады. Сонымен қатар, Қазақстандағы барлық құрал-жабдықтардың 80% ескіріп, алдағы бірнеше жылда ауыстыруды қажет етеді. Мұнда негізгі құралдарға инвестициялауды қаржыландырудың инструменті ретінде лизинг дамуы үлкен рөл атқарады.

Дамушы елдерде де, дамыған елдерде де, лизинг кәсіпорындарды орта мерзімді және ұзақ мерзімді қаржыландырудың маңызды көзі болып табылады. Ерекше рөлді ол, лизинг алушылардың, әсіресе, шағын, орта кәсіпорындардың, және де осы елдерде жұмыспен қамту, инновациялар енгізу, және бәсекелестікті дамыту мәселелерінде негізгі рөл атқаратын жаңадан құрылған кәсіпорындардың активтерін өсірудің тиімді құралы ретінде атқарады.

Жоғарыда мазмұндалғандардың негізінде келесі қорытындыларға қол жеткіздік:

- Негізгі құралдарды модернизациялау мен құрылымдық құлдыраудан шығарудың тиімді құралдарының бірі ретінде, капитал салымының мамандандырылған қаржыландыру нысаны ретінде лизингті алуға болады:

- Қазақстандық экономиканың дамуына елеулі үлес қосатын келесі тұрғыдағы лизингтік мәмілелер объектісін анықтауға болады, олар ауыл шаруашылық өнімдерін, фармацевтика, жеңіл өнеркәсіп, автокөліктік құралдар, ұшақтар, бейне және дистанциондық бейне құралдармен байланысты қатынастар;

- Лизингтік шартты жүзеге асыруда басты орынды коммерциялық банктер, инвестициялық қорлар, сақтандыру компаниялары алады. Бұл ұйымдардың қаражаттарына құрал-жабдықтарды алушылар несиеленеді. Қаржылық лизинг құрал-жабдықтарды жеткізілу көлеміне толық несиелеу іс-әрекетін атқарады. Құрал-жабдық осы орайда өзі кепіл объектісі болуы мүмкін. Лизингтік операциялар инфляция деңгейіне өте сезімтал, сол себептен ұзақ мерзімдік міндеттемелер үшін тәуекел өте жоғары;

- Лизингтік құрал-жабдық клиенттің төлемдік жағдайын бағалау операцияларымен, несиелеумен, бухгалтерлік есептеумен, делдалдықпен, заңгерлермен, сақтандырушылар, қаржы саласының мамандарының кеңестерімен тығыз байланыста болады.

Халықаралық нарықта өндірістік өнімдердің басым көпшілігі лизингке алынған құрал-жабдықтар түрінде шығарылады. Бұндай операциялар төлемдік мерзімдерді құрал-жабдықтарды жиі қолдану мерзіміне апаруына жағдайлар туғызады. Құрал-жабдықтың иесі ретінде лизингтік компания табылады және ол пайдаланушыны мүлікке салық төлеуден босатады. Коммерциялық банк бұл жағдайда мәміле делдалы және кепілі болып табылады.

Пайдаланушының лизингтік төлемдері күнделікті банктің пайда қайнар көздеріне айналады.

Қаржы лизингтік операциялар барысында несиелену мерзімі құрал-жабдыққа лизинг шарты негізінде сәйкес келеді. Шарт мазмұнында мәміленің жалпы құны, мерзімі, көлемі және арендалық төлемдердің уақыты, салықтық жеңілдіктер, жалға алу және жалдық құрал-жабдықты сатып алу жағдайлары анықталады [2].

Лизингтің үш негізгі аспектілері бар:

1. Лизинг белсенді маркетинг құралы ретінде жұмыс істейді, яғни:

- а) техникалық өнімдерді өткізудің тиімді каналы;
 - б) өндірісті материалдық-техникалық қамтамасыз етудің экономикалық нысаны ретінде;
2. Лизинг – ішкі нарықта капитал салудың және инвестициялаудың тиімді нысаны;
- а) банк қызметтерінің жаңа түрі және несиенің жаңа нысаны ретінде;
 - б) лизингті мамандандырылған лизинг компанияларының қызметтері арқылы несиелендірмей қаржыландыру.
3. Лизинг – сыртқы экономикалық стратегияның әрекетті нысаны:
- а) экономиканың шикі заттық бағытын жеңуге қабілетті;
 - б) елдің экспорттық патенциялын, өндірістік технологиялық жаңарту үшін жаңа көліктер мен құрал жабдықтың экспортын ынталандыру;
 - в) сыртқы нарыққа күресте ұлттық экономиканың бәсекелестік қабілетін жоғарлату;
 - г) мемлекеттің сыртқы қарызының қауіпті көтерілуіне жол бермеу.

Бұл инвестициялық іс-әрекеттің дамуына лизингтік фирмалардың жұмысының ішінара тәжірибесі, мамандандырылған кадрлардың жоқтығы кері әсерін тигізеді. Көптеген бұл саладағы фирмалар, жоғарада баяндалғандай, нақты бір құрал түріне маманданбай тапсырма бойынша кез келген түріне араласа береді. Сол себепті лизингтің белгілі бір түрін қаржыландыратын, мысалға ауыл шаруашылық техникаларын, ауыр өнеркәсіп техникаларын және еліміздің экономикасының туралап жатқан саласын анықтап, осы салаларды қаржыландыратын маманданған лизингтік фирмаларының санын арттырып, әрі қарай жұмыс жасауына мемлекет тарапынан көмек көрсетілуі тиіс деп ойлаймын.

Лизингтік шарт барысында фирма қаржылық агент орнында тапсырысты берген құралға ақшасын төлеп жеткізіп берумен айналысады. Осының салдарынан лизингтік фирмалар құрал-жабдықтар нарығында әлсіздіктерін білдіріп, лизинг алушымен шарт үзілу барысында әрі қарай қолдану жағдайы қиындыққа түсетінін анықтаймыз.

Қазақстан нарығында лизингтің дамуына негізгі тежеу жасаушы факторлардың бірі шарттың қысқа мерзімділігі. Жалпы жағдайға байланысты лизингтік фирма шартқа сәйкес банктік несие ала отырып делдал ретінде құрал-жабдықты сатып алып жеткізіліміне қарай төлеп, барлық шығындарды лизинг алушыға ауыстырады, ал бұл өз алдына шарттың толық әрекет етуіне байланысты мерзіміне сәйкес төлеп отыруға міндетті. Лизингтік төлемдер құрал-жабдық бағасын төлеумен қатар несиеге және оның көрсеткен қызметі үшін төлем ақылар төлеумен негізделеді. Осы жағдайларды қорытындылай келгенде құрал-жабдыққа сәйкес лизинг, тікелей сатып алғаннан да қымбаттырақ. Бірақ бұл шарттың артықшылығы сатып алушыға құралдың бағасының ұзақ мерзімді және түскен пайдадан бөліп төлеу мүмкіндігін береді, кейін қалдық бағаға сатып алуына жағдай туғызады.

Қазақстанда лизингтік қатынастардың дамуына қиындық туғызатын тағы бір жағдай, кәсіпкерлер мен кіші және орта бизнес субъектілерінің лизинг туралы түсінігінің тар болуына байланысты. Олар лизингтік қатынастарға мемлекет тарапынан берілетін жеңілдіктермен толық ақпараттанбаған және түсініктеме алмаған. Сондықтан олар бұрыннан келе жатқан және оның түсінігі де оңай банктік несие алуға көптеп барады, соған байланысты олар жоғары пайыздық ставка төлеу арқылы шығындарын екі еселеп алады.

Өндіріс саласында инвестицияны дамыту үшін, өндірістік патенцияларды дамыту үшін, отандық өндірушілерді нарықтық бәсекеге сәйкестендіру үшін, лизингтік қатынастарды дамытуға ұмтылатын қолайлы жағдайлар жасау керек. Ол үшін ең алдымен ұзақ мерзімге жасалатын лизингтік шарт жасау жағдайларын қамту керек, себебі тек осындай шарттар ғана Отандық экономикаға нақты инвестиция әкеледі. Оларды салықтан босатпасақ та, салықтық жеңілдіктер көрсету, яғни ұзақ мерзімді лизингтерге қатысты. Бұлармен қатар ұзақ мерзімді шарттарға отыратын банктерге жеңілдіктер жасалуы керек. Сонымен қатар Қазақстан Республикасының территориясына енгізілетін халықаралық қаржы лизинг нысанасына кедендік және салықтық төлемдердің жеңілдетілген түрін қолдануды қарастыру қажет. Жоғарыдағыларды баяндай келе Қазақстан Республикасының Салық кодексіне [3] және Кеден кодексіне [4] енгізілген өзгертулер арқылы берілген жеңілдіктерді қолайлы пайдаланып, лизингтік қатынастардың реттелуін жаңа әлемдік нысанда жүргізуіміз керек.

Қорытындылай келе, лизинг қаржылық қызмет көрсетудің Қазақстан нарығында ең жаңа және кейбір жағдайлардың әсерінен жай дамып келе жатқан қаржыландырудың бір түрі. Осы уақытта

Европаның «Қайта құру және даму банкінің» айтуы бойынша, Қазақстан нарығындағы лизингтік қызмет көлемі жылына 500 млн. долларды құрауына мүмкіндігі бар дейді. Бірақ тәжіребиде Қазақстандағы лизинг айналымы оның 10/1 бөлігіне де жетпейді. Бірақ, пайыздық ставкаларды, сый ақыларды және аванстық төлемдерді төмендету мақсатындағы Қазақстан заңдарындағы өзгерістерді айтатын болсақ, лизингтік қатынастардың Қазақстан нарығындағы жарылысының ауылы тым алыс емес. Кәсіпорындардағы техникалардың 80% ескірді және оның орынын ауыстыру жеке қаражат есебінен жасауға болатынын ескерсек, онда лизингтік қатынастарды реттейтін заңдарға өзгерістер мен толықтыруларды мемлекет тарапынан жеңілдіктер жасаумен толықтырылуы тиіс. «Заң» газетінің тілшілерінің, лизингтік қатынастарға байланысты заңға енгізілген өзгерістерге сұрау салуы бойынша, Қазақстан нарығындағы лизингтік қатынастардың жылдық көлемі 2010 жылы 500-600 млн. долларды құрауы және 2009 жылдан бастап Қазақстанда жаңа лизингтік фирмалар пайда болуы тиіс.

«Қазақстан инвестицияның ең қолайлы түрі лизингтік бизнесті дамытуда қалыс қалмауы тиіс» – бұл Н.Ә Назарбаевтың сөзі. Қаражаттың жетіспеуі, бюджеттің тапшылығы жағдайында кәсіпкерлікті дамытудың тиімді және оңай жолы ол лизингтік қаржыландыру.

Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауында айтылғандай: «Біз әлемдегі жасалған жаңа мен озық атаулыны бойына сіңірген, дүние жүзілік шаруашылықтан шағында болса өзіне тән «орнын» иемденген әрі жаңа экономикалық жағдайларға жылдам бейімделуге қабілетті ел болуын қалаймыз. Осы баяндалғандарды жүзеге асыру жолдарын мен осы жұмыс барысында ашып, нақтылап көрсеттім деп ойлаймын» [5].

Лизингтік қатынастарды Қазақстанда дамуына серпін де, тежеме де беретін негізгі бір фактор, ол лизингтік заңдылықты қолайлы реттеу болып отыр. Сондықтан онсыз да әлемдік нарық талабына сай соңғы кезде көп өзгерістерге ұшыраған лизингті реттеу заңдылықтары, болашақта әлемнің дамыған мемлекеттерінің тәжірбиесіне сүйене отырып жақсы жақтарын өзіне сіңдіре беруі тиіс.

Лизинг – жаһандық экономикалық дағдарыстың зардаптарын еңсеру жолындағы Елбасы бастаған реформалау саясатының альтернативті бағыты ретінде қарастырылуы мүмкін. Бұл елдің қажетсіз сыртқы несиеленуінің алдын алу жолдарының бірі.

1. *Қазақстан Республикасының 2030 жылға арналған стратегиялық даму бағдарламасы.*
2. *Қазақстан Республикасының 2000 ж. қаржылық лизинг туралы заңы.*
3. *Қазақстан Республикасының 2008 ж. Салық және бюджетке төленетін міндетті төлемдер туралы заңы.*
4. *Қазақстан Республикасының 2003 ж. Кеден кодексі.*
5. *Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы.*

Резюме

В данной статье рассматриваются юридические аспекты функционирования лизинга в Казахстане.

Summary

In given article it is considered legal aspects of functioning of leasing in Kazakhstan.

АЗАМАТТЫҚ ЗАҢДАР ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ҚҰРАМЫ

Д.С. Байсымакова – аға оқытушы, Азаматтық құқықтық пәндер кафедрасы

"Құқық дерекнамасы" термині қазіргі кездегі құқықтануға рим құқығынан келді [1, 33 б.]. Құқық дерекнамасы туралы әңгіме қозғалғанда, алдымен бізге азаматтық құқықтың жиынтығын көрсететін құқықтық нормалардың жай-жапсары қандай деген мәселені анықтап алуға тура келеді. Әдетте азаматтық-құқықтық нормалардың нысандарын "азаматтық құқық дерекнамасы" деген терминмен сипаттау тән нәрсе. Азаматтық құқық дерекнамасы заңдар, басқа да нормативтік құқықтық актілер және әдет-ғұрып деп аталатын екі түрге бөлінеді [2, 56 б.]. Іскерлік айналымындағы әдет те оның соңғысына жатады. Кеңестік заңдарда сот тәжірибесі дербес құқық дерекнамасы болып саналмады. Қазір Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты заңдарды қолдану жөнінде нормативтік қаулылар шығарады. Оған мысал ретінде Республика Жоғарғы Соты Пленумының 1995 жылғы 22 желтоқсандағы "Моральдық зиянды қалпына келтіру туралы заңдарды соттардың қолдануы" [3] атты қаулысын айтуға болады.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулылары белгілі дәрежеде азаматтық құқықтың дерекнамасы болып саналады, яғни ол соттарда қаралған істер бойынша алынған нормативтік қаулылар арқылы сот тәжірибесі жөнінде басшылыққа алынатын нұсқаулар береді. Жоғарғы Соттың бұл нұсқаулары тек сот органдарына арналса да, беделді органның құжаты болғандықтан жалпыға бірдей маңызға ие болады және азаматтық құқықтың дамуында үлкен рөл атқарады.

Азаматтық құқық дерекнамасына халықаралық шарттар да (конвенциялар) жатады (АК-тің 3-бабының 8-тармағы [4]). Бұл орайда халықаралық шарттар азаматтық құқық дерекнамасы ретінде Қазақстан Республикасының ішкі азаматтық заңдарына қарағанда басым құқыққа ие болады. Егер мұндай халықаралық шартта азаматтық заңдардағыдан өзгеше ережелер белгіленген болса, аталған шарттың ережелері қолданылады. Әдетте, Азаматтық кодексте қолданылатын халықаралық шарттар оны қолдану үшін Республика ішінде құжат шығару талап етілгеннен басқа жағдайларда, азаматтық қатынастарға Қазақстан Республикасы қатысушы болып табылатын халықаралық шарттар тікелей қолданылады. Ал, үкіметаралық және ведомствоаралық келісімдер, Үкіметтің әртүрлі шетелдік фирмаларымен жасаған шарттары ратификациялауға жатпайды. Демек келісімдер (шарттар) Қазақстан Республикасымен ратификацияланбағандықтан ҚР АК-тің 3-бабының 8-тармағына сәйкес халықаралық шарт болып есептелмейді. Халықаралық шарттың ішкі заңдарға қарағанда басым құқығы туралы ереже 1969 жылы 23 мамырда қабылданған халықаралық шарттар құқығы туралы Вена конвенциясынан [5] туындайды. Аталған конвенцияға Қазақстан Республикасы 1993 жылғы 31 наурыздағы Жоғарғы Кеңестің Қаулысы арқылы қосылған болатын.

Қазақстан Республикасының азаматтық заңдары жалпы-республикалық заңдар болып табылады және ол Азаматтық кодекстен, соған сәйкес қабылданған Қазақстан Республикасының өзге де заңдары мен Қазақстан Республикасы Президентінің заң күші бар Жарлықтарынан, Парламенттің қаулыларынан, Парламенттің Сенаты мен Мәжілісінің қаулыларынан (заң актілерінен), сондай-ақ Азаматтық кодекстің 1-бабының 1, 2-тармақтарында [4] аталған қатынастарды реттейтін Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлықтарынан, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулыларынан тұрады.

Азаматтық-құқықтық актілер өздерінің иеленетін заң күші арақатынасына сәйкес мынадай деңгейлерге бөлінеді:

1) заң – қоғамдық қатынастарды реттейтін, Қазақстан Республикасы Конституциясының 61-бабының 3-тармағында [6] көзделген түбегейлі принциптер мен нормаларды белгілейтін, Қазақстан Республикасының Парламенті, Қазақстан Республикасы Конституциясы 53-бабының 4-тармақшасында көзделген жағдайларда Қазақстан Республикасының Президенті қабылдайтын құқықтық акті;

2) заң актісі – Конституциялық заң, Қазақстан Республикасы Президентінің Конституциялық заң күші бар Жарлығы, Кодекс, Қазақстан Республикасы Президентінің заң күші бар Жарлығы, Қазақстан Республикасы Парламентінің қаулысы, Сенат пен Мәжілістің қаулылары;

3) заңға тәуелді нормативтік-құқықтық актілер – ҚР Үкіметінің қаулылары, министрлердің, мемлекеттік комитеттердің және басқа да орталық мемлекеттік органдардың бұйрықтары, нормативтік қаулылары, өзге де орталық мемлекеттік органдардың нормативтік бұйрықтары, қаулылары, мәслихаттар мен әкімдердің нормативтік шешімдері.

Нормативтік-құқықтық актілер негізгі және туынды актілер болып бөлінеді [7, 15 б]. Азаматтық құқықтың қайнар көздеріне мыналар жатады:

1) Конституция, Азаматтық кодекс, азаматтық заңдар;

2) Қазақстан Республикасы Президентінің Конституциялық заң күші бар Жарлықтары, Қазақстан Республикасы Президентінің заң күші бар Жарлықтары, Қазақстан Республикасы Президентінің өзге де нормативтік-құқықтық Жарлықтары;

3) Қазақстан Республикасы Парламенті мен оның палаталарының нормативтік қаулылары;

4) Қазақстан Республикасы Үкіметінің нормативтік қаулылары;

5) Конституциялық Кеңестің, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының, Қазақстан Республикасы Орталық сайлау комиссиясының нормативтік қаулылары;

6) ҚР министрлері мен өзге де орталық мемлекеттік органдар басшыларының нормативтік бұйрықтары;

7) мемлекеттік комитеттердің нормативтік қаулылары, өзге де орталық мемлекеттік органдардың нормативтік қаулылары;

8) мәслихаттар мен әкімдердің нормативтік құқықтық шешімдері.

Ал, азаматтық құқықтағы туынды нормативтік құқықтық актілердің түрлеріне: регламент, ереже, қағида, нұсқаулық жатады.

Туынды түрлердегі нормативтік құқықтық актілер негізгі түрлердегі нормативтік құқықтық актілер арқылы қабылданады немесе бекітіледі және олармен біртұтастық құрайды. Туынды түрдегі нормативтік құқықтық актінің нормативтік құқықтық актілер сатысында алатын орны негізгі түрдегі актінің деңгейімен анықталады ("Нормативтік құқықтық актілер туралы" Заңның 3-бабы).

Қорыта отырып, азаматтық заңнама негізінен жалпы республикалық болып табылады. Азаматтық Кодекстен басқа оның құрамына соған сәйкес қабылданған Қазақстан Республикасының өзге заңдары, Қазақстан Республикасы Президентінің заң күші бар жарлықтары, Парламенттің қаулылары, Парламенттің Сенаты мен Мәжілісінің қаулылары кіреді. Осы деңгейлерді заң актілерінің қатарына жатқызады. Сондай-ақ Азаматтық Кодекстің 1-бабының 1, 2, тармақтарында аталған қатынастарды реттейтін Қазақстан Республикасы Президентінің жарлықтары, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулылары. Бұл деңгейлерді заңдардан төмен тұратын нормативтік актілердің қатарына жатқызады (орыс тіліндегі арнайы сөз тіркес – "подзаконные нормативные акты"). Олардың өзге де түрлері бар, толық тізімі "Нормативтік құқықтық актілер туралы" 1998 ж. 24 наурыздағы N213-І Қазақстан Республикасының Заңының 3,4 баптарында анықталады.

Азаматтық заңнамаға Қазақстан Республикасының министрлері мен орталық мемлекеттік органдардың өзге де басшыларының нормативтік құқықтық бұйрықтары, орталық мемлекеттік органдардың нормативтік құқықтық қаулылары жатқызылуы мүмкін. Жергілікті деңгейде мәслихаттардың нормативтік құқықтық шешімдері, әкімдіктердің нормативтік құқықтық қаулылары, әкімдердің нормативтік құқықтық шешімдері қабылданып қолданылуы мүмкін.

Төменгі деңгейдегі нормативтік құқықтық актілердің әрқайсысы жоғары деңгейдегі нормативтік құқықтық актілерге қайшы келмеуге тиіс, бірақ Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулылары аталған сатыдан тыс тұрады.

1. Басин Ю.Г. Комментарий к Гражданскому кодексу Республики Казахстан. Общая часть. кн. 1, 2. 1998.
2. Төлеуғалиев Г. Қазақстан Республикасының Азаматтық құқығы. 1 Том. – Алматы, 2001. – 380 б.
3. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Пленумының 1995 жылғы 22 желтоқсандағы "Моральдық зиянды қалпына келтіру туралы заңдарды соттардың қолдануы" туралы қаулысы.
4. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Жалпы және Ерекше бөлімдері) – Алматы, 2008. – 296 б.
5. 1969 жылы 23 мамырда қабылданған халықаралық шарттар құқығы туралы Вена конвенциясы.
6. Қазақстан Республикасының Конституциясы. ("Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" 1998 жылғы қазаның 7-гі Қазақстан Республикасының заңына сәйкес). – Алматы: "Қазақстан", 2000.
7. Қазақстан Республикасының 1998 ж. 24 наурыздағы "Нормативтік-құқықтық актілері туралы" заңы (өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы заңы 2001 ж. 17 қазан).

Резюме

В данной статье рассматриваются понятие и виды гражданского законодательства РК.

Summary

In given article the concept and kinds of civil legislation PK is considered.

АДВОКАТТАРДЫҢ ДӘЛЕЛДЕУ ПРОЦЕСІНЕ ҚАТЫСУ БАРЫСЫНДА ТҮЛҒАЛАРҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МІНЕЗДЕМЕ БЕРУІ

Г.Б. Меирбекова – аға оқытушы, Құқық және экономика институты, «Азаматтық құқықтық пәндер» кафедрасы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 24 тамыз 2009 жылы №858 санды қабылданған «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасы» атты Жарлығында Құқық қорғау институттар жүйесінде алдыңғы орында азаматтарға заң көмегін көрсету жүйесінің ядросы болып адвокатура табылатындығын атап көрсетеді. [1, 1 б.]. Аталған мәселелерге сүйенетін болсақ, Қазақстанда «кеңестік» құқықтық жүйеден мұраға қалған тоталитарлық режимнің әсерінен, құқық қорғау және құқықты қолдану органдары яғни прокуратура, соттармен қатар адвокатура да репрессивті сипатта болатын, олар идеологиялық және саяси ұрандармен қызмет жасады. Осындай әрекеттердің негізінде, «қоғамдағы заң шеңберін тереңірек реформалау қажеттілігі туындады»

Аталған тұжырымдамадағы мемлекеттік биліктің негізгі бағыттары 30 тамыз 1995 жылы қабылданған Конституцияда атап көрсетілгендей, демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде Қазақстанды қалыптастыру және дамыту үшін тиісті жағдайларды жасау болып табылады. [2, 1 б.].

Сотта құқықтар мен бостандықтарды қорғау – қоғамдағы объективті қажеттіліктерге сәйкес заңдардың маңыздылығына баға беру болып танылады. Адвокаттардың өздері сот төрелігінде қорғауды жүзеге асыра отырып, заңдарды қолдану және талқылау мәселелерімен, олардың қайшылықтарымен кездеседі. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаев Қазақстан Республикасы судьяларының III-съезінде сөйлеген сөзінде «Сот төрелігі – бұл әділеттілік» деп атап көрсетті. Астанада 06.06.2001 жылы, осы съезде «әділеттіліктің қалыптасу кезеңі» ретінде Елбасы өз сөзін толықтыра түседі. Ұзақ уақыт бойы қоғамда орын алған құқықсыздық сот билігінің ғана емес осы әділеттілікті қалыптастыратын адвокаттардың да беделі мен күшін аңғартатын еді [3].

Адвокат шешеннің іс жүргізу бағытына аргументтелген негізгі тезистері, алған бағытының дұрыстығына сотта сендірудің небір құралдары пайдаланады. Бұл жерде маңызды психологиялық мақсат – аудиторияның назарын ұстап тұру. Ол үшін адвокат шешен тыңдаушылардың зерттеу қызметін өзіне қаратып, өзі тәрізді ойлата және өзі тәрізді айтқыза білу керек. Ол үшін шектен тыс қарапайымдылық пен өзі ұсынған жағдайдың нақтылығы, ішкі ой-сезім байланыстарының анықтылығы өте қажет. Сөздің негізгі тезистері тыңдаушылардың сана-сезіміне өте жеңіл түсінікті де ұғынықты болу керек. Өйткені олар шешеннің сөйлеу бағдарламасын түсіну керек және қорғаушы ұстанған жолды көру керек.

Соттық сөздің негізгі бөлімінің түп қазығы – істің нақты фактілік деректерін келтіру. Бірақ бұл фактілерді тізіп оқып беру емес, бұл тыңдаушыларды жалықтырып жіберуі мүмкін, сондықтан ол тергелген тексерілген жағдайдың пайда болуы мен дамуын тірідей көз алдыға келтіретін сурет болуы керек.

Істің жағдайы хронологиялық тәртіппен немесе жүйеленген түрде, яғни сот тергеуінде қалай ретпен қаралып, зерттелді, қалай өрбіді солай айтылуы керек. Фактілік деректерді жеткізу құралдары оның көлеміне және сот тергеуі барысында бекітілген дәлелдемелердің сипатына қарай таңдалады.

Дәлелдеу процесінде бір жағдайлар басқа жағдайларға ерте дәлелденген жағдайлардың көмегімен анықталып, негізделуі мүмкін.

Дәлелдемелерді сараптау және оларды бағалау – сот жарыссөзінің орталық бөлімі.

Сот дәлелдемелері бірнеше топтарға бөлінеді. Олар:

- қылмыс жағдайларын бекітетін немесе теріске шығаратын;
- нақты қылмыс құрамын бекітетін және теріске шығаратын;
- айыптаудың жекелеген эпизодтарын бекітетін және теріске шығаратын;
- айыптаушы мен жәбірленушінің жеке бастарына мінездеме.

Барлық дәлелдемелер бір болжамды теріске шығарып және адвокат қорғаушы көрсеткен болжамын бекітетін белгілі бір жүйені құрастырады. Дәлелдемелер олардың өсу маңыздылығынан тұру керек.

Сот жарыссөзінде жекеленген не дараланған деп аталатын дәлелдемелер маңызды орын алады. Олар сотталушы мен жәбірленушінің психологиялық мінездемелерінен тұрады. Бұл мінездемелер психологиялық объективті шындыққа сай және барынша ұстамды болу керек. Шындығында, адамдар туралы пікірлер олармен қарым-қатынастан пайда болады. Сотталушы мен жәбірленушіге деген айыптаушы мен қорғаушы тарапынан қарым-қатынас әртүрлі болады. Өйткені берілген жекеленген мінездемелер бір-біріне сәйкес келмейді. Бұл жағдайда әр жекеленген мінездемелер бөле бағаланады.

Кей жағдайларда практикада көрсеткендей, біздегі айыптаушы прокурорлар сотталушыға да жәбірленушіге де тиісті анық, шындыққа сай мінездемелер бере алмай жатады. Өйткені олар іске сол кезде шақыртылады да, іспен сол кезде танысып, айыптау қорытындысын оқып беруден ары аса алмайды. Неге? Ал адвокат-қорғаушылар өзінің қорғауындағы адамдармен іс басталғаннан бастап қатысқандықтан және де өздері іздену салдарынан сотталушы мен жәбірленуші түгілі, оның араласатын адамдары жайлы да мәліметтер қолында болады. Қорғаушы сондықтан сотталушыға нақты, анық мінездеме беруге мүмкіндігі мол. Сондықтан тұлғаның психологиялық мінездемесінде мына нәрселерді көрсету керек екенін адвокат қорғаушы қашан да білу керек. Адвокат қорғаушы өз қорғауындағы тұлғаның қалыптасуын, базалық бағалы көзқарастар жүйесін, оның бағытын, оның мінезінің тәртібіне сай бекітілуін көрсете білу керек. Яғни:

- оның психикалық өзін басқару ерекшеліктері;
- оның сыртқы және ішкі жағдайларды сезініп түсінуі, өзінің бағытынан таймауы;
- төтенше жағдайларға бағынысты не бағынысты болмауы;
- мінез-құлықтарының жиынтығына тұлғаның типтік мінездемесін шығару;
- жеке тұлғаның өзін-өзі басқарудағы әлсіз жерлері;
- кез-келген жағдайда өзін-өзі ұстау қабілеті;
- жеке тұлғаның психикасының бұзылуының болуы (невроз т.б.);
- тұлғаның әлеуметтік қалыптасу кезінде ақауының болуы;
- сана-сезімінің бұзылуы жайында адвокат міндетті түрде білу керек не хабардар болу керек.

[4, 135 с.].

Мінездемеде барлық негізгі әлеуметтік, маңызды қасиеттері көрсетіліп тұлғаның криминализациялық дәрежесі қамтылу керек. Бұл үшін мынаны естен шығармау керек: «ерліктің ұлағаты мен қылмыстағы төмендеу адамның білген әрекеттерінен болады».

Тұлғаға психикалық мінездеме бергенде абайлап, сақтықпен, ойдан алмай, дөрекі сөздерді қолданбай бір қалыпты сенімді беру керек. Өйткені «Андамай сөйлеген, ауырмай өледі» – деген сөз бар. Сот аудиториясы адамдарға берген мінездемеге әр сөзіңізге мән беріп сынай қарайды. Тұлғаның мінездемесі қылмыстық істегі фактілік деректерге негізделіп берілуі керек. Басқа адам жайлы өз ойын жария айту тек қана кәсіби адал адамдардың ғана құқығы бар. Тұлғаға адал берілмеген бағалау оның жүрегін жаралап, жазылмауы да мүмкін. Істің жағдайын іске қатысушылардың өздері де сезіп, біліп отырады. Тек есте сақтау керек, кейде көзге онша түсе қоймайтын фактілер тұлғалық терең қасиет болуы мүмкін. Ертедегі философтар айтқандай «адамды оның мінезіндегі ұсақ-түйек нәрселерге қарап-ақ баға беруге болады».

Көбіне айыптаушы мен қорғаушы берген психологиялық мінездемеден гөрі тұлғаны жақсы білетін адамдардың берген мінездемелері айтқандары сенімдірек шығады. Бұлар тәуелсіз сараптамалық бағалау болып табылады. [5, 121 с.].

Қорғаушы кейде қорғауындағы адам жайлы куәлерден сұрауы мүмкін: «қандай адам еді», – деп және оған бірден «керемет адам, еңбекқор және мейірімді», – деген жауап алады. Қорғаушы тікелей өзіне қажет сұрақ қойды деп айтуға болады.

Тұлғаның психологиялық мінездемесінің объективті қайнар көздерінің біріне оның шығармашылық еңбегін, яғни әртүрлі жазбаша құжаттарын жатқызуға болады.

«Адамның сөзі оның жеке қолтаңбасы, онда тұлғаның тәрбиесі мен ақыл ойының даму шеңбері оның мінезінің негізгі қасиетін көрсетеді». (Ганс Гросс)

Адамның қылығы – өзіне тән емес, кездейсоқ болуы мүмкін және бұл сотталушының жалпы жеке бағасын беруде үлкен өте маңызды роль атқарады.

Сотта тұлғалық ерекшеліктер толық, жан-жақты және психологиялық кәсіби түрде қаралу керек. Адамды бір әрекетіне қарап, бір жақты ешқашан бағалауға болмайды. Қанішер қылмыскердің өзінде де адам қызығарлық қасиет болуы мүмкін. Өйткені, ең жақсы деген адамның өзінде бір жаман қасиет болады, ең жаман деген адамның өзінде бір жақсы қасиет бар. Бұл өмір заңы.

Сондай-ақ соттағы жеке тұлғалық мінездеме өмірдегі тұрмыстық психологияға байланысты туындайтын әртүрлі жағдайларға байланысты психологиялық дәрежелелеуді қажет етеді, және бұл жерде құпия психологиялық сараптама сөз болып отырған жоқ. Адамдардың арасындағы араласу механизімін түсіну үшін, күнделікті тұрмыстық өмірін көру жеткілікті. Тек қана кез-келген тұрмыстық жағдайларда адамдардың өзін қалай ұстауына мән берсең ғана болғаны.

Көп қылмыстық істерде психологиялық түсінушіліктер жоқ. Бізге не айтуға болады? Сүйіспеншілік, қызғаныш және көреалмаушылық екіжүзділік туралы және ақиқат жайлы қатыгездік және мейірімділік жайлы адамдардың күш-қуаты және оның еркінің әлсіз болуы жайлы ма?

Осылардың барлығына қарай отырып, өзімізді және жан жағымызды бақылай отырып біз не білмеуіміз мүмкін? Әлде осы отырған барлығымыз жүректің тазалығымен көрінетін мейірімді жандарды жеңіл және өзін өзі тастап жіберген адамдардан, немесе кездейсоқ қателіктерді жаман әдеттерден ажырата аламыз ба?

Жеңіл жүрісті әйел қалай алдайтынын, намысы жерге тапталған ер азаматтың қалай қайғыратынын, байлықтың жоқшылықты қалай таптайтынын, сараңның ақшаны қалай көзінен таса қылмайтынын кім білмейді?

Өрескелдік қылмысқа жақын екенін, оған ақыл мен білімнің жиі қызмет ететінін кім көрмейді?

Қылмыскердің мінез-құлқын психологиялық адал бағалау сот жарыссөзіндегі адвокат қорғаушының шешендік сөзінің негізгі бөлімінің соңғы қорытындысы болып саналады.

Бұл жерде бір ғана сұраққа жауап беру керек: сотталушы өзінің қылмысын өзі іздеп жүріп тауып алды ма? Не болмаса өмірдің небір қилы-қилы кезеңдерінен өтем деп жүріп ойламаған жерден кездейсоқ ұрынып қалды ма? Адам қатігездік жасауға өз ойымен сана-сезімімен барды ма не болмаса қатігездік оны тауып алды ма?

Бұлай өзіне-өзі сұрақ қойып, аяқталмай біту сотта сөйлеу өнерінде судьялардың өзінде де қалыптасқан. Бірақ соттық шешендік өнер заңдық іс қараудан маңызды деп ешқашан айтуға болмайды.

Кез келген адвокат шешеннің алған бағыты шындық болу керек. Аристотель айтқандай «шындық жүрген жерде логикалық дәлелдемелер мен адами болжамдар мол болады. Бірақ дәлелдемелер көгалда өсіп тұрған гүл емес, жинап алып отыратын. Көбіне ойламаған қажет дәлелдемелер істің ұсақ түйектерінің арасында көрінбей жатуы мүмкін.

Дәлелдемелердің көпшілігі адамдар арасындағы күнделікті тұрмыстық өмірдің ішінде тығылып жатады. Оларды «жинауға» болмайды, оларды тек алу керек. Адвокат шешенге көзге көрінбейтін маңызды нәрселерді алу, көру қабілеті керек. Алынған фактілердің маңызынан қорытынды шығару адвокат шешеннің сөзіндегі ең сенімді бөлігі болып табылады. [6, 58 с.].

Адвокат шешеннің сөйлеу өнері – оның барлық кезде соттық дауға қатысуы, қарсыласудың небір тактикалық құралдарын пайдалануына тікелей байланысты.

Шындықтың ащы бөлігі ақиқат әрқашан сот жарыссөзіндегі адвокат қорғаушының сөзінің қорытындысы болу керек.

Ақиқат, дегенмен тек қана дәлелдеме құралдарымен жүзеге асады. Бірақ, сот талдауының шыңы – көбіне сотта сөйлеу өнерімен де тығыз байланысты.

Сотта ақиқатқа жету, сотта айтысу қағидатымен, яғни тараптардың өздерінің іс жүргізу мүмкіндіктерін жүзеге асыру теңдігіне негізделеді деген көзқарас бар. Дегенмен бұл түпкілікті тараптардың теңдігі олардың полемикалық мүмкіндіктерінің тең еместігіне негізделмеу керек.

Бірыңғай бірдей тең қадамдар, ақылды саналы жақты алға оздырмай тең ұстауы мүмкін. Сондай-ақ сотта көптеген тартыстың әдістерін қолдану кең етек алған. Тек қана ол әдістер адал әдістер болса болды. Сот және сот аудиториясы қатесіз қажеттіні қажетсізден, адал және кәсіби іс жүргізу арқылы бірден ажырата алады. Сотта көп әдемі сөйлеген емес, шын сөйлеген шешен ғана жеңіске жету керек. Бірақ шындықтың жеңісіне оның сенушілерінің белгілі бір ақыл ойы сана-сезімі керек.

1. *«Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасы» Қазақстан Республикасы Президентінің 24 тамыз 2009 ж. №858 санды Жарлығы // Егемен Қазақстан – 28 тамыз 2009 ж.*

2. *Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30.08.1995 ж. – Алматы: «Юрист», 2009 ж. – 40 б.*

3. *Выступление Н.А. Назарбаева на III съезде судей Республики Казахстан «Правосудие – это справедливость». – Астана, 06 июнь 2001 г. Справочная система казахстанского законодательства «Юрист».*

4. Перлов И.Д. *Право на защиту*. «Знание» М., 1969.
5. Киселев Я.С. *Общественное значение защитительной речи*. Сб. «Новое законодательство и адвокатура» 1960 г.
6. Баймуратова Г.А., Алданов Т.М., Жумагазиев Е.Ж. *Мастерство выступления на судебном процессе*. – Алматы, 2002.

Резюме

В данной статье рассматриваются некоторые аспекты деятельности адвокатов в процессе судебного доказывания.

Resume

In this article some aspects of deyatelnostiya of lawyers in the course of judicial a dokazovaniye are considered.

О КОНДОМИНИУМЕ И УПРАВЛЕНИИ ИМ

Ж.Е. Ибраев – старший преподаватель, кафедра гражданско-правовых дисциплин,
Институт права и экономики, КазНПУ им. Абая

В последние десятилетия решение проблематики жилищно-коммунальной сферы является одной из самых актуальных задач, стоящих перед государством и гражданами в целом. С одной стороны, государство не справляется со своими обязанностями, потому что взяло на себя слишком много обязательств, которые оказались ему не по силам. С другой, чтобы быстрее наступило время стабильного экономического роста, многое в стране придется изменить, в том числе и жилищно-коммунальную сферу, а это требует создания соответствующей правовой, нормативно-методической и функционально управленческой базы.

Появление нового объекта права – кондоминиум, как и нового субъекта права – кооператива собственников жилья, вызвано не в последнюю очередь широко развернувшейся кампанией по приватизации жилого фонда. Сейчас в Казахстане идет процесс создания кооперативов собственников жилья и регистрации кондоминиумов. Идет этот процесс непросто, много проблем с формированием кондоминиума и проведением границы территории, которая должна принадлежать кондоминиуму, не отрегулированы и вопросы передачи собственникам жилья нежилых помещений. Тем не менее, это – самый реальный путь стать хозяевами своего дома и добиться высокого уровня его обслуживания и предоставления коммунальных услуг в полном объеме.

Понятие *condominium* известно в юридической практике со времен Древнего Рима и означает совместное владение чем-либо, оно не относится к конкретному предмету или объекту, а представляет собой юридическое понятие, т.е. право общей собственности или сособственности. В своем развитии понятие совместного владения жильем прошло несколько исторических этапов. Первый из них связывается с возникновением идеи кондоминиумов во времена Римской империи, когда более 2 000 лет назад римский сенат принял закон о кондоминиуме, разрешавший гражданам Рима владеть отдельной жилой единицей в многонаселенных строениях. Второй этап относится к Средневековью и возрождению идеи кондоминиума в Западной Европе. Это было вызвано необходимостью защиты городов от нападений. Город окружался защитными стенами, что ограничивало пространство для размещения жилищ и привело к необходимости строительства жилья на несколько семей. Правоотношения между такими семьями строились на основе совместного владения общим имуществом в доме. Третий, современный этап относится к началу XX в. и характеризуется широким распространением кондоминиумов в Европе и проникновением этой концепции на Американский континент, где первой кондоминиумы в практику внедрила Бразилия. В США правовой статус кондоминиумов определен законодательными актами, первый из которых был принят в 1962 г. К 1968 г. правовое поле для деятельности кондоминиумов распространилось на все штаты. Широко распространенная за рубежом модель совместного владения жильем – кондоминиума – привнесена в российскую практику в несколько измененном виде [1]. Кондоминиум, являясь объектом гражданского оборота, не может рассматриваться в отрыве от своих владельцев – субъектов права. То есть существует не как имущественный комплекс сам по себе, а, прежде всего, связан со своими владельцами, конкретными субъектами, имеющие реальные права на него. Иначе говоря, кондоминиум существует не сам себе, а в тесной связи с

теми собственниками, по инициативе которых он был создан. В Законе РК о жилищных отношениях кондоминиум определяется как – особая форма собственности на недвижимость как единый имущественный комплекс (далее – объект кондоминиума), при которой помещения находятся в раздельной (индивидуальной) собственности граждан, юридических лиц, государства, а общее имущество принадлежит им на праве общей долевой собственности [2].

Для раскрытия понятия «правового режима кондоминиума» необходимо определиться с тем, что вообще понимается под правовым режимом, в чем его суть. В русском языке под режимом понимается установленный порядок каких-либо вещей, их использования, владения, распоряжения ими, а также порядок взаимоотношений, складывающихся в определенной сфере. Следовательно, правовой режим – это особый порядок правового регулирования, установленный государством в виде правовых норм и обеспеченный силой государственного принуждения. Из приведенного выше тезиса видно, что правовой режим обусловлен наличием конкретного порядка. В свою очередь, порядок представляет собой технологическую последовательность совершения одних действий за другими. Как отмечают А.В. Малько и О.С. Родионов, «правовые режимы обеспечивают устойчивое нормативное регулирование группы общественных отношений, определенного участка социальной жизни, содействует оптимальному использованию конкретных объектов» [3].

Особенностью кондоминиума, отличающей его от прочих зданий и сооружений, является сочетание режимов единоличной собственности на помещения и общей долевой собственности на прочее имущество.

Выбор способа управления кондоминиумом в современных условиях рыночных отношений зависит от наличия и доходности объектов, что оказывает существенное влияние на финансовые результаты текущего функционирования и развитие кондоминиума в перспективе. Это должно рассматриваться не как выбор управления материально-вещественными ценностями и потоками (иначе говоря, трубами, канализацией и т.д.) а как управление капиталом, финансовыми потоками, взаимоотношениями с бюджетом, кредитной и налоговой системами.

Представляя собой сложный комплекс недвижимого имущества с разветвленной инфраструктурой, кондоминиум нуждается в грамотном управлении. Ведь далеко не секрет, что эффективность использования полезных свойств того или иного имущества зависит, прежде всего, от уровня заботы и квалификации лиц, осуществляющих функции управления. Как уже говорилось выше, Закон РК о жилищных отношениях предусмотрел четыре различных способа управления кондоминиумом. Это предоставляет домовладельцам определенный выбор путей реализации своих прав в отношении принадлежащего им жилья. Не позже чем через месяц после регистрации объекта кондоминиума собственники помещений должны решить вопрос о форме управления объектом кондоминиума. До такого решения по обязательствам, связанным с объектом кондоминиума как с единым комплексом, а также с централизованным обеспечением жилого дома коммунальными услугами, собственники отвечают солидарно.

В многоквартирном жилом доме (или его части), который имеет единую систему инженерного и коммунального обеспечения и составляет единый жилищно-коммунальный комплекс, может применяться только одна из форм совместного управления объектом кондоминиума.

Форма управления объектом кондоминиума определяется соглашением его участников. Таки-ми формами могут быть:

- 1) непосредственное совместное управление всеми собственниками, если их количество не превышает четырех;
- 2) кооператив собственников помещений (квартир);
- 3) управление объектом кондоминиума третьими (сторонними) физическими (управляющий жилым домом) или юридическими лицами (служба оказания жилищно-эксплуатационных и коммунальных услуг);
- 4) иные формы, не противоречащие законодательству Республики Казахстан.

Объем правомочий по управлению объектом кондоминиума, передаваемых по договору службе оказания жилищно-эксплуатационных и коммунальных услуг либо управляющему жилым домом, определяется договором. Собственники помещений вправе заключить индивидуальные договоры об оказании жилищно-эксплуатационных и коммунальных услуг с организациями, предоставляющими такие услуги.

При недостижении соглашения между собственниками о форме управления объектом кондо-

миниума любой из собственников, а в домах, где объект кондоминиума образован вследствие приватизации жилых помещений, а также государственный орган, осуществляющий приватизацию, вправе поставить перед собственниками вопрос об образовании кооператива собственников помещений (квартир).

По решению большинства собственников помещений (квартир) форма управления объектом кондоминиума может быть изменена.

Собственники помещений жилого дома, который вместе с другими домами управляется одним кооперативом собственников помещений, вправе по решению, принятому большинством, выйти из состава этого кооператива и образовать свой отдельный кооператив либо применить иную форму управления объектом кондоминиума. Первый способ управления представляет собой непосредственное управление кондоминиумом домовладельцами. Однако это отнюдь не предполагает осуществления домовладельцами своими силами, например, покраски полов, побелки потолков, ремонта прохудившейся крыши. Закон предоставляет возможность домовладельцам заключать договоры с физическими и юридическими лицами, осуществляющими ремонтно-эксплуатационную или строительную деятельность. В целях обеспечения сохранности недвижимого имущества в кондоминиуме, безопасности и комфортности проживания или пребывания в нем граждан указанные организации и предприниматели должны иметь лицензию на осуществление соответствующей деятельности в случае, если такая деятельность является лицензируемой. Безусловно, ряд функций, например, ремонтно-эксплуатационное обслуживание кондоминиума либо выполнение несложных строительных работ, может осуществляться непосредственно домовладельцами. Самая распространенной формой управления объектом кондоминиума в Казахстане является кооператив собственников квартир. На практике деятельность КСК сталкивается с проблемами правового регулирования. Часто никто не хочет заниматься хозяйственными нуждами всего дома, люди чувствуют себя собственниками только своей квартиры. Если среди сособственников встречаются нежелающие платить членские взносы на содержание дома, мало способов воздействия на неплательщиков. Даже если их исключить из КСК общим собранием, всё равно они остаются в доме. Выселение по суду – большая юридическая проблема, да и судебные издержки придётся оплачивать за счёт КСК. Появление нового объекта права – кондоминиум, как и нового субъекта права – кооператива собственников жилья, вызвано не в последнюю очередь широко развернувшейся кампанией по приватизации жилого фонда. Сейчас в Казахстане идет процесс создания кооперативов собственников жилья и регистрации кондоминиумов. Идет этот процесс непросто, много проблем с формированием кондоминиума и проведением границы территории, которая должна принадлежать кондоминиуму, не отрегулированы и вопросы передачи собственникам жилья нежилых помещений. Тем не менее, это – самый реальный путь стать хозяевами своего дома и добиться высокого уровня его обслуживания и предоставления коммунальных услуг в полном объеме.

1. *Васильева Н.В. Зарубежный опыт государственного регулирования жилищной сферы: экономико-правовые аспекты // Законодательство и экономика. 2002. №7.*

2. *Закон РК о жилищных отношениях от 16.04.1997 г.*

3. *Малько А.В., Родионов О.С. Правовые режимы в российском законодательстве // Журнал российского права. 2001. №9.*

Түйін

Ұсынылған мақалада кондоминиумның құрылу мен тіркелу және оны басқару барысында пайда болатын қоғамдық қатынастар қарастырылған.

Резюме

В данной статье рассматриваются общественные отношения, возникающие в связи с формированием и регистрацией кондоминиума, а также в процессе управления кондоминиумом.

Resume

This article examines the social relations arising in connection with the formation and registration of condominiums, as well as in the management of condominium.

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҒЫ
МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА**

LEGAL STATUS OF REPATRIATES IN THE KYRGYZSTAN REPUBLIC

B. Doszhanov

Reduction of population due to migration is a big problem for the Kyrgyzstan Republic. Migration loss is of ethnic nature. Mainly this can be related to increase of those migrated (the number almost doubled) to Russia and accordingly increase of share of the Russians in migration loss from 50% to 70%. Thus if in 1999 6213 migrated to Russia then in 2000 this number almost tripled reaching 18435 people. In 2000 migration loss was 22600 people. All in all in 1990-2000 over 400000 people left the country. That said the Russian-speaking population is distinct for its higher mobility as compared with the native population. This is why the Russians have the biggest share in the migration pie – 237300 (59%) the second largest share belongs to the Germans – 74500 (19%) the Ukrainians – 31600 (8%), the Uzbeks – 27500 (7%), the Tatars – 22700 (6%). The migration inflow was solely composed of the Kyrgyz – 17000 who returned to their historical Motherland from neighboring countries.

In 2000 161300 (in 1999 – 47200) people appealed to the Kyrgyzstan based Russian embassy migration service at that 43600 applied for a voluntary migrant status (1999 – 11000), 17967 obtained a move permission (in 1999 – 6834). In 2005 in January 1628 people requested a migration permit, in February – 1705, in March – 3537 at that after events of 24 March this year the number of migrants grew drastically.

The migrants indicated in applications motives and reasons underlying the decision to leave the country. Determining conditions included the most popular – concerns about their kids' future (59%) and economic instability (58%) lower salary (41%) unemployment and dissatisfaction with legal protection (39 and 38 % accordingly). Less significant are discrimination in state agencies (12%) in everyday life (10%) and unfavorable ecological conditions (9%) (1).

One of principal reasons is of a legislative nature. Knowledge of Kyrgyz language is mandatory for Kyrgyzstan citizens. In reality there are situations when lack of state knowledge results in inability to carry out public activities. Therewith we see legislative division of the Kyrgyzstan multinational nation into Kyrgyz and non Kyrgyz, which is seen at a man in the street level and at level of supreme state agencies. (2)

Kyrgyzstanis migrating to Russia create difficulties in places of their settlement which often results in returning migrants. Thus according to the Republican National Statistical Committee over half of migrating from the Kyrgyzstan Republic in recent two years had no permanent occupation or income source that is they were unemployed.

The residence permit institution and suspension of industrial enterprises in Russia cause excess of working hands which does not allow to a larger share of the migrating from Kyrgyzstan to settle in cities. This is why they can mainly settle in villages. In turn native villagers having more conservative thinking and lifestyle receive strangers in an unfriendly or hostile way which more over the case for those highly educated having advantages in income. Alert and often negative attitude towards migrants from native inhabitants and local administration creates a number of problems in arrangement and adaptation at a new place. Lower social and professional status is almost an evitable consequence of migration to Russia for the majority of Russian-speaking population.

However in recent years the number of Russian-speaking migrants from the Kyrgyzstan Republic is on decline which can be explained with the fact that the majority has already left the Motherland where they were born and grown. For simpler repatriation clause 4 article 20 of the Kyrgyzstan Republic Constitution provides for acquisition of the Kyrgyzstan citizenship in a simpler way for Kyrgyzs living outside the Kyrgyzstan Republic regardless of other citizenship.

The Prime Minister of the Kyrgyzstan Republic in October 2006 signed a resolution on approval of the Kayrylman state program to render assistance to ethnic Kyrgyzs. This program has been set for 2006 – 2008. The Preamble of the program sets procedures of return for ethnic Kyrgyzs and changes the legislation and in particular introduces to migrants a simpler registration order and citizenship acquisition. In addition the program provides for “their rational settlement in the territory of the Kyrgyzstan Republic and creation of conditions for social and economical adaption”

Kyrgyzstan pursues to assist in voluntary return of compatriots (ethnic Kyrgyzs) from other countries, adaptation and integration in the territory of the Kyrgyzstan Republic, support and development of relations with compatriots from overseas. In this connection a system to render assistance was developed and to support ethnic Kyrgyzs returning to historical Motherland and compatriots from overseas, a systematic monitoring was organized to watch changes in the state and migration sentiments of compatriots from overseas and informing of the situation and readiness to accept them in the republic. The Kyrgyz Republic pays a lot of attention to development and entering into international treaties on settlement of voluntary migration of compatriots, protection of their rights and simpler withdrawal from citizenship and travel procedures and cross-bordering. Taking into account social and economical development of territories and interests of local population regional (oblast, district) quotas on receipt and accommodation and integration of arriving compatriots were defined and introduced and also quotas of social conditions on provision of access to social protection, when rendering aid and building relations with local community etc.

Also much attention is paid to development of near bordering cooperation with neighboring countries in terms implementation of joint economical and cultural projects for support of compatriots and facilitation of unrestricted contacts and regular meetings on the basis of family and business relations. Compatriots arriving from abroad are given a priority right and education quotas in republic institutions; are also provided with scientific and other literature and employment and educational conditions in parity with countries of permanent residence.

According to experts the republic welcomed as residents according to 2005 data 22805 migrants of which only 2034 received Kyrgyzstan citizenship. Mostly people come from Uzbekistan and Tajikistan (3).

Ethnic Kyrgyzs returning to the republic are offered a “Kayrylman status” which will allow before acquisition of citizenship exercise the right for labor education and freedom of movement. The republic on an annual basis defines quotas for migrants providing land lots for individual residential construction and establishment of educational, cultural, social and economical adaptation and legal literacy centers.

The Government intends to develop a micro crediting program for ethnic Kyrgyzs migrating to Kyrgyzstan with one time exemption of migration laws violation penalty and define lands and vacant residential facilities to be provided for “Kayrylmans”.

Taking into account the above we can make the following conclusions:

CIS migration processes must be regulated in accordance with the scientifically tested state migration policy reliably enforced by domestic and international laws.

CIS countries may deem reasonable to adopt special laws on migration to fix state migration policy principles; define procedures for assignment of different migrant categories and regulation of migration flows and defining migration quotas; legally enforce efficient preventive mechanism against illegal migration and in particular migration control systems; improve right protection guarantees and migrants’ legal interests and set liability of state agencies and officials for failure to comply with migration laws.

We need to use a new approach towards a new migration category – repatriation. A number of legal aspects of the specific migration category (specific for Russia, Kazakhstan) could be solved through adoption of special laws “On Repatriation” – the target and subject of regulation of such laws could be creation of prerequisites for voluntary return of native nation representatives to the ethnic Motherland. The laws must set the state policy principles regarding repatriates, the basis of state power agencies’ activities is to carry out the policy and define the citizenship acquisition procedures through repatriation, repatriate status receipt conditions and procedures and set economical social and legal guarantees for protection of rights and repatriates legal interests.

1. *Interview of KR MIA Migration Service Director, T. Turganbaev // In the end of the week – 18 May 2001.*
2. *Sasybaev S. – “Do not like it? Go back to Russia!” // Agrarian’s word – Bishkek, 2004 No.42 – p. 7.*
3. *Akimbekov S Speech at the RK Parliament meeting // Express information on migration problems. – Astana: Parliament information and analytical center, 2000 – p. 7.*

АКТИВНОЕ УЧАСТИЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В РАЗВИТИИ ПРИНЦИПОВ МЕЖДУНАРОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Р.Пашаев – студент 2-го курса Института Экономики и Права

Проблема безопасности – одна из центральных в теории и практике международников и государственных деятелей. С нею, так или иначе, связан любой вопрос международной политики. Племена народности, этнические группы, полисы, империи и государства на протяжении всей истории человечества не переставали враждовать друг с другом. Поэтому политики и мыслители издавна задумывались над тем, как избежать угроз нападения со стороны соседей, какими должны быть средства противостояния. Создавались все новые системы вооружений, разрабатывались самые разные стратегии. Одна из главных особенностей международных отношений – **анархичность международной среды**. Что такое международная безопасность, в чем состоят достоинства и недостатки основных теоретических парадигм в ее понимании? Какое влияние оказывает на международную безопасность глобализация мирового развития? Наконец, чем отличаются современные концепции международной безопасности от традиционных? Эти вопросы рассмотрим чуть позже.

Проблемы обеспечения национальной и международной безопасности стояли перед человечеством во все времена. Они приобрели особое звучание в начале XX века в связи с реальностью угрозы возникновения мировой войны, поэтому на первых порах разработки теории и политики безопасности они отождествлялись с вопросами предотвращения войн. После первой мировой войны они получили официальное признание. Одним из шагов практической политики в этом направлении стало создание **Лиги Наций (международная организация, основанная в результате Версальско-Вашингтонской системы Версальского соглашения, Цели – Лиги Наций** включали в себя: **разоружение, предотвращение военных действий, обеспечение коллективной безопасности, урегулирование споров между странами путём дипломатических переговоров, а также улучшение качества жизни на планете**). Но решить вопросы предотвращения войны не удалось: разразилась **2-ая мировая война**, а после нее "**холодная война**". Окончание последней не ознаменовалось прекращением войн и вооруженных конфликтов. Более того, обеспечение национальной и международной безопасности в современных условиях потребовало расширить это понятие за рамки предотвращения войн и вооруженных конфликтов.

Проблемы безопасности приобрели принципиально новые черты в современном мире, который многолик, динамичен и долой острых противоречий. Нынешняя жизнь характеризуется втягиванием всего человечества в мировые процессы, чей ход ускоряется небывалым научно-техническим прогрессом, обострением социальных, экономических, сырьевых и других проблем приобретающих глобальный характер, до 90-х годов в научной литературе у нас и за рубежом в основном разрабатывались вопросы международной безопасности государства. Это объяснялось возрастанием взаимозависимости различных государств и народов мира, интернационализацией их экономик, появлением глобального оружия массового уничтожения. Возросла я всемирная угроза человечеству от производственной деятельности.

Понятие **международной и национальной безопасности**, в научной литературе немного отождествляются. **Международная безопасность** рассматривается как состояние политических, экономических и других отношений между государствами, устраняющее угрозу агрессии одного или группы государств против другого государства или группы государств и обеспечивающее их мирное сосуществование на началах равноправия, невмешательства во внутренние дела друг друга, уважения национальной независимости и самоопределения народов, а также их свободное развитие на демократической основе.

Как видно из приведенного определения **международная безопасность** выступает лишь как благоприятная внешняя среда для развития государств. Такой подход вытекал из примата (первичности) в международной политике именно обеспечения безопасности государства.

Теория и практика обеспечения безопасности в послевоенный период в основном сосредоточилась на разработке вопросов безопасности государства.

Согласно международной доктрине под национальной безопасностью в официальных американских источниках понимается условие функционирования государства, являющееся результа-

том оборонных (защитных) мероприятий, которые повышают неуязвимость государства от угроз извне или изнутри в открытой и подрывной форме. Такой подход к безопасности государства (в США понятие "нация" отождествляется с государством) вытекает из постулата (т.е. утверждения) о том, что международные отношения являются результатом столкновения государств которые, опираясь на имеющиеся ресурсы, преследуют свои цели, как для обеспечения безопасности, так и экспансии (т.е. **распространение, расширение территориальной, географической или иной зоны обитания, или зоны влияния отдельного государства, народа, культуры, или биологического вида**).

Виды безопасности. До последнего времени основное внимание ведущих государств мира уделялось военной безопасности. Однако с 60-х годов началось постепенное осознание политиками и обществом в целом, что угрозы существованию человеческой цивилизации исходят не только от **ядерного** и другого **оружия массового поражения**, но и от самой деятельности человека. Отсюда подлинная безопасность в наше время может быть обеспечена только как комплексная, охватывающая все сферы общественной жизнедеятельности государства, общества и личности. В политике безопасности должна предусматриваться система мер, блокирующая причины всех видов опасности, с которыми столкнулось человечество.

Все многообразие жизнедеятельности государства и общества можно разделить на следующие области (сферы): **политическая, экономическая, социальная и экологическая**. Военная сфера деятельности государства с теоретической точки зрения является составной частью политической области функционирования государства и общества. Однако исторически военные вопросы выделяются в самостоятельную сферу функционирования государства и общества. Каждой из рассмотренных выше областей деятельности государства и общества соответствует свой вид безопасности (политической, военной, экономической, социальной и экологической). Такой подход к делению безопасности на виды по сферам деятельности государства прослеживается и в **Зако-не "О Национальной безопасности" РК (от 26 июня 1998 г.)**, где указывается, что безопасность достигается проведением единой государственной политики в области обеспечения безопасности, системой мер экономического, политического, организационного и иного характера, адекватных угрозам жизненно важным интересам личности, общества и государства.

В современной политологии термин безопасность используется весьма широко. Так в научных сообщениях и печати помимо **государственной безопасности** используются термины **общественная безопасность, внутренняя и внешняя безопасность, информационная безопасность**. Как правило, эти термины отражают функциональные обязанности министерств и ведомств. Практика же западных государств, да и российской федерации наглядно показывает, что основная задача обеспечения национально-государственной (национальной) безопасности как раз и состоит в объединении **внутренней и внешней** политики для защиты государственных институтов, суверенитета, территориальной целостности и природных ресурсов страны, нерушимости ее границ, конституционного строя и системы управления страной. Деление же национальной государственной безопасности на внутреннюю, внешнюю, общественную и т.п. вряд ли обосновано.

Структура безопасности. Согласно **закону РК "О Национальной безопасности"**, в международной теории и практики обеспечения безопасности основным субъектом обеспечения безопасности вплоть до настоящего времени выступает государство. После второй мировой войны все больший вес в системе международной безопасности приобретают международные и региональные организации (**Организация Объединенных Наций, североатлантический союз, совещание по сотрудничеству и безопасности в Европе, ШОС, СНГ**).

Субъекты безопасности действуют на международной арене в соответствии со своими целями и интересами. В **законодательствах РК и других государств** нет определений целей и интересов. Но в политической практике они постоянно присутствуют. Из текста закона **"О Национальной безопасности"** можно вывести следующие цели: у **личности** это соблюдение ее прав и свобод; у **общества** это сохранение его материальных и духовных ценностей; у **государства** это защита строя, суверенитета и территориальной целостности, в **американской официальной литературе** к целям **национальной безопасности** отнесены обеспечение военных и оборонных преимуществ над любым иностранным государством или группой государств, благоприятных позиций на международной арене, военного потенциала, способного успешно противостоять враждебным и разрушительным действиям извне или изнутри.

Законом РК вводится понятие интереса личности, общества и государства без его раскрытия. В США и других западных странах официального определения интереса нет. Один из наиболее заметных американских исследователей проблемы интереса **Д.Нойхтерлайн** так определяет это понятие: **"Национальный интерес – сохранение благосостояния американских граждан и американского предпринимательства, связанных с международными отношениями и находящихся под воздействием политических сил вне административного контроля правительства США"**. В **РК и РФ** законе использован лишь термин **"жизненно важные интересы"**. Они определяются как **"совокупность потребностей, удовлетворение которых надежно обеспечивает существование и возможности прогрессивного развития личности, общества и государства"**. Американские же специалисты делят интересы на четыре группы (типа): **национального выживания, жизненные (или жизненно важные), существенные и периферийные** основных направлением деятельности государства по обеспечению безопасности является защита интересов национального выживания и жизненно важных интересов.

Основным методом обеспечения безопасности, несомненно, является предупреждение развития конфликтных отношений между государством. Одним из наиболее распространенных способов такого предупреждения является введение международных ограничений (так называемых **"барьеров"**) на ту или иную деятельность. Примером подобных барьеров служат договоры **о нераспространении ядерного оружия и ракетных технологий, о запрещении ядерных испытаний, о прекращении использования фреонов в производственных целях** и т.п. На протяжении почти всей половины XX века широкое применение в предупреждении эскалации конфликтных отношений, играло **"сдерживание"** ("устрашение"). Обычно оно связывалось с угрозой применения военной силы. Однако политическая практика, особенно в последнее десятилетие, дает немало примеров использования других средств политического, экономического, психологического характера для воздействия на субъектов конфликтов. Наряду с принудительными мерами воздействия на субъектов конфликта в последнее время набирают силу мирные способы разрешения конфликтов и кризисов, ведущее место при этом занимают переговоры. **Существуют три широких подхода к регулированию конфликтных отношений: правовой (или нормативный), принудительно-переговорный, решение проблемы"**. Доминирующую роль в урегулировании современных конфликтов играет принудительно-переговорный способ или метод торга.

При замораживании конфликтных отношений широко используются миротворческие вооруженные силы. Они применяются для разведения конфликтующих сторон обеспечения снабжения мирного населения, наблюдения за соблюдением договоренностей.

Проблема международной безопасности становится также все более и более актуальной. Это связано с **гуманизацией** современного мира, с одной стороны, и реальной возможностью уничтожения цивилизации в результате военных действий – с другой. Потребность в международной безопасности постепенно приобретает всеохватывающий характер. Так, она осуществляется на **национальном или государственном уровне, на региональном и общепланетарном – глобальном**. Для достижения безопасности используются самые различные системы воздействия – военные, политические, экономические, гуманитарные как мы уже отметили. Мировое сообщество при регулировании отношений обращает внимание не только на государства, но и на отдельных людей, отстаивая права человека. Современный мир все больше объединяется в единую систему. Этот момент политики позволяет надеяться на укрепление безопасности. Одновременно возрастает угроза возникновения **общепланетарного тоталитарного правления**. Концентрация технотронной и военной энергии делает такую систему возможной. Обстоятельство осложняется тем, что бывшая СССР прекратил свое существование в качестве сверхдержавы, а это привело к одностороннему усилению военной мощи США.

Я думаю, что миру нужны надежные гарантии, которые бы на реальном уровне обеспечивали безопасность всем субъектам политического процесса. Для **России**, которая оказалась в процессе реформирования социализма в сложном положении, международная система безопасности необходима для создания рыночной экономики. **Россия** как сильная страна – преемник СССР как сверхдержавы и нуждается в **демилитаризации**. Следует развивать идеи резолюции Генеральной Ассамблеи ООН (1986) о создании всеобъемлющей системы международного мира и безопасности.

Рассмотрев и изучив материал о Международной безопасности государств, я пришел к выводу: что Международная безопасность в целом является отраслью Международного

права. Я думаю, что Международная безопасность имеет свое право регулирования, которая исходит из таких источников как декларации и конвенции ООН, НАТО, ОБСЕ, ОДКБ, ШОС, СНГ:

- 1. Декларация о совершенствовании сотрудничества между ООН и региональными соглашениями или органами в области поддержания международного мира и безопасности (1994 г.);**
- 2. Декларация об установлении фактов Организацией Объединенных Наций в области поддержания международного мира и безопасности (1991 г.);**
- 3. Декларация о предотвращении и устранении споров и ситуаций, которые могут угрожать международному миру и безопасности, и о роли Организации Объединенных Наций в этой области (1988 г.);**
- 4. Декларация об усилении эффективности принципа отказа от угрозы силой или ее применения в международных отношениях (1987 г.);**
- 5. Манильская декларация о мирном разрешении международных споров (1982 г.);**
- 6. Декларация об укреплении международной безопасности (1970 г.);**

Я считаю, что в настоящее время главная ответственность за поддержание международного мира возложена на все перечисленные организации. Именно им принадлежит исключительное право применять санкции против агрессора.

Я также предлагаю создать **Информационный Центр Международной Безопасности (ИЦМБ), которая должна носить характер** гражданской инициативы, призванный оказывать информационную поддержку реализации «Стратегии национальной безопасности РК» в части развития демократии и гражданского общества. Основопологающим принципом этого проекта является предоставление открытого доступа к различным информационным и интеллектуальным ресурсам по актуальным проблемам международной политики и политике безопасности.

Я как будучи политик и эксперт, хочу чтобы этот проект оказался полезным, прежде всего, молодого поколения, в развитии их интереса к политике безопасности, к разработке опережающих концепций предотвращения угроз безопасности международного, регионального и местного уровней. Я предлагаю всем заинтересованным лицам площадку для открытого и не формального обмена мнениями по широким аспектам безопасности.

Международная безопасность должна развиваться через диалог, доверия, сотрудничества.

Вывод:

К проблемам обеспечения безопасности можно подходить и на основе теории международных режимов:

- 1. режим общей безопасности;**
- 2. режим коллективной безопасности;**
- 3. режим безопасности на основе сотрудничества.**

Говоря об источниках реальной угрозы для безопасности большинства, если не всех государств можно назвать: терроризм, распространение оружия массового уничтожения, межэтнические и межконфессиональные конфликты, деградацию окружающей среды, замедление или остановку экономического роста. Четыре десятилетия назад разного рода эпидемии и контрабанда наркотиков рассматривались, независимо от наносимого ими вреда, как неполитические и поэтому не подлежащие силовым методам решения. В наши дни они приобрели политическое и внешнеполитическое измерения.

Военно-политические аспекты международной безопасности:

В последние десятилетия самую большую угрозу всеобщему миру и безопасности на глобальном уровне представляло оружие массового поражения, в первую очередь ядерное. Одним из механизмов обеспечения ядерной безопасности является существующий режим нераспространения ядерного оружия, зафиксированный в **Договоре о нераспространении ядерного оружия (ДНЯО) 1968 г.**

В настоящий момент в мире сложилась следующая ситуация с распространением ядерного оружия.

Все государства можно разделить на **пять групп** в зависимости от обладания ими ядерным оружием, наличия или отсутствия экономических и технологических предпосылок для его производства и участия или неучастия в ДНЯО:

- 1. В первую группу входят пять официально признанных ядерными государствами, параллельно являющихся постоянными членами Совета Безопасности ООН. Это США, Российская Феде-**

рация, КНР, Великобритания и Франция. Ядерный потенциал данных государств неодинаков. Наибольшим ядерным потенциалом обладают **Соединенные Штаты и Россия.**

2. Во вторую группу входят **Израиль, Пакистан и Индия.** Опасность, которую представляют государства второй группы, заключается в том, что они не участвуют в ДНЯО, имеют неопределенный статус по отношению к ядерному оружию.

3. Наибольшая опасность в перспективе может исходить от третьей группы (**Алжир, Ливии, Ирана, Ирака, Кореи и т.д.**) В последнее время ситуация изменилась. Некоторые страны, например **Южная Корея, Алжир, Ливия,** отказались от планов разработки и производства ядерного оружия.

4. Относящиеся сегодня к четвертой группе **Алжир, Аргентина, Бразилия** ранее активно вели ядерные исследования и подошли вплотную к созданию ядерных боезапасов, но отказались от подобных планов и присоединились к ДНЯО на правах безъядерных государств. К этой же группе относятся бывшие советские республики: **Белоруссия, Казахстан и Украина.** Особое место в четвертой группе принадлежит **Южно-Африканской Республике.** В годы режима апартеида (**розни**) в ЮАР, так же как и в Израиле, было создано ядерное оружие, хотя этот факт не признавался. После отказа от апартеида и перехода власти к **черному большинству населения** ядерное оружие было уничтожено и ЮАР стала участницей режима нераспространения как неядерное государство.

Большое значение для обеспечения безопасности в годы холодной войны имел заключенный в 1972 г. между СССР и США **Договор об ограничении систем противоракетной обороны (ПРО).** В 2002 г. президентами России и США был подписан Договор о **сокращении стратегических наступательных потенциалов (ДСНП),** а 1 июня 2003 г., после обмена ратификационными грамотами, он вступил в силу. В соответствии с этим договором Россия и США обязались на взаимной основе сократить к 31 декабря 2012 г. количество имеющихся у них стратегических ядерных боезарядов примерно в 3 раза, т. е. с «потолка» в 6 тыс. единиц, установленного Договором СНВ-1 от 1991 г., до 1700-2200 единиц.

Кроме ядерного к оружию массового поражения относится химическое и бактериологическое.

Эти виды оружия находятся под полным запретом. С 1972 г. действует Конвенция о запрещении разработки, производства и накопления запасов бактериологического (биологического) и токсического оружия и об их уничтожении. С 1997 г. в отношении химического оружия действует режим запрета. Основой этого режима является Конвенция о запрещении разработки, производства, накопления и применения химического оружия и об его уничтожении.

Сегодня проблема Международной безопасности является не только головной болью государств которые испытывают страх за свое независимость но и всех людей живущих на планете земля, потому что это проблема охватывается недоверием между существами нашей планеты, ненавистью к друг другу, завистью к природным богатствам. И поэтому весь мир в лице разных международных организации пытаются наладить контакт с лидирующими державами этой прекрасной и цветущей планеты, которая из-за негативных деятельности и процессов человека превратилась в злой, дурной, жгучей, порочной.

1. *Декларация о совершенствовании сотрудничества между ООН и региональными соглашениями или органами в области поддержания международного мира и безопасности (1994 г.).*

2. *Декларация об установлении фактов Организацией Объединенных Наций в области поддержания международного мира и безопасности (1991 г.).*

3. *Декларация о предотвращении и устранении споров и ситуаций, которые могут угрожать международному миру и безопасности, и о роли Организации Объединенных Наций в этой области (1988 г.).*

4. *Декларация об усилении эффективности принципа отказа от угрозы силой или ее применения в международных отношениях (1987 г.).*

5. *Манильская декларация о мирном разрешении международных споров (1982 г.).*

6. *Декларация об укреплении международной безопасности (1970 г.).*

Түйін

Қазақстан Республикасының халықаралық қауіпсіздік қағидасына белсенді қатысуы туралы мәселелер қарастырылған.

Summary

Active participation of Republic Kazakhstan in development of principles of the International safety.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

К.А. Байжомартова – *ст. преподаватель, кафедра международного права
Института права и экономики, КазНПУ им. Абая*

Конституция Республики Казахстан, являясь основополагающим правовым актом, закрепляет основы конституционного строя, важнейшие права и свободы человека и гражданина, форму правления, государственное устройство, политический режим, систему, образования и компетенцию основных органов государственной власти.

Государственное устройство опирается на созданные правовые институты, одним из которых является институт государственного управления в области охраны окружающей среды (ст. 66 Конституции РК), где Правительство Республики Казахстан разрабатывает основные направления социально-экономической политики государства, его обороноспособности, безопасности, обеспечения общественного порядка и организует их осуществление по управлению государственной собственностью (ст. 16 ЭК РК) [1, 2].

Помимо Правительства Республики Казахстан в области охраны окружающей среды к государственным органам относятся и уполномоченные органы в области охраны окружающей среды (ст. 17, ст. 18 ЭК РК). Уполномоченный орган в области охраны окружающей среды – центральный исполнительный орган, осуществляющий руководство и межотраслевую координацию по вопросам разработки и реализации государственной политики в области охраны окружающей среды и природопользования, а также его территориальные органы [2].

Компетенция специально уполномоченных государственных органов устанавливается помимо Экологического Кодекса Республики Казахстан Земельным [3], Водным [4] и Лесным [5] кодексами Республики Казахстан, а также законами Республики Казахстан «О недрах и недропользовании» [6], «О нефти» [7], «Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира» [8], «Об особо охраняемых природных территориях» [9], «О санитарно-эпидемиологическом благополучии населения» [10].

Несмотря на то, что нормативно-правовыми актами РК осуществляется государственное управление в области окружающей среды и государственное регулирование в области охраны окружающей среды, научно обоснованного, нормативного определения «государственное регулирование в области охраны окружающей среды и государственное управление в области использования природных ресурсов» в настоящее время в юридической науке нет.

Встречающиеся в научной литературе толкования в области государственного управления в области охраны окружающей среды опираются на термин «управление», что не совсем корректно, так как «управление» является более широкой категорией, чем управление в области охраны окружающей среды.

Государственное управление в области охраны окружающей среды, как элемент и одновременно функция такой сложной организованной системы, какой является охрана окружающей среды, сводится к постоянному осуществлению управляющих воздействий органов управления на все ее подсистемы (элементы), позволяющие соответствовать своему предназначению и обеспечивать охрану окружающей среды. При раскрытии различных аспектов системы государственного управления в области охраны окружающей среды, прежде всего, следует иметь в виду взаимосвязь субъекта государственного управления (органы государственного управления) с управляемым объектом.

Государственное управление в области охраны окружающей среды осуществляется специально созданными государством органами, которые определяют государственно-властный характер и преимущественно особую правовую форму управляющего воздействия. В этой системе преимущество находится на стороне субъекта управления, а управляемые объекты воспринимают его решения, действия и трансформируют их в процессе собственного функционирования.

Основным содержанием государственного управления в области охраны окружающей среды является определение целей и задач развития, жизнедеятельности, осуществления всей совокупности полномочий и функций управления, определенных нормативно-правовыми актами государства.

Исходя из этого, можно утверждать, что сущность государственного управления в области

охраны окружающей среды заключается в целенаправленной деятельности Президента РК, Правительства РК по созданию и совершенствованию уполномоченных органов по охране окружающей среды, всестороннему обеспечению ее жизнедеятельности, организации подготовки и применения в соответствии с предназначением, а также по руководству другими органами при выполнении задач обеспечения экологической безопасности.

В то же время для эффективного функционирования уполномоченных органов является наличие единой теории государственного управления в области охраны окружающей среды, которой до настоящего времени нет.

Об отсутствии эффективного функционирования уполномоченных органов за рациональным использованием и охраны окружающей среды, а именно – использования и охраны земель имеются труды Кыргызских исследователей. Так, исследователь А.А. Апышев считает, что «управление рациональным использованием и охраной земель возложена фактически на многие организации исполнительной власти, однако, несмотря на их количество, вся система органов не всегда отвечает новым современным требованиям, которые предъявляются к ним. Система органов государственного управления в сфере рационального использования и охраны земель представляет собой сложный механизм, разные части которого должны взаимодействовать. На органы государственного управления в сфере рационального использования и охраны земель, при этом, целесообразно возложить обязанность организации взаимодействия между ними» [11].

Таким образом, взаимодействие органов по охране окружающей среды является не только не решенной проблемой Республики Казахстан, но и стран ближнего зарубежья.

Исходя из этого, одним из направлений правовой концепции на 2010-2020 годы является развитие системы государственного управления и его правового обеспечения, направленной на создание эффективного и компактного государственного аппарата, внедрение новых управленческих технологий, совершенствование административных процедур [12].

Можно утверждать, что на современном этапе развития экологической науки теория государственного управления в области охраны окружающей среды только становится самостоятельной областью знаний, которой необходимо иметь свои фундаментальные и прикладные аспекты. Она в полной мере должна использовать достижения науки управления, одновременно являясь составной частью экологической науки.

В то же время, в соответствии с экологическим законодательством задачи по обеспечению рационального природопользования и охраны окружающей среды выполняются уполномоченными органами различного направления, соответственно и содержание управления, осуществляемое в рамках того или иного вида управления, – тоже разное. Оно складывается из ряда функций управления. Функция управления представляет собой постоянное направление деятельности по обеспечению охраны окружающей среды и рационального природопользования. К таким функциям относятся: создание системы органов управления в сфере взаимодействия общества и природы; подзаконное нормотворчество; координация деятельности по управлению природопользованием и охраной окружающей среды; распоряжение (управление) природными ресурсами; планирование использования и охраны природных ресурсов и улучшения состояния окружающей среды; экологическое нормирование; экологическая экспертиза; экологическое лицензирование; экологическая сертификация; экологический аудит; наблюдение за состоянием окружающей среды; учет состояния и использования отдельных природных объектов и окружающей среды в целом, а также вредных воздействия; контроль за использованием и охраной объектов природы; разрешение в административном порядке споров о праве природопользования и охраны окружающей среды.

Таким образом, государственное управление в области охраны окружающей среды осуществляется различными уполномоченными органами, возникает проблема, когда отдельные объекты природы остаются без соответствующего государственного управления. В Республике Казахстан полностью отсутствует государственное управление в области управления по снижению техногенных образований, государственное управление в области подземного пространства, как основы недр, государственного управления в области глубинных источников пресных и минеральных и термальных вод, управления в области глубинного тепла недр.

В связи со сложившимся положением в области недропользования, по нашему мнению, необходимо взять за основу опыт Киргизии, где исследователи считают, что «Государственное управ-

ление в области охраны окружающей среды – это деятельность компетентных органов, направленная на организацию охраны окружающей среды, рациональное использование и воспроизводство природных ресурсов, а также обеспечения режима законности в данных отношениях и конституционных прав граждан на благоприятную окружающую среду» [13].

По мнению А.М. Чорова «на государство и его органы возлагаются обязанности: осуществлять меры по постепенному сокращению с последующей полной ликвидацией поступлений на природную среду опасных для здоровья человека веществ...» Этим же автором предлагается: «В настоящее время правовая категория «собственность на природные объекты и ресурсы» подразумевает не только владение, пользование и распоряжение, но и обязательства перед обществом. Обладая такой специфической собственностью, как природные ресурсы, собственник принимает на себя обязательства использовать их так, чтобы не нарушать интересы и условия жизнедеятельности других субъектов» [13].

Существующий закон Республики Казахстан «О недрах и недропользовании» в основном рассматривает использование недр, но не его охрану и защиту. На основании ст. 5 закона РК «О недрах и недропользовании» «техногенные минеральные образования и техногенные воды являются собственностью недропользователя. При разработке техногенных минеральных образований недропользователь, либо третье лицо, приобретшее право собственности на техногенные минеральные образования у недропользователя, обязаны провести государственную экспертизу запасов тех полезных ископаемых, по которым не уплачены налоги при разработке месторождения, и заключить контракт на добычу с компетентным органом.

Недропользователь, которому минеральное сырье, техногенные минеральные образования и техногенные воды или полезные ископаемые принадлежат на праве собственности, вправе распоряжаться минеральным сырьем, техногенными минеральными образованиями, техногенными водами или полезными ископаемыми, совершать в отношении них любые не запрещенные законодательством Республики Казахстан гражданско-правовые сделки (ст. 5 п. 5 закона «О недрах и недропользовании в РК») [6].

Таким образом, управление техногенными образованиями полностью осуществляют собственники данных техногенных образований. В то же время согласно закону РК «О недрах и недропользовании РК», техногенные минеральные образования есть скопление минеральных образований, горных масс, жидкостей и смесей, содержащих полезные компоненты, являющиеся отходами горнодобывающих и обогатительных, металлургических и других видов производств недропользователей (ст. 1). Если техногенное минеральное образование является скоплением отходов, то вполне обоснованным является наличие в нормативном правовом акте ликвидация этих отходов и меры, принимаемые государством, либо собственником (недропользователем) для ликвидации этих отходов.

В функции же уполномоченного органа по охране недр (в отдельных случаях – собственника) не включены полномочия по контролю за сокращением техногенных образований, несмотря на то, что ст. 48 закона «О недрах и недропользовании» общими экологическими требованиями недропользователя предусмотрено: «сохранение земной поверхности за счет применения специальных методов разработки месторождений (п. 1 ст. 48) и предотвращение техногенного опустынивания земель (п. 2 ст. 48), предотвращение ветровой эрозии почвы, отвалов вскрышных пород и отходов производства, их окисления и самовозгорания (п. 4 ст. 48).

Исходя из данных негативных, на наш взгляд, упущений в нормативных правовых актах в области техногенных образований, считаем своевременным отражение в Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года РК, утвержденной Указом Президента РК от 24 августа 2009 года №858 требований по совершенствованию и консолидации многочисленных нормативных актов, регулирующие отношения в области чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера... [12]

Концепцией РК определено, что для нашей страны, в ряде регионов которой наблюдается сложная экологическая ситуация, весьма актуальным является развитие и дальнейшее совершенствование природоохранного законодательства. В связи с этим «...в целях построения эффективной системы государственного управления ... данную работу необходимо проводить одновременно с дальнейшим разграничением сфер деятельности, функций и ответственности между различными уровнями государственной власти» [12].

По нашему мнению, в области техногенных образований, назрела необходимость разграничения сфер деятельности, функций и ответственности между различными собственниками техногенных образований.

Законом «О недрах и недропользовании в РК» (ст. 5) предусматривается, что в соответствии с Конституцией Республики Казахстан недра и содержащиеся в них полезные ископаемые являются государственной собственностью. Если иное не предусмотрено контрактом, минеральное сырье принадлежит недропользователю на праве собственности (государственному предприятию Республики Казахстан – на праве хозяйственного ведения или оперативного управления).

Техногенные минеральные образования и техногенные воды являются собственностью недропользователя. При разработке техногенных минеральных образований недропользователь либо третье лицо, приобретшее право собственности на техногенные минеральные образования у недропользователя, обязаны провести государственную экспертизу запасов тех полезных ископаемых, по которым не уплачены налоги при разработке месторождения, и заключить контракт на добычу с компетентным органом.

Право собственности на полезные ископаемые, извлеченные из техногенных минеральных образований, находящихся в государственной собственности, определяется контрактом. Недропользователь, которому минеральное сырье, техногенные минеральные образования и техногенные воды, или полезные ископаемые принадлежат на праве собственности, вправе распоряжаться минеральным сырьем, техногенными минеральными образованиями, техногенными водами или полезными ископаемыми, совершать в отношении них любые, не запрещенные законодательством Республики Казахстан гражданско-правовые сделки.

Таким образом, в области техногенных образований имеется два собственника – государство и недропользователь, но ни один нормативно-правовой акт Республики Казахстан, не закрепляет полномочия по ликвидации техногенных образований, либо его эффективное использование.

Научная литература свидетельствует, что «в настоящее время накоплено миллиарды тонн твердых отходов, в которых содержание ценных компонентов нередко выше, чем в рудах природных месторождений. Кстати, эти отходы по своим технологическим свойствам зачастую превосходят руды, добываемые из недр. В этих же залежах есть в промышленных количествах медь, свинец, цинк, вольфрам, литий и другие полезные компоненты, в том числе драгоценные металлы, редкие и рассеянные элементы. Общее их количество превышает 17 млрд. тонн. В отходах содержится: меди – около 2 млн. тонн., свинца – 1.4 млн. тонн., цинка – 27,7 млн. тонн., серебра – 3,4 тыс. тонн. Естественно, для активного освоения горнопромышленных отходов и включения их в реестр сырьевых объектов потребуется провести их инвентаризацию и изучить, а также скорректировать правовую и методическую базы для возможности обращения с ними как с источниками минерального сырья» [14, с. 4].

Принимая во внимание отсутствие в Республике Казахстан:

- теоретических исследований в области государственного управления охраны окружающей среды;
- отсутствия теоретических разработок в области определения критерия оценки экологической обстановки контрактных территорий;
- отсутствия теоретических исследований в области управления техногенными образованиями;
- отсутствия государственного управления глубинным теплом недр Земли, как части недр;
- теоретических исследований в области государственного управления в по охране подземного пространства, как полости и массива горных пород природного образования, и, опираясь на ст. 61 Конституции РК, считаем, что в настоящее время возникает необходимость издания закона РК об охране недр, либо внесение изменений и дополнений в существующий нормативно-правовой акт «О недрах и недропользовании в РК».

1. Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995 г.
2. Экологический Кодекс Республики Казахстан от 09.01.2007 №212-III, – Алматы: Юрист, 2009.
3. Земельный кодекс Республики Казахстан, от 20.06. 2003 №442 - II – Алматы: Юрист, 2009.
4. Водный Кодекс Республики Казахстан (далее ВК РК) от 09.07.2003 №481-II, – Алматы: Юрист, 2003 – 69 с.
5. Лесной Кодекс Республики Казахстан от 08.07.2003 №477-II, – Алматы: Юрист, 2009.
6. Закон РК от 27.01.1996 г. №2828 «О недрах и недропользовании» в редакции 10.12.2008 года, – Алматы: Юрист, 2009.

7. Закон Республики Казахстан «О нефти» от 28.06.1995 №2350 (В заголовок внесены изменения ЗРК от 01.12.2004 №2-III) (Пreamбула исключена ЗРК от 01.12.2004 №2-III), – Алматы: Юрист, 2009.

8. Закон Республики Казахстан «Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира» от 21.10.93 г. // Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан. 1993. №18; от 09.07.2004 №593 II «Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира», – Алматы: Юрист, 2009.

9. Закон Республики Казахстан «Об особо охраняемых природных территориях» от 18.07.97 г. // Казахстанская правда, 1997 г., 6 августа.

10. Апышев А.А. Государственное управление в сфере обеспечения рационального использования и охраны земель (административно-правовой аспект): автореф. ... канд. юрид. наук. – Бишкек, 2008. – 21 с.

11. Закон Республики Казахстан «О санитарно-эпидемиологическом благополучии населения» от 8 июля 1994 года // Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан 1994 г. №8. Ст. 131 (Признан утратившим силу 4 декабря 2002 года); от 04.12.2002 №361-II, – Алматы: Юрист – 2009 г.

12. Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года №858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года», – Алматы: Юрист, 2009.

13. Чоров А.М. Государственное управление в области охраны окружающей среды и рационального использования природных ресурсов: автореф. ... канд. юрид. наук. – Бишкек, 2006. – 28 с.

14. Романов Т. Новые подходы к обращению с отходами // Промышленность Казахстана: - 2007. №2.

Резюме

Данная статья является попыткой автора рассмотреть перспективы развития институтов государственного управления в области охраны окружающей среды.

Summary

Given article is attempt of the author to consider prospect of development of institutes of the government in the field of preservation of the environment.

ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ РЕБЕНКА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Н.В. Романова – *д.полит.н., проф., кафедра международного Права, КазНПУ им. Абая*

В последнее время все больше внимания в обществе стали уделять возможности детям принимать участие в решении вопросов, непосредственно касающихся их жизни.

Впервые, серьезно о правах человека мир заговорил после окончания Второй мировой войны.

В настоящее время назрела политическая необходимость защиты детства и прав ребенка.

Благополучие детей и их права всегда вызывали пристальное внимание международного сообщества. Еще в 1924 году Лига Наций приняла Женевскую декларацию прав ребенка. В то время права детей рассматривались в основном в контексте мер, которые необходимо было принять в отношении рабства, детского труда, торговли детьми и проституции несовершеннолетних.

Во Всеобщей декларации прав человека отмечается, что "ребенок, ввиду его физической и умственной незрелости, нуждается в специальной охране и заботе, включая и надлежащую правовую защиту как до, так и после рождения", и в силу этого дети должны быть объектом особой защиты и помощи.

В 1959 году ООН принимает Декларацию прав ребенка, в которой были провозглашены социальные и правовые принципы, касающиеся защиты и благополучия детей. Однако время и положение детей – будущего всего человечества – потребовало от мирового сообщества принятия нового документа, в котором не просто декларировались права детей, но на основе юридических норм фиксировались меры защиты этих прав. В период с 1979-го по 1989 год Комиссия ООН по правам человека, в которой участвовали специалисты из многих стран мира, подготовила текст Конвенции о правах ребенка.

По сравнению с Декларацией (1959 г.), где было 10 коротких, носящих декларативный характер положений (принципов), Конвенция имеет 54 статьи, учитывающие практически все моменты, связанные с жизнью и положением ребенка в обществе. Она не только конкретизирует, но и развивает положения Декларации, возлагая на принявшие ее государства правовую ответственность за действия в отношении детей. Страны, ратифицировавшие Конвенцию или присоединив-

шиеся к ней, должны пересмотреть свое национальное законодательство для обеспечения его соответствия положениям Конвенции ООН.

Конвенция – документ особого политического и социально-нравственного значения, ибо она утверждает признание ребенка частью человечества, недопустимость его дискриминации. Она провозглашает приоритет интересов детей перед потребностями государства, общества, религии, семьи. В ней специально выделяется необходимость особой заботы государства и общества о социально-депривилегированных группах детей: сиротах, инвалидах, беженцах, правонарушителях. Это правовой документ высокого международного стандарта. В нем ребенок провозглашен полноценной и полноправной личностью, самостоятельным субъектом права. Такого отношения к ребенку не было нигде и никогда.

Конвенция о правах ребенка – документ высочайшего педагогического и политического значения. Она призывает и взрослых и детей строить свои взаимоотношения на нравственно-правовых нормах, в основе которых лежит подлинный гуманизм и демократизм, уважение и бережное отношение к личности ребенка, его мнению и взглядам.

В основе возникновения правовых отношений между родителями и детьми лежит происхождение детей от родителей, удостоверенное в установленном порядке.

Происхождение ребенка от родителей, состоящих между собой в браке, удостоверяется записью о браке родителей. Свидетельство о рождении ребенка, выдаваемое загсом, является доказательством происхождения ребенка от указанных в нем родителей. Рождение ребенка его матерью подтверждается справкой, выданной родильным домом. Факт рождения ребенка вне медицинского учреждения может быть подтвержден врачом или свидетелями. На основании этих данных происходит регистрация рождения в актовых книгах в загсе.

Между родителями и детьми возникают правоотношения. Они бывают личными и имущественными. К личным правоотношениям относятся: право ребенка на имя, отчество и фамилию, соответственно право и обязанность родителей дать ребенку имя, отчество и фамилию; право и обязанность родителей воспитывать своих несовершеннолетних детей и право детей на получение воспитания от родителей, право и обязанность родителей на осуществление представительства от имени детей и право детей на защиту своих прав и интересов. Родители равны в правах и обязанностях в отношении детей.

Среди обязанностей родителей первое место занимает их обязанность воспитывать детей. Эта обязанность является одновременно и правом родителей. Поэтому родители не могут передать свое право на воспитание ребенка другому лицу (деду, бабушке, родственникам). Чтобы воспитывать детей, надо проживать с ними вместе, общаться с детьми, оказывать на них личное влияние. Родители обязаны совершать надзор за несовершеннолетними детьми. Кроме того, родители привлекаются к ответственности за вред, причиненный их несовершеннолетними детьми, не достигшими 15 лет, в соответствии с нормами гражданского законодательства. Несовершеннолетние в возрасте от 15 до 18 лет отвечают за причиненный вред сами, на общих основаниях.

Родители являются представителями своих несовершеннолетних детей. Представительство осуществляется в области семейного права (взыскание алиментов на детей), гражданского права (при совершении гражданско-правовых сделок), гражданского процесса (судебное представительство). Родители представляют и охраняют интересы своих детей. По общему правилу родители ответственно относятся к воспитанию своих детей. Но бывает и иначе. Если родители не выполняют своих обязанностей, осуществляют родительские обязанности в противоречии интересам детей, то такое поведение родителей может привести к применению санкции, выражающейся в лишении их родительских прав. Конечно, эта мера крайняя, исключительная. Она применяется тогда, когда другие способы воздействия не дали результатов.

Лишение родительских прав родителей или одного из них допускается только в случаях, установленных законом: при уклонении от выполнения обязанностей по воспитанию детей; злоупотреблении родительскими правами; жестоком обращении с детьми; вредном влиянии на детей аморального поведения родителей; при наличии у них такого заболевания, как хронический алкоголизм или наркомания.

Лишение родительских прав преследует несколько целей: уберечь здоровье и психику ребенка и создать ему нормальные условия жизни; наказать родителей за их поведение, оказать воспитательное воздействие на других неустойчивых в семье и быту граждан. Родители, лишённые роди-

тельских прав, теряют все права, основанные на факте родства с ребенком, в отношении которого они лишены родительских прав. Они утрачивают, прежде всего, право на воспитание детей, а также на проживание с ребенком, на защиту прав и интересов детей и др. Однако лишение родительских прав не освобождает родителей по содержанию детей. Лишение родительских прав является бессрочным. Но если родители, лишённые родительских прав, коренным образом изменяют свое поведение, отношение к детям, весь образ жизни, они могут в судебном порядке восстановлены в родительских правах.

Итак, суд защищает права и интересы всех членов семьи, обеспечивает соблюдение прав и обязанностей родителей и детей.

Семейное законодательство предоставляет возможность обращения в суд для предотвращения нарушения прав и интересов детей. Но обращение в суд – это крайняя мера, свидетельствующая о том, что семья распадается, либо находится на грани распада. Поэтому главная задача, стоящая перед супругами, равно как и перед обществом, и государством, сделать все возможное, чтобы эта проблема была разрешена как можно безболезненно и учтены интересы всех сторон участников правоотношений.

Одним из самых важных достижений международной системы защиты прав человека является не только признание международным сообществом того факта, что ребенок ввиду его физической и умственной незрелости нуждается в специальной охране и заботе, включая надлежащую правовую защиту как до, так и после рождения, но и признание детей самостоятельными субъектами права.

Этот принцип, провозглашенный в Декларации прав ребенка, получил развитие в Конвенции ООН о правах ребенка. Конвенция стала первым широко признанным международным документом, в котором права ребенка приобрели силу норм договорного права. Она ратифицирована практически всеми странами мира (кроме США и Сомали). Конвенция о правах ребенка является уникальным источником международного права еще и потому, что впервые весь спектр прав – гражданских, политических, социальных и экономических – был закреплен в одном документе.

Все страны, ратифицировавшие Конвенцию, несут ответственность за реализацию закрепленных в ней прав ребенка. Для оценки результатов, достигнутых государствами в выполнении обязательств, принятых ими на себя при ратификации Конвенции, в 1991 г. был создан Комитет ООН по правам ребенка. Это международный избираемый орган, куда входят эксперты с опытом работы в области защиты прав детей.

Свой первый доклад о соблюдении прав ребенка государства представляют спустя два года после ратификации Конвенции. Впоследствии доклады подаются каждые пять лет.

В январе 1993 г. Комитет принял "Заключительные замечания", в которых, в частности:

- рекомендовал государству-участнику провести всеобъемлющую судебную реформу в том, что касается отправления правосудия в отношении несовершеннолетних;
- выразил озабоченность практикой направления детей, лишённых семейного окружения, в интернатные учреждения и рекомендовал активно развивать альтернативные формы ухода за детьми, заменяющие уход в интернатных учреждениях;
- выразил озабоченность случаями грубого и жестокого обращения с детьми как в семье, так и вне ее и предложил "разработать процедуры и механизмы для рассмотрения жалоб детей на грубое и жестокое обращение с ними".

Комитет ООН по правам ребенка – не единственный международный орган, участвующий в защите семейных прав ребенка. Большая часть международных контрольных органов и процедур по правам человека действует в рамках ООН и ее специализированных учреждений (МОТ, ВОЗ, ЮНЕСКО). В зависимости от их юридической природы они подразделяются на внедоговорные контрольные механизмы, созданные на основе Устава ООН, и конвенционные контрольные органы, создание которых предусмотрено международными соглашениями по правам человека.

Из внедоговорных органов ООН прямое отношение к вопросу о контроле за соблюдением прав ребенка имеют Генеральная Ассамблея ООН, Совет Безопасности ООН и Экономический и Социальный совет (ЭКОСОС).

Генеральная Ассамблея ООН выполняет ряд функций в отношении прав человека. В частности, она организует исследования, дает рекомендации в целях содействия осуществлению прав человека, принимает по вопросам прав человека резолюции (декларации) и утверждает договоры.

Так, в отношении прав ребенка она приняла Декларацию прав ребенка и Конвенцию о правах ребенка. Кроме того, Генеральная Ассамблея создает различные вспомогательные органы (например, ЮНИСЕФ), назначает специальных докладчиков в сфере защиты прав ребенка (в частности, Специального докладчика по изучению прав ребенка в период вооруженных конфликтов).

Деятельность Совета Безопасности имеет большое значение для защиты детей в период вооруженных конфликтов, так как он уполномочен предпринимать действия по поддержанию международного мира и безопасности.

ЭКОСОС по вопросам, входящим в его компетенцию, может подготавливать для представления Генеральной Ассамблее проекты резолюций и конвенций, созывать международные конференции по правам человека.

Действующая в настоящее время система конвенционных органов по правам человека состоит из шести комитетов: Комитета по правам человека; Комитета по расовой дискриминации; Комитета по ликвидации дискриминации в отношении женщин; Комитета по экономическим, социальным и культурным правам; Комитета против пыток; упомянутого выше Комитета по правам ребенка.

Процедуры контроля, используемые этими органами, осуществляются в следующих формах:

1) изучение докладов государств, ратифицировавших международные соглашения по правам человека;

2) рассмотрение жалоб государств на государства и индивидуальных жалоб по поводу нарушения положений соответствующих конвенций.

К примеру, в Пакте о гражданских и политических правах, на основе которого функционирует Комитет по правам человека, содержатся статьи, закрепляющие права ребенка, в том числе его право на семью. Комитет предлагает государствам информировать его в своих Докладах о мерах, принятых ими для защиты детей.

Помимо изучения государственных докладов Комитет рассматривает жалобы частных лиц на нарушения их прав, закрепленных в Пакте. Лица любого возраста могут подавать жалобы в Комитет, если они находятся под юрисдикцией государства – участника Пакта, которое признало право Комитета рассматривать такие жалобы. Основной недостаток решений Комитета по правам человека по частным жалобам состоит в их рекомендательном, т.е. необязательном, характере для государства, в отношении которого эти решения вынесены. Так, решения о нарушении Россией прав своих граждан, в том числе несовершеннолетних, так и не были приняты ею во внимание;

Наиболее эффективным с точки зрения защиты прав ребенка является Европейский Суд по правам человека. В его функции входит рассмотрение жалоб о нарушении прав, гарантированных Конвенцией (поданных государством, физическим лицом, группой лиц или неправительственной организацией).

Решения Европейского Суда являются обязательными для государства, в отношении которого они были вынесены. В дополнение к установлению факта нарушения Конвенции Суд может также присудить заявителю соответствующую денежную компенсацию и возмещение расходов.

В Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод статей, напрямую затрагивающих права детей, не так уж много. Тем не менее, к ребенку, как и к любому другому субъекту права, могут быть применены все положения этой Конвенции. И сама она, и прецеденты Суда свидетельствуют о том, что заявителем может выступить несовершеннолетний.

Наиболее часто при защите прав детей применяются следующие статьи Конвенции: статья 3, предусматривающая свободу от пыток и бесчеловечного или унижающего достоинство обращения или наказания (в частности, в случаях применения к детям телесных наказаний в школе, родителями или по решению суда):

статья 6, провозглашающая право на справедливый суд (устанавливает специальные процессуальные правила для суда над несовершеннолетними, обвиняемыми в совершении преступления);

статья 8, где говорится о праве на уважение семейной жизни, о положении незаконнорожденных детей, о концепции действий Суда в интересах ребенка (выбор религии, имени и др.), о передаче государству права на опеку над ребенком, о случаях разлучения родителей детей по причине депортации родителей;

статья 2 Протокола 1 к Конвенции, посвященная праву на образование (например, образование в частных школах, уважение к философским убеждениям родителей).

На основании названных статей Конвенции Европейским Судом были разработаны в международном праве определенные правовые стандарты' регулирующие положение детей и, в частности, касающиеся их положения в семье.

Следует отметить, что выплата Европейским Судом денежной компенсации заявителю является зачастую самым явным, однако далеко не единственным обязательством государства, вытекающим из решения Суда. Констатация нарушения Конвенции предполагает возникновение обязательства государства-ответчика принять меры для того, чтобы положить конец нарушению и устранить его последствия с целью восстановления, насколько это возможно, ситуации, существовавшей до нарушения.

Таким образом, на практике речь может идти о совершенно конкретных мерах индивидуального характера в отношении ребенка, которые не обязательно ограничиваются выплатой присужденной Судом денежной компенсации. Более того, помимо выплаты компенсации и принятия мер индивидуального характера решение Суда влечет за собой обязательство принять действенные меры для предотвращения новых нарушений Конвенции, подобных тем, которые были установлены в данном решении.

Притом что Европейский Суд по правам человека является в настоящее время самым эффективным механизмом разрешения индивидуальных жалоб, система органов ООН может быть широко использована для защиты прав ребенка также путем представления альтернативных докладов о положении с правами ребенка в государствах в различные Комитеты ООН и последующего их представления экспертам этих Комитетов.

Детство – надежда и будущее человечества; ребенок – существо, которому еще только предстоит стать гражданином. Но реальное положение дел обстоит сложно. Ведь законы и подзаконные акты, обеспечивающие выполнение Конвенции и корреспондирующих с ней статей Конституции, если и существуют, то не покрывают поля реальных потребностей. В результате, в сферу внимания следственных и судебных органов попадает ничтожно малая доля детей – жертв насилия.

Кроме того, репрессивность, подпитывается нынешней криминализацией общества. Опыт показывает, что несоблюдение прав ребёнка в дальнейшем может привести лишь к накоплению критической массы насилия в обществе.

Очевидно, что назрела необходимость, чтобы как можно большее количество детей, узнало о возможности защитить себя и обеспечить все условия для полноценного развития.

Түйін

Бапта қорғаудың мемлекеттік жүйесін реттеуді саяси-құқықтының сұрақтарын қаралады ғаламдану және қоғамды демократияландырудың қазіргі шарттарындағы бөпесі дұрыс айтады.

Summary

The article examines the political and legal regulation of the state system of child protection in the modern context of globalization and democratization.

ДЛЯ ЗАМЕТОК